

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Michaela Kernová

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra teorie kultury (kulturologie)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Michaela Kernová

VLASY VÁLČIT, VÁBIT, VZDOROVAT.

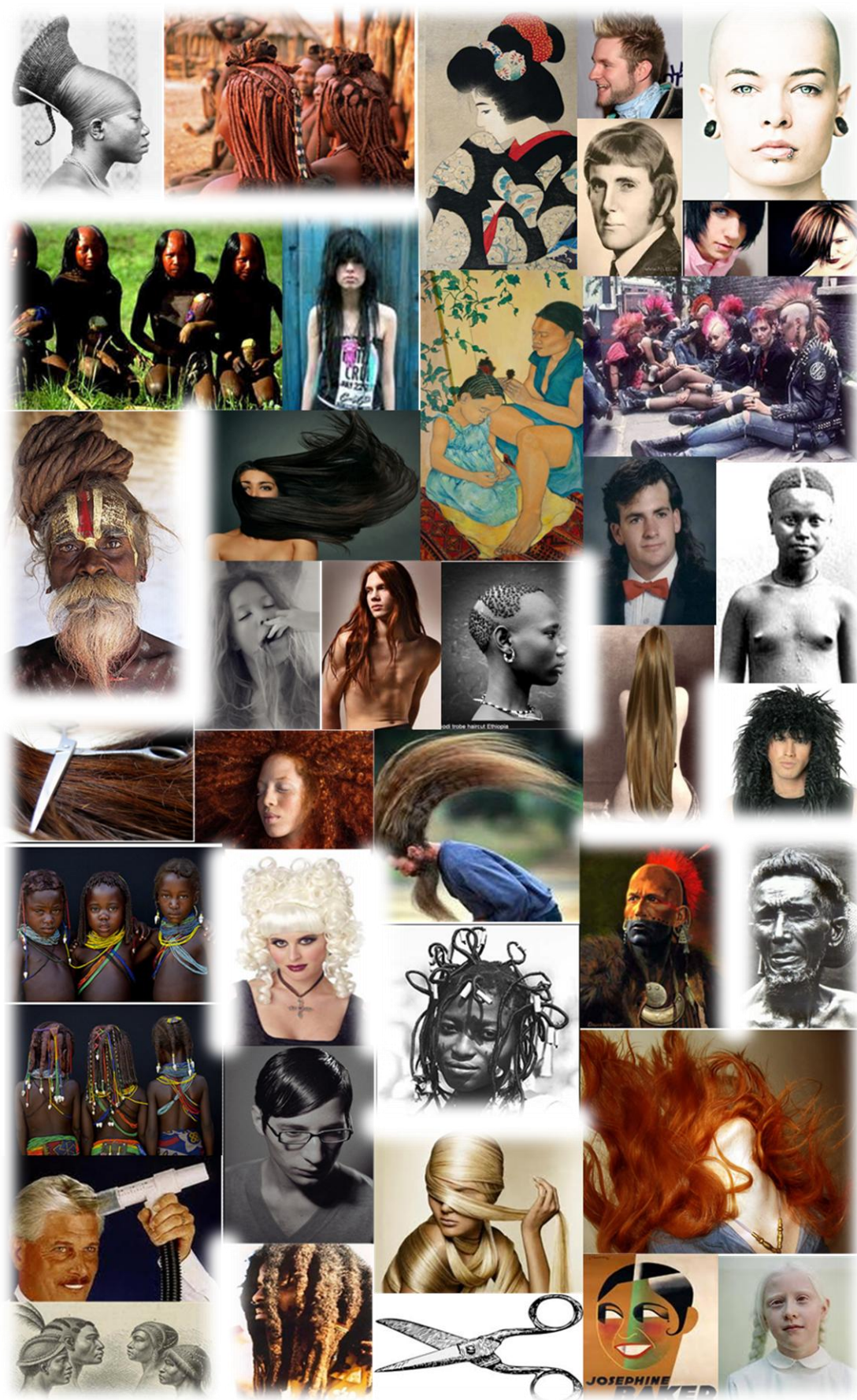
Sociální role vlasů v kulturně historickém kontextu

HAIR AS A MIRROR.

Social and cultural dimensions of hair symbolism

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 1. 2011

.....

Michaela Kernová

ABSTRAKT

Tématem diplomové práce jsou vlasy. Vlasy jako symbol vstupující do interpersonální interakce a reprezentující individuální podstatu jedince, fungující ve společenském prostoru. Vlasy jsou pojímány jako produkt „sporu“ natura vs. kultura, jako významuplné a magií opředené entity i jako odraz vlivu sociokulturních regulativů, náboženských zvyklostí a očekávaného naplňování tradičních genderových rolí. Jsou příznakem změny těla biologického (vlastního všem příslušníkům rodu *Homo*) v tělo kulturní.

Úpravu vlasů lze považovat za kulturní univerzálii, jelikož způsobem modifikace vlasů se zabývají lidé napříč geografickým rozmístěním i historií. Každá společnost disponuje normami určujícími míru ne/nevhodnosti určitého účesu; vlasy prostupují magií, náboženstvím, politikou, morálkou, sociální strukturou... Jejich podoba je ovlivněna kulturou i osobním rozhodnutím jedince respektovat či nerespektovat účes doporučený, konformní, vhodný či přikázaný (a nést případné následky této volby).

Vlasy jsou součástí naší osobnosti s jednoznačným sociálním přesahem. Jejich prostřednictvím vyjadřujeme své názory, postoje, pozici v sociální hierarchii, status, příslušnost ke skupině (etnické, věkové, subkulturní, ekonomické, pracovní...), náboženské přesvědčení, vkus, obeznámenost s módními trendy i míru non/konformity s danou společností. Jsou intimní součástí našeho těla, soukromým symbolem i veřejným znakem fungujícím ve společenském prostoru, jenž slouží ke komunikaci. Jsou obtíženy symbolikou veřejnou a sdílenou, jsou prostředkem vyjadřování sebe sama, stejně jako objektem nacházejícím se pod společenskou (náboženskou, politickou aj.) kontrolou. „Nesprávný“ účes může být důvodem k vyloučení z určité sociální skupiny, popřípadě znakem jejího dobrovolného opuštění. Zároveň díky stejnému účesu v rámci dané skupiny vyjadřujeme identifikaci s ostatními členy sdílejícími stejné přesvědčení. Vlasy se tak stávají atributem odlišujícím a zároveň posilujícím skupinovou identitu.

V diplomové práci je zcela záměrně vynechán podrobný popis historie dějin účesů z hlediska chronologie módních stylů. K tomuto tématu bylo vydáno několik odborných knih (většinou jako součást dějin odívání), proto tuto dějepisnou linii nebudeme následovat a rozšiřovat tak řady podobně laděných faktografických publikací. Místo toho se pokusíme o vhled do symboliky vlasů z kulturologického hlediska. Na vlasy pohlížíme jako na mocnou entitu plnou magické síly,

prostupující mnohými rituály, zhmotněnou v podobě fetiše a ovládající život především členů preliterárních společností (čtvrtá kapitola). Dále jako na objekt nacházející se pod náboženskou a sociální kontrolou (pátá kapitola) a v reakci na ní jako na prostředek protestu, revolty a atribut subkulturní sounáležitosti (šestá kapitola). Na závěr se podíváme na vlasy jako na sexuální a erotický symbol a na odlišný přístup k ženským a mužským vlasům a jejich vnímání z hlediska tradičních genderových rolí (sedmá kapitola).

Vlasy můžeme protestovat, vábit druhé pohlaví i čarovat. Jsou součástí mnohých rituálů, jsou obdivované, ale i zatracované a potenciálně znečišťující. Vlasy jsou významným médiem, skrze něž sdělujeme světu více informací, než je možná zřejmé na první pohled.

ABSTRACT

We focus on hair as a symbol of personality, cultural and social influence and the object of ritual ceremonies.¹ Hair is not only a vitally important part of human body but it is an important cultural phenomenon and serves as important cultural artifact, because it is simultaneously public (visible to everyone), personal (biologically linked to the body), and highly malleable to suit cultural and personal preferences. Hair - whether present or absent, restored or removed, abundant or scarce, long or short, bound or unbound, dyed or natural - marks a person as clearly as a speech, clothing, and smell. Hair tells a lot about every man, about his age, social and family status, his sexual availability and desirability, about his interests, his character, his political stance and religious preferences, his roots, background, his membership in some subculture and about the fashion and the norms of the period (and his conformability or inadaptability). It is a perfect culture-anthropological topic because every culture has particular rules and norms how to dispose of hair.

Social and cultural influence on hairstyling could be asserted by means of fashion (mild form) or more serious forms of restrict orders (even written as the laws and directions) or just by cultural norms which set the looks of “normal, proper” and “abnormal, nonconforming” hair. Hair, as a symbol, is surprisingly often used as an instrument of social (and political) control. Hairstyle is subject to period norms and its violation is perceived negatively.

While high salience of the hair as both sign and symbol extends cross-culturally through time, its denotations are far from being universal. On one hand, hair is an object of adoration and lust, it's a key aspect of female beauty and virility and on the other hand, hair is interpreted as obscene, as impure and disgusting.

We summarise knowledge from many sources and we try to introduce an insight to the hair symbolism from culturological point of view.

¹ Many rituals as well as superstitious and magical practices are related to hair. It plays an important role in initiation ceremonies and transitional rituals. Hair is also often a fetish object (and not only for members of preliterate societies). Hair, along with nails and blood, etc. are used in magic on a *pars pro toto* basis to symbolize the person from whom they were taken.

OBSAH

ABSTRAKT	5
ABSTRACT	7
1 ÚVOD	11
1.1 VYMEZENÍ TERMINOLOGIE A OBLASTI ZÁJMU	12
2 EVOLUČNÍ ZTRÁTA OCHLUPENÍ A BIOLOGICKÁ PODSTATA VLASŮ	13
2.1 VLASATÉ NAHÉ OPICE	13
2.1.1 TERMOREGULAČNÍ FUNKCE OSRSTĚNÉ POKOŽKY	13
2.1.2 MOŽNÉ PŘÍČINY ZTRÁTY CELOTĚLNÍHO OCHLUPENÍ	14
2.2 STRUKTURA A RŮST VLASŮ	15
3 „VE VLASECH SI ČÍST“ (VLASY JAKO ZNAK)	18
3.1 DEFINICE SYMBOLU	18
4 MAGICKÁ SYMBOLIKA VLASŮ	20
4.1 MAGIE	20
4.1.1 SAMSON	23
4.2 MAGICKÁ PŘEDURČENOST VLASŮ	24
4.2.1 FETIŠ	25
4.2.2 ŠPERKY Z VLASŮ	26
4.3 RITUÁLNÍ OBĚTOVÁNÍ VLASŮ	27
4.3.1 RITUÁLY PLODNOSTI	27
4.3.2 NAKLÁDÁNÍ S ODEJMUTÝMI, USTRŽENÝMI A VYPADANÝMI VLASY	28
4.3.3 ODTAŽITÝ POSTOJ K „MRTVÝM“ VLASŮM	29
4.4 POŘEKADLA	30
5 NÁBOŽENSKO-SPOLEČENSKÁ KONTROLA VLASŮ	32
5.1 ČINITELÉ OVLIVŇUJÍCÍ PODOBU ÚČESU	32
5.2 SOCIÁLNÍ TĚLO	33
5.3 DIKTÁT MÓDY	33
5.4 ÚČES JAKO PRODUKT SPOLEČENSKÉ HIERARCHIE	34

5.5 PŘECHODOVÉ RITUÁLY (RITES DE PASSAGE)	35
5.5.1 VLASY JAKO UNIVERZÁLNÍ RITUÁLNÍ SYMBOL?	36
5.5.2 VEŘEJNÉ PŘECHODOVÉ RITUÁLY	37
5.6 NUCENÉ STŘÍHÁNÍ JAKO FORMA SOCIÁLNÍ KONTROLY	44
5.6.1 ÚPRAVA VLASŮ JAKO FORMA POTRESTÁNÍ	44
5.7 ZÁVĚREM K NÁSTROJŮM A ZPŮSOBŮM SOCIÁLNÍ KONTROLY	46

6 VLASY NA PROTEST **47**

6.1 VLASY JAKO ZBRAŇ. REŽIMNÍ PŘEVRATY, POLITICKÝ PROTEST, NÁBOŽENSKÁ UVĚDOMĚLOST A NÁVRAT KE KOŘENŮM	48
6.1.1 CROMWELL VS. PARLAMENT, ANEB OBČANSKÁ VÁLKA VE VELKÉ BRITÁNII V 17. STOLETÍ	48
6.1.2 VELKÁ FRANCOUZSKÁ REVOLUCE	49
6.1.3 VLASY A JEJICH ÚPRAVA JAKO ETNICKÁ ZNAK. NÁVRAT KE KOŘENŮM	49
6.2 NONKONFORMNÍ ÚČES, NONKONFORMNÍ NÁZORY. SUBKULTURY A KONTRAKULTURY. STŘÍHAJÍ, NESTŘÍHAJÍ, BARVÍ A ŠOKUJÍ	53
6.2.1 PROTEST SUBKULTURNÍ VS. GENERAČNÍ	54
6.2.2 VLASY JAKO PROSTŘEDEK SEBEURČENÍ I SUBKULTURNÍ ATRIBUT	55
6.2.3 ZAČÁTEK DVACÁTÉHO STOLETÍ JAKO DOBA VZNIKU „MÓDY MLADÝCH“	55
6.2.4 PADESÁTÁ AŽ ŠEDESÁTÁ LÉTA NA „KONTINENTĚ“	57
6.2.5 PADESÁTÁ AŽ ŠEDESÁTÁ LÉTA V USA	58
6.2.6 GENDEROVÁ OPOZICE PODOB SUBKULTURNÍCH ÚČESŮ	63
6.3 ŽENSKÝ PROTEST POLITICKÝ I EMANCIPAČNÍ. ČASTO S NŮŽKAMI V RUCE	63
6.3.1 BOB	64
6.4 PROTISPOLEČENSKÁ A SUBKULTURNÍ REZISTENCE V JEDNADVACÁTÉM STOLETÍ	65
6.5 MÁNIČKY A VLASATCI V ČESKOSLOVENSKU	66
6.5.1 KULTURNÍ VZORY A VLIVY. ÚČES JAKO DIVERZE	67
6.5.2 VLASATEC, MÁNIČKA, BIGBÍŤÁK, NEBO CHULIGÁN, ALTERNATIVNÍ MLÁDEŽ A VLASATÁ INDIVIDUA?	68
6.5.3 DEFINICE MÁNIČEK	70
6.5.4 ZAČÁTEK REPRESÍ A REAKCE NA NĚ	71
6.5.5 MILAN KNÍŽÁK, HNUTÍ AKTUAL A „PROVOLÁNÍ K DLOUHOVLASÝM“	73
6.5.6 PODPORA VEŘEJNOSTI	74
6.5.7 PRODLOUŽENÁ RUKA REŽIMU. PO „ZÁSLUZE“ TRESTAJÍCÍ	75
6.5.8 MÁNIČKY JAKO HROZBA PRO REŽIM?	76
6.5.9 DOHLED MÉDIÍ	77
6.5.10 KONEC ÉRY MÁNIČEK?	78
6.5.11 DLOUHÉ VLASY VE VÝPOVĚDÍCH	78

7 SEXUÁLNÍ SYMBOLIKA VLASŮ A JEJICH ROZDÍLNÉ VNÍMÁNÍ Z HLEDISKA GENDERU **82**

7.1 MUŽI S DLOUHÝMI VLASY V MINULOSTI A DNES. VÝBĚROVÝ HISTORICKÝ EXKURZ	85
7.1.1 STAROVĚKÉ ŘECKO A ŘÍM	85
7.1.2 EGYPT	85
7.1.3 STŘEDOVĚK AŽ PO SEDMNÁCTÉ STOLETÍ	85

7.1.4	DLOUHÉ VLASY JAKO ZNAK SPOLEČENSKÉ NADŘAZENOSTI	86
7.1.5	LIBERALISMUS MODERNÍ DOBY	86
7.2	PSYCHOANALYTICKÝ POHLED NA VLASOVOU SYMBOLIKU	87
7.3	PRVNÍ ANTROPOLOGICKÉ STUDIE VLASOVÉ SYMBOLIKY	88
7.3.1	CHARLES BERG: <i>THE UNCONSCIOUS SIGNIFICANCE OF HAIR</i> (1951)	89
7.3.2	EDMUND R. LEACH: <i>MAGICAL HAIR</i> (1958)	90
7.3.3	CHRISTOPHER ROBERT HALLPIKE: <i>SOCIAL HAIR</i> (1969)	91
7.4	INDICKÁ SPOLEČNOST A JEJÍ PŘÍSTUP K ÚPRAVĚ VLASŮ (SE ZAMĚŘENÍM NA SEXUÁLNÍ SYMBOLIKU)	92
7.5	SEXUÁLNÍ VÝZNAM A SYMBOLIKA ŽENSKÝCH KADEŘÍ	96
7.5.1	INSPIRAČNÍ ZDROJE IDEÁLU KRÁSY ŽENSKÝCH VLASŮ	97
7.5.2	UNIVERZÁLNÍ ŽENSKÉ VLASOVÉ STRATEGIE	97
7.5.3	ZAKRÝVÁNÍ	99
7.5.4	ZAHALOVÁNÍ V DANÝCH ŽENA, ŽEN DUCHOVNU ODDANÝCH A ČEPENÍ NEVĚSTY	100
7.5.5	ZPŮSOB VLASOVÉ ÚPRAVY JAKO PŘÍZNAK RODINNÉHO STAVU (VDANÉ VS. SVOBODNÉ ŽENY)	102
7.6	BARVA VLASŮ. STEREOTYPY OBESTŘENÁ A VÝZNAMŮ PLNÁ	103
7.6.1	NEBESKY NĚŽNÉ I PŘÍZEMNĚ HLOUPÉ BLONDÝNY	103
7.6.2	TEMPERAMENTNÍ, LSTIVÉ A VÁŠNIVÉ RUŠOVĚSKY	107
8	<u>ZÁVĚR</u>	<u>111</u>
9	<u>BIBLIOGRAFIE</u>	<u>114</u>
10	<u>SEZNAM VYOBRAZENÍ</u>	<u>120</u>

1 ÚVOD

Vlasy jsou entitou biologického původu, neustále se regenerující, dorůstající, jejichž původní podoba a tvar jsou nezávislé na vůli jedince a dány již v prenatální fázi. Jsou také druhovým znakem, odlišující nás od ostatních primátů, atributem vlastním všem příslušníkům rodu *Homo*, bez ohledu na pohlaví, etnickou příslušnost či geografický výskyt.

Při pohledu kolem sebe však vidíme, že konkrétní podoba vlasové úpravy je velmi rozličná. Vlasy nezůstávají ve své přirozenosti. Jsou modifikovány, kontrolovány a kroceny. Jejich „přírodnost“ je podrobena kultuře. Vlasy jsou tedy původně utvářeny přírodou, ale dotvářeny kulturou. Vlivem kultury se naše biologické tělo mění v tělo sociální, kulturní, symbolické; stává se nositelem rozličných sdělení s komunikačním potenciálem, plné latentních významů.

Vlasy se tak jeví jako ideální kulturologické téma, stávají se zrcadlem snoubení dichotomie příroda vs. kultura a současně jsou zástupcem kulturní univerzálie, jelikož regule určující formu a podobu vlasové úpravy nalezneme ve společnostech napříč historií i regiony, nezávisle na sociálním uspořádání a stupni kulturního vývoje.

Změna účesu je také jediným výrazným zásahem do naší vizáže, který splňuje tyto čtyři faktory: bezbolestnost, rychlost, okamžitě viditelné výsledky, dočasnost. Podobné tělní modifikace, jakými jsou například tetování, piercing, skarifikace, úbytek váhy (nebo opak), nárůst svalové hmoty apod. nikdy nesplňují všechna uvedená kritéria současně.

Vlasy, stejně tak jako tělo ve své úplnosti, jsou příkladem, jak se se stejným „materiálem“ vlivem kultury zacházíme často zcela odlišně. Jejich fyziologická povaha, struktura a vlastnosti (poddajnost, regenerační potenciál) činí z vlasů ideální prostředek symbolického zvýznamňování. Jejich úpravou, přetvářením a manipulací s nimi jim implikujeme významy, které nabývají sociální dimenze. Zasahují do veřejného prostoru, jsou součástí naší osobnosti, stejně tak, jako ukazatelem našeho kulturního zázemí. A to i v případě, že se rozhodneme vědomě se normám dané společnosti vzepřít a nerespektovat její představu o vhodné (či příkázané) účesové strategii. Žádná rezistence nemůže existovat sama o sobě, proto tím, že se vymezujeme vůči majoritní kultuře, jen dokazujeme, že jsme s jejími „pravidly“ obeznámeny a jsou součástí naší osobnosti, našeho „superega“.

Zabývat se vlasovou tematikou je možné na mnoha rovinách. Nebudeme se zajímat o studium biologické podstaty vlasů z hlediska medicíny a příbuzných oborů; namísto toho se náš zájem bude ubírat směrem společenským: na vlasy lze nazírat jako na módní prvek, magickou substanci, formu protestu, ukazatele pozice v sociální struktuře, znak etnické příslušnosti, spojující atribut uzavřeného společenství, statusový či genderový symbol či zvýznamnění náboženského, ideologického či politického přesvědčení a z mnoha dalších úhlů. Hrají nespočet sociálních rolí a prostupují mnohými oblastmi života člověka, jsou prostředkem interpersonální komunikace.

Premisou této diplomové práce je teze, že vlasy jsou symbolem vstupujícím do sociálních interakcí; ovlivněny kulturou stejně tak jako vnitřním osobním stavem jedince. Vlasy jsou jedním z nejsilnějších symbolů individuální a zároveň skupinové identity. Jakožto součást našeho fyzického těla jsou něčím extrémně osobním, současně ale také veřejným, nacházejícím se pod dohledem kultury a společnosti. Jsou obtíženy symbolikou veřejnou a sdílenou i soukromou, individuální. Prostupují tedy doslova všemi vrstvami společnosti a kultury.

1.1 Vymezení terminologie a oblasti zájmu

Vzhledem ke skutečnosti, že při psaní této práce budeme vycházet především z anglicky psaných textů, je nutné vymezit používanou terminologii, resp. oblast našeho zájmu. Anglické slovo *hair* znamená jak vlasy na hlavě, tak i ostatní tělní ochlupení. Proto v anglo-amerických publikacích bývá často toto téma směřováno vjedno a sociologicky (antropologicky) studovány a zkoumány jsou všechny lidské „chlupy“ včetně například mužských vousů a pubického ochlupení. Tématem naší práce budou pouze vlasy.

Následující kapitola tuto proklamaci na první pohled popírá, jelikož pojednává z velké části právě o tělním ochlupení, resp. O jeho ztrátě během evolučního vývoje. Přesto ji považujeme za nutnou v rámci kontextu zvýznamnění lidských vlasů, jejích sociálních přesahů a v neposlední řadě jako jedněch z významných druhových znaků rodu *Homo*.

2 EVOLUČNÍ ZTRÁTA OCHLUPENÍ A BIOLOGICKÁ PODSTATA VLASŮ

2.1 Vlasaté nahé opice

Ze sto devadesáti tří druhů žijících primátů mají všichni až na jednoho tělo pokryté srstí. Těmi jedinými holými primáty jsme my, příslušníci rodu *Homo sapiens*. Jsme ale opravdu ony, slovy zoologa Desmonda Morrise, „nahé opice“?

Nejviditelnějšími pozůstatky dříve hojného ochlupení jsou vlasy na hlavě, chlupy v podpaží a kolem pohlavních orgánů a vousy u mužů. Zbytek těla se při celkovém pohledu jeví jako téměř bezsrstý. Přesto je zdánlivá holost pouze optickým klamem. Na lidském těle lze ve skutečnosti nalézt jen několik málo zcela holých míst, jsou jimi: dlaně rukou, chodidla, rty, bradavky a části zevních pohlavních orgánů (Cooper, 1971 str. 16). Po těle máme dokonce více chlupů než například šimpanzi; jen jsou velmi krátké a tenké.

2.1.1 Termoregulační funkce osrstěné pokožky

Navzdory faktu, že lidé v podstatě své ochlupení zcela neztratili, z dálky nejsou chlupy vidět a kůže je funkčně holá, tj. neplní svou původní termoregulační úlohu. Ochlupení zajišťovalo uchování tepla a zabraňovalo jeho ztrátám; zároveň bránilo přehřátí těla a poškození kůže, která by jinak byla přímo vystavena slunečním paprskům. Při porovnání s našimi geneticky nejblíže příbuznými šimpanzi, docházíme k zajímavému poznatku: šimpanzí zárodek před narozením prokazuje velmi podobné rozmístění ochlupení jako má dospělý lidský jedinec. Fakt, že u lidí tento model přetrvává až do dospělosti, je příkladem neotenie.¹ *Na rozdíl od opic, které ještě před narozením porostou celé, my si zachováváme zárodečný vzorec ochlupení po celý život* (Morris, 2006 str. 15). Nabízí se proto otázka: jakou evoluční výhodu ztráta srsti znamenala?

¹ Neotenie = udržení určitých charakteristických znaků mládeže do dospělosti.

2.1.2 Možné příčiny ztráty celotělního ochlupení

Jestliže si primáti svou funkční srst ponechali a u lidského druhu vymizela, musel pro to existovat velmi závažný důvod. Co tedy stálo za zrodem „nahé opice“? Desmond Morris nastiňuje následující teorie ztráty celotělního ochlupení:

Jedna z teorií považuje ztrátu ochlupení za **důsledek používání ohně**. *Lovící lidoop trpěl chladem jen v noci, proto když si našel způsob, jak se zahřát i bez spoléhání se na biologickou podstatu svého těla, srst se zredukovala jen na pokrytí hlavy* (Morris, 1971 str. 34).

Zastánci „**vodní teorie**“¹ tvrdí, že lidem vymizelo ochlupení kvůli snazšímu pohybu ve vodě; zatímco vlasy na hlavě byly zachovány, aby chránily hlavu před slunečními paprsky. Svou teorii dále rozvíjejí: *dlouhé ženské vlasy plnily také praktickou funkci; byly užitečné pro lidská mláďata, které se jich při plavání mohly přidržovat* (Morris, 2006 str. 16). Vodní teorie bývá z mnoha úhlů kritizována, přesto myšlenka ochranné funkce vlasů má jistou váhu. V horkém africkém podnebí se zakrytí hlavy vlasy jeví jako velmi výhodné z hlediska ochrany před palčivými slunečními paprsky.

Silnou návaznost na horké klima původního teritoria našich evolučních předků má i další teorie, založená na **termoregulační funkci potních žláz**. Při přechodu ze stinných pralesů na otevřené slunné savanské pláně se člověk vystavil mnohem vyšším teplotám, než na které byl do té doby zvyklý, proto bylo zapotřebí zabránit přehřívání organismu. *Homo sapiens* reagoval zvýšením počtu potních žláz, které (zvláště při fyzickém vypětí) produkovaly velké množství potu, jenž se odpařoval a účinně odnámal tělu přebytečné teplo. Ochlazování potem je samozřejmě účinnější na bezsrsté pokožce.

Tuto vývojovou tendenci provázelo zároveň zvyšování vrstvy podkožního tuku, což naznačuje, že za určitých okolností bylo třeba tělo udržet v teple. Tuk, jak se zdá, nahradil ztrátu srsti (Morris, 1971 str. 37). Tuková vrstva pomáhá udržovat tělo v teple, ale zároveň nebrání odpařování potu v horku nebo při zátěži. To vše ale nevysvětluje, proč nedošlo k ztrátě „chlupů“ na hlavě. Možné příčiny můžeme nalézt v bipedii příslušníků rodu *Homo sapiens*. Hlava je v této vertikální pozici vystavena přímo dopadajícím slunečním paprskům po celou denní dobu.

¹ *Teorie, která praví, že původní suchozemský lidoop ještě dříve než se stal lovícím lidoopem, který opustil pralesy, prošel dlouhou vývojovou fází jako lidoop vodní* (Morris, 1971, str. 34).

Další teorie vychází z premisy zachování vlasů na hlavě jako významného **druhového znaku**, tzv. vlasového „patternu“, který nás odlišoval od našich blízkých příbuzných, neboli od ostatních tlup obývajících stejné území. *Primáti jsou převážně vizuální živočichové, proto použití nápadných, pozornost upoutávajících signálů se v době před „vynálezem“ oblečení jeví jako jeden z nejrychlejších a nejúčinnějších způsobů odlišení jednoho druhu od jiného* (Morris, 2006 str. 17). Přistoupíme-li k této teorii, přijmeme možnost, že ke ztrátě srsti nedošlo z biologických příčin (jako reakce na okolní prostředí), ale z důvodů **sociálních**. Vzhledem k tématu této diplomové práce, tedy zkoumání vlasů jakožto symbolů naplněných mnoha sociálními významy, můžeme tuto hypotézu považovat přinejmenším za velmi podnětnou.

Kutikula je vnější vrstva obklopující vlas, která jej má chránit před možným poškozením z vnějšího prostředí. Skládá se ze zploštěných, navzájem se překrývajících, zrohovatělých buněk (šupinek). **Kortex** (kůra) vytváří převážnou část vlasu a nacházejí se zde pigmentová zrna dávající vlasu barevnost. **Medula** (dřeň) je kanálek ve středu celé délky vlasu. Přivádí do vlasu živiny a jiné látky, čímž je možné vysvětlit, proč je na vzhledu vlasů tak rychle rozpoznatelná například změna zdravotního stavu (<http://www.vlasy.info/o-vlasech/>).

Každý vlas vyrůstá z vlasového **folikulu** neboli vlasového váčku, z něhož v průběhu života vyjde až 12 vlasů. Člověk bez rozdílu pohlaví má pod pokožkou 2 až 5 milionů folikulů, přičemž jejich počet a druh (pro vlasy, chlupy a vousy) je určen již v prenatální fázi (Cooper, 1971 str. 23). Zdravou pokožku hlavy pokrývá průměrně 100 000 vlasů, jejich počet se ale liší v závislosti na mnohých faktorech. Jedním z nich může být například barva vlasů. Majitelé světlých vlasů mají vlasy tenčí, což kompenzuje vyšší průměrný počet vlasů – obvykle kolem 140 000. Tmavých vlasů bývá okolo 108 000. Zrzavých vlasů většinou nejméně (asi 90 000), zato jsou nejsilnější (Morris, 2006 str. 19).

Růst vlasů není synchronizovaný ani plynulý. Každý folikul prochází „individuálně“ růstovými a klidovými fázemi nezávisle na ostatních (srov. s pravidelným střídáním růstu a línání ostatních savců). Růstová (anagenní) fáze trvá dva až sedm let a nachází se v ní přibližně 85% vlasů. Přechodná (katagenní) fáze trvá asi dva týdny, je v ní asi 1% vlasů. Konečná fáze je klidová (telogenní), ve které se vlas uvolní a pomalu se posouvá nahoru, až vypadne, zatímco v papile může začít růst vlas nový. Tato fáze trvá tři až čtyři měsíce a nachází se v ní 10-15% vlasů (<http://www.vlasy.info/o-vlasech/>). Délky jednotlivých fází jsou ale velmi individuální (závisí například na věku a pohlaví), stejně tak jako průměrný denní přírůstek vlasů (cca 0,35mm za den).¹

Jak bylo zmíněno výše, *vlas roste průměrně 2 až 7 let, pak vypadne (normální denní ztráta vlasů je 50 až 100 vlasů) a v každém okamžiku přibližně 90% vlasů aktivně roste a 10% odpočívá* (Morris, 2006 str. 19). Zpomalení růstu (nebo úplné zastavení) bývá zapříčiněno nemocí, chemoterapií, traumaty psychického původu nebo těhotenstvím. Kvalita vlasů je pak nejvíce ovlivněna pohlavními hormony.

¹ Nejrychleji rostou vlasy mezi 15 a 30 lety věku, konkrétně pak u žen mezi 16 - 24 lety (až 18cm za rok, což znamená 0,48mm za den). Růst se pak zpomaluje okolo padesáti let.

Z vlasu či chlupu (i odděleného od lidského těla) lze vyčíst mnohé. Je možné určit, zda se jedná o vlas lidský, či zvířecí, z jaké části těla pocházel, v jaké zdravotní kondici se nacházel jeho majitel a jaké látky prošly v posledních měsících (až letech, záleží na délce vlasu) jeho tělem. To, co ale rozpoznat nelze, je, zda se jedná o vlas mužský či ženský (Cooper, 1971 str. 35). Vzhledem k jednoznačnému sexuálnímu významu vlasů se jedná o poněkud kuriózní situaci. Mimo jiné podporuje teorii (podrobně rozebíranou dále), že adorace a opěvování ženských vlasů v naší kultuře, jakožto symbolu přitažlivosti a atraktivity, je spíše než biologickou podmíněností kulturním konstruktem. Z biologického hlediska identický „materiál“ má velmi rozdílné kulturní přesahy, a to nejen z hlediska genderu. Čeho všeho mohou být vlasy symbolem, jak rozličně jsou vnímány, jakých podob mohou nabývat a jak odlišně je s nimi nakládáno; to vše bude obsahem následujících kapitol.

2. Vzhledem k průměrnému dennímu vlasovému přírůstku a až sedmileté růstové fázi je snadné spočítat, že vlas může dorůst až sedmdesáti centimetrů (u žen až devadesáti). Najít člověka s vlasy delšími je velmi neobvyklé.

3 „VE VLASECH SI ČÍST“ (VLASY JAKO ZNAK)

Tato práce je založena na předpokladu, že vlasy jsou symbolem. Jsou zástupnou entitou pro mnoho (často zcela protichůdných) významových rovin, mohou sloužit jako prostředek komunikace,¹ nepřímého vyjádření pozice v sociální struktuře, hierarchii i jako odraz našich vnitřních stavů a rozpoložení. Vlasy, od přírody dané, součástí naší biologické podstaty, se vlivem kultury mění v polysémantický „text“.

Schopnost symbolizace je *vlastností, která zřejmě odlišuje člověka od většiny ostatních živých tvorů (výjimku v omezené míře tvoří člověku nejbližší lidoopi). Americký antropolog Clifford Geertz a jeho následovníci považují symbolizaci za hlavní specificky lidský způsob vztahování se ke světu, který prochází všemi aspekty lidského života a jako takový je mechanismem, na kterém je člověk ve své existenci plně závislý* (Malina, a další, 2009 str. "symbolizace").

3.1 Definice symbolu

Symbol („znamení, znak, signál“) je příkladem kulturního konstruktů. *Symbol lze chápat pouze ve vztahu k jiným symbolům tvořícím součást téhož kulturního celku* (Bowie, 2008 str. 47). Znakem se mohou stát slova, geometrické obrazce, barvy, zvířata, rozličné artefakty i části lidského těla. V pojetí symbolické antropologie,² slovy Clifforda J. Geertze: symbolem může být *jakýkoliv objekt, akt nebo událost sloužící k přenosu myšlenek nebo významů; symboly představují vnější zdroje informací, které člověku umožňují chápat a interpretovat fyzický a sociální svět* (Malina, a další,

¹ Na pozadí obecně rozeznatelných symbolů a znaků (fyzický vzhled, oděv, slovník, gesta....) vydáváme o sobě „zprávu“ a vyhodnocujeme její „přijetí“ ostatními.

² Subdisciplína kulturní antropologie uvažující a zkoumající kulturu jako systém symbolů a významů, které je nezbytné dešifrovat a interpretovat. Rozvíjí se zejména od 70. let 20. století, kdy její základy položil americký antropolog David Schneider. Na utváření sémiotických teorií kultury měly vliv moderní lingvistika (zejména práce Romana Jakobsona a Kennetha L. Pike) a rozvoj sémiotiky. Ve Francii vytvořil koncepci kultury jako symbolického systému Louis Dumont, ve Velké Británii Victor Witter Turner a Mary Douglasová, v USA Clifford Geertz a David M. Schneider (Malina, a další, 2009 str. "symbolická antropologie").

2009 str. "symbolická antropologie"). *Prostřednictvím symbolů se naše hodnoty stávají trvalými a snadno komunikovatelnými. Symboly jsou vnějším zdrojem informací, který umožňuje člověku chápat a organizovat fyzický a sociální svět* (Malina, a další, 2009).

Znak není přirozenou vlastností dané věci, nýbrž je jeho reprezentantem. *Symbol má svým způsobem vlastní život; vede člověka a ulehčuje mu jeho úkol, ale nelze jej vynalézt ani vytvořit, protože je to zkušenost, která nezávisí na naší vůli* (Jung, 1996 str. 65). Základ symbolu je v obrazném, metaforickém vyjádření skutečnosti. Symbol proto není vázán pouze na jednu významovou rovinu. Naopak, při interpretaci symbolu se otevírají další roviny jeho možného porozumění.

Charles Sanders Peirce byl první, který pojímal nauku o znacích nikoli v lingvistickém smyslu (teorie jazyka), ale v kontextu kulturním, jako analýzu kódů a sociálních významových systémů. V této souvislosti zavádí Peirce známé rozlišení znaků, založené na souvislosti symbolu a předmětu zobrazení:

1. **Index** je druh znaku, kde mezi znakem a jím označovaným objektem existuje věcná souvislost; například kouř jako index ohně.
2. **Ikon** je založen na vnější podobnosti, objektivní shodě. Může jím být například značka, obraz.
3. **Symbol**, například slovo, je znak zvolený zcela arbitrárně, je založený na konvenci a je mu rozuměno jen v rámci kulturního prostředí, ve kterém byl vytvořen.

Vlasy, jakožto součást „vyššího celku“, našeho těla, jsou *vzhledem ke své všudypřítomnosti a tvárnosti obzvlášť zatíženy velkou symbolikou. (...) Tělo je zakoušeno zároveň subjektivně i objektivně, patří jak jedinci, tak širšímu sociálnímu útvaru* (Bowie, 2008 str. 48).

4 MAGICKÁ SYMBOLIKA VLASŮ

4.1 Magie

Vlasy v celé této diplomové práci vystupují jako symbol. Zosobňují v určitém momentu oku neviditelné, nepřítomné či neznámé entity, ideologie, sociální a kulturní pozadí. Nastiňují možné konotace, tvoří bránu či přemostění k plně nevyřčenému, popřípadě nedosažitelnému objektu našeho zájmu, k přírodě, člověku, bohům...

Magie a s ní související rituální chování je plné symboliky (veřejné, sdílené i soukromé, individuální) a symbolických artefaktů. Vlasy jsou v mnoha kulturách doslova magií opředené, je jim přiznávána nezanedbatelná moc, mohou být personifikovány, užívány jako fetiš i jako zajistitel bohaté úrody či přízně milované osoby. Mohou být ale také využívány při magických rituálech majících za účel destrukce nepřítele či soka.

Při vymezení pojmu magie se budeme pohybovat pouze v rovině etnologické, resp. antropologické. *Antropologický slovník* (Malina, a další, 2009) vymezuje magii jako *formu lidské snahy vysvětlit a hlavně ovládnout skutečnost pomocí kouzelnických aktivit a praktik, a dosáhnout tak vytoužených cílů. (...) Magie se zakládala na přesvědčení, že každé utrpení má svou příčinu, zjevnou nebo skrytou, kterou lze odstranit a přemoci* (Malina, a další, 2009). Této příčině byla často implikována podoba démonů a zlobných sil, proti jejichž moci a síle měl člověk jen omezené způsoby obrany. Rituální boj je v podstatě dvojí povahy: manuální a orální (zařikávání, magické formule), přičemž jsou často zastoupeny obě složky současně. *Při manuálních rituálech je manipulováno různými předměty, které zastupují objekt působení těchto rituálů* (Malina, a další, 2009). Využíváno je přitom prostředků, které jedince obklopují: nerosty, rostliny, zvířata a samozřejmě součásti lidského těla.

Sociologizující teorie odvozená od É. Durkheima, M. Mause a R. Radcliff-Browna považuje magické jednání za sociální rituál a ne za spontánní akt jedince. *Jsou to jednání, která čerpají svou sílu z hodnot společnosti jako celku, přičemž povahu těchto hodnot můžeme zjistit jen pozorováním členů společnosti v rituálních situacích* (Leach, 1958 str. 161). Magie je tedy považována za „produkt“ společnosti, předávána z generace na generaci.

Naproti tomu James G. Frazer ve svém stěžejním díle *Zlatá ratolest* (1890) nepovažuje pro zkoumání magie společenský kontext za důležitý; zajímal se především o „logiku“ magie. *Vlivem evolucionismu a srovnávacím studiem mnoha pověrečných rituálů dospěl k analýze magického myšlení jako vývojově nejranější, primitivistické fáze lidského myšlení*¹ (Malina, a další, 2009). Magické postupy jsou podle něj založeny na nesprávném předpokladu vnitřního souladu, tzv. sympatetického vztahu, který je odvozován od principu podobnosti a vzájemného dotyku.²

Zákon podobnosti vedl podle něj k vzniku homeopatické (imitativní) magie, založené na tom, že podobné vytváří podobné a výsledek se rovná příčině (Malina, a další, 2009). Kouzla vycházející ze zákona styku nebo doteku můžeme nazvat **kontaktní magií**. Podle ní na sebe působí věci, které byly ve vzájemném styku (nebo tvořily jednotný celek) i poté, co byl tento fyzický svazek zpřetrhán. *Cokoli se činí s předmětem, který byl ve styku s určitou osobou, děje se také s touto osobou.*³ *Uplatňuje se zde princip „pars pro toto“ (část zastupuje celek)* (Malina, a další, 2009). *Klasickým příkladem víry v kontaktní magii je například snaha zmocnit se nějaké části těla nepřítele (vlasů, nehtů) (...) a jejich prostřednictvím pak negativně ovlivňovat jeho život* (Soukup, 2004 str. 303). Jako příklad homeopatické magie může sloužit snaha zranit nebo zničit nepřítele tím, že se to samé učiní s jeho zpodobněním. Malajské kouzlo zmíněné ve Frazerově *Zlaté ratolesti* praví: *vezmi ostříhané nehty, vlasy, obočí, chrchle aj. po vyhlédnutí oběti, tak aby byla zastoupena každá část jeho těla, a uhněť je s voskem z opuštěného včelího plástu do její podoby. Drž figurku nad lampou po sedm nocí, pomalu ji opaluj a říkej: „To, co upaluji, není vosk, upaluji játra, srdce a slezinu toho a toho.“ Sedmou noc nakonec figurku spal a tvá oběť zemře* (Frazer, 2007 str. 25).

Na citované pasáži je zřetelně vidět, že v praxi se principy homeopatické a kontaktní magie často spojují. Figurka, které představuje podobiznu nepřítele (homeopatická magie) je zhotovena z předmětů, které s ním byly kdysi ve styku (nehty, vlasy, obočí...), což odpovídá zásadám kontaktní magie.

¹ Bylo by ale chybné převádět veškeré fenomény magie jen na primitivní stupně kultury. Sklon k magii lze označit za obecný lidský potenciál, platný i pro vyspělé civilizace dnešní doby.

² *Homeopatická magie se dopouští chyby v předpokladu, že věci, které se navzájem podobají, jsou stejné; kontaktní magie se dopouští chyby předpokladem, že věci, jež byly jednou ve vzájemném styku, zůstávají v něm vždy. V praxi se však tyto dvě odvětví často kombinují* (Frazer, 2007 str. 23).

³ Případ takzvaného „vultu“, čarodějnické praktiky, jež spočívá v probodnutí stopy určité osoby, přičemž tento úkon způsobí dotyčné osobě bolest, zraní ji apod.

Frazer popisuje další příklad magického rituálu mající úzkou souvislost s vlasovou symbolikou: *když se laoský lovec slonů vydává na hon, varuje svou ženu, aby si v jeho nepřítomnosti nestříhala vlasy ani si nenatírala tělo olejem; kdyby si ostříhala vlasy, slon by rozbil tenata, a kdyby se naolejovala, proklouzl by jimi* (Frazer, 2007 str. 33).

3. Skalповání jako pokoření nepřítele a odejmutí jeho síly ve vlasech koncentrované.

4.1.1 Samson

Magický potenciál vlasů akcentuje i bible; jedním z nejpříznačnějších je starozákonní příběh o Samsonovi, posledním z tzv. velkých Soudců, patřící k nazarejcům.¹ *Bojoval proti Filištinům čili Pelištejcům a vynikal mimořádnou silou, která souvisela s jeho dlouhými vlasy, jež si podle zákonů zasvěcení nesměl ostříhat* (Malina, a další, 2009). Tento nepřemožitelný bojovník se zamiloval do Dalily, ženy, již peleštínská knížata přesvědčila, aby Samsona zradila a zjistila tajemství jeho síly. Třikrát ji obelstil, nakonec byl ale Dalilou přesvědčen a tajemství své síly jí prozradil: „*Nikdy se nedotkla mé hlavy břitva, protože jsem od života své matky Boží zasvěcenec. Kdybych byl oholen, má síla by ode mne odstoupila, zeslábl bych a byl bych jako každý člověk* (Bible, Kniha Soudců 16:17).“

4. Peter Paul Rubens: Samson and Delilah (okolo 1609-1610, olej na dřevě)

Dalila Samsona uspala, ustříhla mu sedm pramenů vlasů, čímž ho zbavila veškeré síly a bezmocného ho vydala Pelištejcům, kteří ho oslepili a odvedli do Gazy. *Pelištejci se ho zmocnili, vypíchli mu oči a odvěkli ho do Gázy, kde ho spoutali dvojitým bronzovým řetězem. Ve vězení musel mlít* (Bible, Kniha Soudců 16:21). V zajetí však Samsonovi vlasy opět dorostly, jeho síla se navrátila a on se vzepřel k poslednímu udatnému činu: při slavnosti oběti pelištejskému bohu Dagánovi se vymanil ze spoutání a strhl budovu, pod jejímiž troskami zahynul spolu se shromážděnými Pelištejci. „*Ať zhynu zároveň s Pelištejci!*“ *Napnul sílu, a dům se zřítil na knížata i na všecken lid, který byl v něm, takže mrtvých, které usmrtil umíraje, bylo víc než těch, které usmrtil zaživa* (Bible, Kniha Soudců 16:30).

Motiv síly skryté ve vlasech je možné vykládat mnoha způsoby. Síla může být silou božskou, silou těla, ale také silou ducha, který tělo oživuje. V magické moci Samsonových vlasů je možné spatřovat také skrytou sílu plodivého charakteru. Samson, neschopný kontrolovat svou libidinózní touhu, je pohlcen svou sexualitou, tudíž ženou. *Domýšlivý, sebevědomý Samson vrší chybné kroky, až dovrší svou zkázu. Do pasti ho vlákala lstivá žena, do záhuby se ve skutečnosti zřítil pro vlastní*

¹ Staré židovské hnutí spojené původně se svatou válkou.

vášnivou sexuální touhu, kterou nedokázal potlačit, takže přišel o rozum (= o vlasy na hlavě, kde by měl rozum sídlit), tedy i o svou mužnou sílu (Malina, a další, 2009 str. "magie").

4.2 Magická předurčenost vlasů

Otázku, proč byla zrovna vlasům odpradávná připisována magická síla a moc, pravděpodobně s jistotou nezodpovíme. Přesto lze vysledovat několik rysů a skutečností, které byly vlastní mnoha civilizacím bez ohledu na stupeň vývoje či geografické umístění.

„Podloží“, ze kterého vlasy vyrůstají, tedy naše hlava, byla v nejedné kultuře považována za sídlo duše, osobnosti; kadeře symbolizovaly sexualitu, plodnost, úrodnost. Nezřídka vlasy sloužily jako odznak vysokého postavení (určeného „shora“, například v případě šamana, krále, náčelníka) nebo jako mana válečníků (viz Samson). V některých kulturách (například Japonsko, Korea, jihovýchodní Asie, Polynésie) vyústila víra v magickou moc vlasů až v přesvědčení, že bohové mohou ve vlasech přímo přebývat (Choi, 2006).

Siamci myslí, že v lidské hlavě sídlí duch zvaný „khuan“ nebo „kwun“ a ten je jejím strážným duchem. Tento duch musí být chráněn před jakoukoli urážkou; holení nebo stříhání vlasů je proto provázeno mnoha obřady. (...) Kambodžané proto považují za velkou urážku dotknout se něčí hlavy (Frazer, 2007 str. 222). Stejně tak je za posvátnou považována i hlava Tahitana a Maořana: stačilo, aby se jí někdo dotkl prsty, a musel je okamžitě přiložit k nosu, nasát do sebe posvátnost, která nabyla dotekem, a tak ji navrátit tam, odkud ji vzal (Frazer, 2007 str. 223). Zajímavá je také zvyklost kmene Toradjů: při hygienickém stříhání z důvodu zbavení se hmyzu, ponechává se dětem na temeni chomáček vlasů, jako útočiště pro jednu z duší dítěte (Frazer, 2007 str. 224). Bůh sídlí i v hlavách kněžích kmene Ho v západní Africe. Proto se jich po celý život nesmí dotknout břitva. Vlasy jsou považované za sídlo a bydliště jeho boha, takže kdyby se přistříhly, bůh by ztratil své sídlo v knězi (Frazer, 2007 str. 224).

Na vlasy, jakožto entity plné síly a energie, se často vztahoval více či méně striktní zákaz stříhání. Netýkal se jen mytických hrdinů typu Samsona, ale i mnohých „obyčejných“ smrtelníků. Malajským mužům je zakázáno stříhat si vlasy během těhotenství své ženy a pak ještě až do čtyřiceti dní po porodu dítěte (Cooper, 1971 str. 196). Za příklad mohou sloužit také dětské postřiziny (podrobněji zmiňované dále), podpořeny vírou, že předčasné stříhání vlasů by dítěti

sebralo sílu a zkrátilo život.¹ Vlasové tabu je uvaleno i na stříhání vlasů osob se „zvláštním“ postavením. Ve starověkém Egyptě byla za obvyklou vlasovou úpravu považována oholená hlava, proto bylo pouze lidem vydávajícím se na dlouhou cestu povoleno nechat si vlasy narůst. *Síla v nich obsažená jim měla poskytovat ochranu před případným nebezpečím během pouti* (Cooper, 1971 str. 196).

Vlasy byly také často využívány v rituálním kontextu, jako náhražka (lidské) oběti, jako úlitba bohům, osobní přechodový rituál či jako fetišistický objekt. Symbolizují určitý druh metafyzické abstrakce, a to především plodnost, duši, osobní sílu a moc (Leach, 1958 str. 160). Nejsou ale jen symbolem pozitivních hodnot. Vlasy, pakliže nejsou zkroceny a podřízeny regulím ze strany společnosti, projevují se velmi „individualisticky“. Podobně jako nehty, rostou nezávisle na vědomé vůli jedince, jejich barva i původní tvar jsou určeny již v prenatalní fázi, bez možnosti „výběru“. Vlasová „nezávislost“ se tak stává zdrojem mnohých negativních konotací. Na vlasy je pohlíženo jako na něco divokého, disponující nezkrotnou energií přesahující samotného člověka, což činí vlasy děsivé a potenciálně nebezpečné. Přesvědčení, že magická energie vlasů může být směrodatelná (a to buď ve prospěch jedince či skupiny, nebo jako zbraň proti nepříteli), vedlo ke zrodu víry ve fetišistické artefakty.

4.2.1 Fetiš

Vlasy patří mezi jedny z velmi častých fetišistických objektů. *Fetiš, z portugalského feitiço = kouzlo, amulet* (Malina, a další, 2009 str. "fetiš"), *můžeme definovat jako předmět uctíváný pro domnělou nadpřirozenou magickou moc, kterému je přiřazován jiný význam a funkce, než jaký na první pohled má v běžném životě. Fetiš získává svou platnost díky systému symbolů, který způsobuje, že může představovat jinou věc, aniž by přestal být sám sebou* (Hrdý, a další, 1993). Fetišismus byl původně považován za počáteční fázi evoluce náboženství, následován polyteismem a monoteismem. Později byl začleněn do konceptu animismu a totemismu a *Edward Burnett Tylor rozšířil význam fetišismu na učení o duchách vůbec, kteří působí vtěleni do určitých předmětů nebo*

¹ Pro porovnání uvádíme i zcela opačnou zvyklost z japonského kulturního prostředí: děti jsou okolo tří let (tedy ve věku obvyklém pro provádění postřihů v mnohých jiných společnostech) poprvé ponechány vlasy nestříhané. Japonci věřili, že dítě již překonalo kritické období mladého věku a jeho *životní síle* je dovoleno „růst“ naplno. *Dlouhé vlasy přitahují duchy, proto jsou velmi malé děti stříhány nakrátko. Tímto aktem se minimalizuje možnost, že se ve vlasech usídí zlý duch a dítě zabije* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 98).

prostřednictvím nich. (...) Duch a předmět nejsou totéž, ale jako celek se spojují pod pojem fetiš (Malina, a další, 2009 str. "fetiš").

4.2.2 Šperky z vlasů

Víra ve fetišistické objekty nemusí být spojována jen s přírodními národy. Také v západní civilizaci nalezneme předměty s fetišistickým přesahem, například talismany a amulety, jež mohou nabývat rozličných podob. Nás v souvislosti s tématem práce budou zajímat ty artefakty, které mají přímý vztah k vlasům. Jedná se o tzv. smuteční a památné šperky, k jejichž výrobě byly vlasy často používány.

Původ vlasových smutečních šperků sahá přibližně do 17. století. V té době se používaly vlasy zemřelého, jako věčné „memento mori“. Tuto památku si mohli dovolit jen zámožní občané, vlasový šperk tak odrážel vysoké postavení zemřelého. K masivnější oblibě dochází až v 18. století, nejdříve v Anglii, ze které se tato módní vlna šířila do dalších evropských zemí.

5. "Mourning jewelry": příklady smutečních šperků zhotovených z lidských vlasů.

Docházelo také k proměně způsobu vyhotovení smutečního talismanu. Zatímco barokní šperk se sestával jen ze samotného pramene vlasů (většinou ukrytého v uzavíratelném medailonku), postupně se s vlasy začíná pracovat jako s materiálem (Holm, 2004). Vlasy se stáčí do smyček a připevňují k prstenům, vyplétávají se jimi obrazce, splétají se z nich šperky, řetízky k hodinkám, přívěsky a jsou často kombinovány se zlatem.

Šperky ale nemusely být jen smuteční. V době romantismu dívky často vytvářely (nebo dávaly vytvořit) z vlasů drobné ozdobné předměty, které věnovaly svému vyvolenému (Tarclová, 2010 str. 49). *Z vlasů se splétají náhrdelníky, náramky, medailony, vlasy se používají také jako materiál*

pro vyšívání šátků, které podobně slouží jako zástava, jako talisman (Kybalová, 2004 str. 101). Vlasy se stávají zástupným objektem ženy, zdravé, feminní, plodné bytosti, přístupné a dávající svolení k početí, tj. naplnění své ženské role. Dobrovolně ustřižený pramen vlasů darovaný milému byl důkazem lásky, popřípadě slibem věrnosti.

4.3 Rituální obětování vlasů

Rituálnímu obětování vlasů se podrobněji věnujeme na jiném místě této práce. Vlasy bývají častou součástí rituálů přechodu, náhražkou lidské oběti či vyjádřením oddanosti bohu, askeze... V souvislosti s magickým potenciálem vlasů nás v této kapitole zajímá především tematika obětování kadeří jako výraz reciproční prosby. Za příklad mohou sloužit indické ženy, uchylující se k obětování svých krásu reprezentujících vlasů při ocitnutí se v tíživé situaci. Vydávají se do chrámů, kde si nechají oholit celý skalp a za svou oběť očekávají odpovídající „odměnu“ (Sherrow, 2006 str. 214).

6. Rituální obětování vlasů v indickém ášrámu. Chrámoví kněží tyto ustřižené vlasy dokážou zužitkovat i z komerčního hlediska. Právě z Indie totiž pochází většina „materiálu“ pro umělé prodlužování vlasů a výrobu paruk v Evropě a v USA. Tyto panenské vlasy jsou velmi ceněné a žádané. Vesnické indické ženy o své vlasy nadmíru pečují, olejují je, myjí, češou, ale nikdy je nebarví, ani nepoužívají jiné chemické přípravky. Jejich vlasy jsou proto zcela přírodní, nepoškozené a kvalitní.

4.3.1 Rituály plodnosti

Důvod, proč jsou vlasy spojovány s životní silou a plodností je nasnadě: pramení z jejich biologické podstaty. Vlasy se při odstřižení samy regenerují a dorůstají, přičemž jejich růst nelze nijak urychlit ani zpomalit. Tento cyklus připomíná vegetativní střídání ročních dob, kdy po sklizni úroda znovu

dorůstá a dozrává a následně je znovu sklizena. Přírodní národy často povolávaly na pomoc magii a praktikované rituály, které měly bohatost úrody zajistit, byly s pokrývkou hlavy nezdídky spojené.

James G. Frazer opět v *Zlaté ratolesti* zaznamenává rituály mající sympatetický vztah mezi vlasy a úrodou: *v nitru Sumatry si nechávají ženy, které sejí rýži, volně splývat při práci vlasy po zádech, aby rýže bujně rostla a měla dlouhá stébla. Podobně se ve starém Mexiku pořádala slavnost na počest Bohyně kukuřice neboli Dlouhovlasé matky. (...) Během této slavnosti nosily ženy své dlouhé vlasy rozpuštěné, potřásaly jimi a pohazovaly hlavou při tancích, které byly hlavním bodem obřadu, aby kukuřice měla stejné bohaté vousy a aby zrno bylo přiměřeně velké a hladké a lidé měli zajištěný dostatek* (Frazer, 2007 str. 37).

4.3.2 Nakládání s odejmutými, ustřiženými a vypadanými vlasy

Je-li hlava považována za tak posvátnou, že se jí bez urážky nelze ani dotknout, je jasné, že stříhání vlasů musí být choulostivou operací. Obtíže, které podle názoru primitivních lidí operaci znesnadňují, jsou dvojího druhu: především je tu nebezpečí, že bude vyrušen duch hlavy, který se může urazit a pomstít. A za druhé je tu otázka, jak naložit s ostříhanými kučery (Frazer, 2007 str. 223). Víra v sympatický svazek přetrvávající i po zpřetrhání svazku fyzického přiměla „divochy“ velmi pečlivě střežit, jak se svými ustřiženými, vyčesanými či vypadanými vlasy naloží. Často dochází k jejich schraňování, pálení nebo zakopávání (u kořenů stromů, v chrámech, na hřbitovech, pod práh), házení do řeky, schovávání na neznámém místě či dání do úschovy důvěryhodnému příbuznému. Vše se činí z obavy před případným zneužitím nepřítelem, který by pomocí magie mohl způsobit újmu či smrt.

Jak mocný potenciál vlasy mají, dokládá zaznamenaná zvyklost kmene Nandiů: *když Nandiové přivedli zajatce, oholili mu hlavu a oholené vlasy si ponechali jako záruku, že se muž nepokusí o útěk; když byl však zajatec vykoupen, vrátili jeho kmeni zároveň s ním i jeho vlasy* (Frazer, 2007 str. 226).

Ustřižené vlasy lidé neschraňují jen ze strachu, že budou „začarovány“ a použity v jejich neprospěch, ale také pro případnou potřebu při zmrtvýchvstání těla. *Některé kmeny věří, že duše*

musí vstát z hrobu se vším, co náleželo k jejich tělům (Frazer, 2007 str. 227), proto své vlasy i nehty uchovávají na jednom místě, například v puklinách ve zdech.

4.3.3 Odtahitý postoj k „mrtvým“ vlasům

Na několika místech v této práci se věnujeme symbolice vlasů a nejednou jsou zvýznamňovány jejich erotické konotace. Vlasy jsou objektem žádostivosti, zájmu, touhy, zdraví, krásy a vitality. Toto vše avšak platí jen pro vlasy „živé“. Jakmile dojde k přetržení fyzického svazku mezi vlasy a jejich nositeli, vlasy se v očích mnohých jedinců stávají mrtvými entitami a někdy až objekty štítnosti. Odstřižky vlasů se stávají špínou, odpadem se symbolickou kontaminační hrozbou.

Tuto skutečnost akcentuje například indický kastovní systém. Mezi tradiční povolání nedotýkatelných patří právě holičství. Kastě stojící v indické hierarchii nejvýše, tj. bráhmanským kněžím, je zapovězeno přijít do styku s mrtvým tělem a dalšími nečistými předměty jako je krev, ostatní tělní tekutiny, výkaly aj., které představují hrozbu potencionálního rituálního znečištění. Odstřižené vlasy se stávají znečišťující substancí a jsou pokládány na roveň výkalům, moči, spermatu a potu (Leach, 1958 str. 157). Všechny práce vyžadující kontakt s nimi jsou proto v Indii vykonávány nedotknutelnými. Holiči jsou svým způsobem kněží nižšího stupně. Provádějící rituály, které kněží z vyšší kasty (bráhmani) nesmějí vykonat (Leach, 1958 str. 157). Kromě pravidelné světské úpravy zevnějšku indického obyvatelstva provádějí i rituální stříhání, které se v hinduistické společnosti koná z četných důvodů a v mnohých situacích.

Pojem rituální nečistoty je pro indickou společnost esenciální. Prostupuje mnohými společenskými oblastmi, cykly roku a stádií života jedince. Paul Hershsman ve studii *Hair, Sex and Dirt* (1974) popisuje spojitost ohledně menstruace a vlasů. Perioda je považována za znečišťující a je důvodem k dočasné separaci ze společnosti. Menstruující ženy se po tento čas stávají „nedotknutelnými“, mají zakázaný veškerý společenský styk. V době menstruace si ženy také nemyjí ani nesplétají vlasy, nesmějí vařit, ani sedět se zbytkem domácnosti u jídla (Hershman, 1974).

7. Lidské vlasy jako materiál pro výrobu uměleckých předmětů. Zde ukázka z tvorby americké umělkyně Adrienne Antonson

4.4 Pořekadla

Magický potenciál vlasů je akcentován i v lidové slovesnosti. Vlasy nalezneme jako motiv mnoha pořekadel, pověřivých předpovědí a přísloví.

Mnohdy se týkají ovládnutí počasí, popřípadě příčinné souvislosti mezi česáním (stříháním) a deštěm či bouřkou: *na Novém Zélandu lidé při stříhání vlasů pronášeli zaklínání, aby odvrátili hromy a blesky.(...) Indiáni kmene Tlinkit zase připisovali bouřlivé počasí zbrklému jednání děvčete, které si češe vlasy mimo dům. (...) Na Skotské vysočině platí pořekadlo, že si sestra nemá večer česat vlasy, má-li bratra na moři* (Frazer, 2007 str. 226).

Stejně tak panovala v mnoha kulturách pravidla ohledně doby vhodné pro stříhání vlasů. Tato období často korespondovala s vegetativním cyklem, fází měsíce, popřípadě dnem v týdnu:

*Cut them on Monday, you cut them for health.
Cut them on Tuesday, you cut them for wealth.
Cut them on Wensday, you cut them for news.
Cut them on Thursday, a new pair of shoes.
Cut them on Friday, you cut them for sorrow.
Cut them on Saturday, see your true love tomorrow.
Cut them on Sunday, the devil will be with you all the week.*
(Sherrow, 2006 str. 369)

V Německu se běžně setkáme s představou, že najde-li pták ustřižené vlasy nějakého člověka a postaví-li si z nich hnízdo, bude tento člověk trpět bolestmi hlavy; někdy se věří, že se mu udělá na hlavě vyrážka. Stejně pověry panují nebo panovaly v západním Sussexu (Frazer, 2007 str. 226). Podobné pořekadlo je užíváno i v Japonsku: *pakliže vidí člověk ptáka (nejčastěji vránu) s pramenem vlasů v zobáku, dotyčný jedinec zešílí* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 76). Paňdžábské ženy všechny vyčesané vlasy pečlivě shromažďují a zatlačují do podlahy z udusané hlíny ve svých obydlích. Tuto činnost doprovází pořekadlo: *„If my hair is left to fly about so is my head* (Hershman, 1974 str. 281).“¹

Ostatně vlasová tematika prostupuje i mnohými českými slovními obraty a příslovími: něco je *na vlas stejné*, lidé jen *o vlásek unikli smrti*, *na vlas přesně*, *život visí na vlásku* atd. Aplikaci „pravidla“ *dlouhé vlasy, krátký rozum* v praxi totalitního režimu názorně popíšeme v jedné z následujících kapitol pojednávající o subkulturním protestu dlouhovlasých mladíků v Československu.

¹ Volně přeloženo: *Pakliže nechám své vlasy volně poletovat všude okolo, bude stejně nesoustředěně „poletovat“ i má hlava (mé myšlenky).*

5 NÁBOŽENSKO-SPOLEČENSKÁ KONTROLA VLASŮ

Vlasy jsou biologického původu, z podstaty tedy nekulturní. Jelikož ale patří do společenského prostoru, je nemožné nechat je v jejich přirozenosti, bez kulturního zásahu. Divoká přírodnost musí být zkrocena a podřízena regulím ze strany kultury, společnosti či náboženství. Proto jsou vlasy vnímány na jedné straně jako soukromá záležitost jedince, na druhé pak jako objekt nacházející se pod společenským (náboženským) dohledem. *Vlasům a úpravě temene hlavy se vždycky přikládal mimořádný společenský význam, který přesahoval soukromí člověka* (Vondruška, 2007 str. 227). Lze říci, že pravděpodobně v každé kultuře existuje určitá forma sociální kontroly účesů.

Již od starověku existoval účes pro nižší a vyšší vrstvy obyvatelstva, speciální účes pro porobené obyvatelstvo, otroky, vdané a svobodné ženy atd. Libovolnost při zvolení účesu nepřicházela v úvahu. Dnes již nic z toho neplatí. Teoreticky máme ve směru volby vlasové úpravy v naší západní civilizaci jednadvacátého století naprostou svobodu. Jisté způsoby kontroly ze strany společnosti ale existují stále. Jen jsou namísto náboženských a společenských restrikcí uplatňovány prostřednictvím módního diktátu.

5.1 Činitelé ovlivňující podobu účesu

Podobu vlasů ovlivňují tyto tři hlavní faktory: „příroda“ (biologická danost přirozeného vzhledu vlasů), „kultura“ (společnost a její sociokulturní regulativy, míra razantnosti při jejich uplatňování) a „jedinec“ (osobní preference, vkus, ale především snoubení předchozích faktorů a jejich ne/schopnost a ne/možnost je ovlivnit či ne/respektovat). Vzhled účesu je tedy průsečíkem individuality svého nositele a procesů, které probíhají ve společnosti: procesů ekonomických, sociálních, ideologických, estetických atd.

Vlasy jsou součástí naší osobnosti, zastupují vědomí našeho „Já“. Vnímání sebe sama ale není oproštěno od vlivu společnosti, prosazovaném skrze socializaci a enkulturaci. Volbu účesové strategie ovlivňuje mnoho dílčích faktorů; výsledná podoba je průsečíkem jejich vlivu a síly naší osobnosti. Možností máme nemálo: můžeme podlehnout módnímu diktátu nebo si zvolit nonkonformní typ účesu; vědomě odmítnout účes očekávaný a podmíněný naší pozicí ve společenské hierarchii, sociálním statusem, věkem, etnickou příslušností či se rozhodnout

respektovat danou dobu, situaci, místo a naše postavení v něm; použít vlasy jako prostředek revolty a boje proti společnosti či její části, nebo přistoupit na „společenskou smlouvu“ s výhodami (jistota orientace, pocit bezpečí a spokojenosti) i nevýhodami (ztráta části osobní svobody). Všechna tato rozhodnutí jsou ale podmíněna znalostí společenských norem, zákonů a tabu a naše rozhodnutí je buď respektovat, nebo nerespektovat, je rozhodnutí adresované okolí.

5.2 Sociální tělo

Biologickou podstatu svého těla vnímáme skrze optiku kultury, jejíž jsme nositeli a z níž nikdy nelze plně vystoupit. Naše tělo je především tělo „sociální“, lépe řečeno, je průsečíkem mezi naučenými a vrozenými vzorci chování. *Proto musí být (jako každá hranice mezi kulturou a přírodou) úzkostlivě střeženo - veškeré obyčeje, mravy, zákony a tabu určující, jak používat tělo, jsou nám vštěpovány s nejvyšší mírou závaznosti* (Doležalová, a další, 2005). Na podobném principu postulovala vzájemný vztah mezi těmito dvěma „těly“ britská antropoložka Mary Douglas: *sociální tělo vymezuje způsob, jakým je vnímáno tělo biologické. Psychická zkušenost těla je vždy modifikovaná sociálními kategoriemi, skrze něž tělo poznáváme* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 11). Douglas svoji myšlenku dále rozpracovala a vidí v těle metaforu pro jakýkoli uzavřený systém (i společnost jako takovou). *Limity těla pak reprezentují limity společnosti, bod, kde se střetáváme s něčím odlišným a nebezpečným* (Lincoln, 1977 str. 352). Stejně tak M. Mauss v přelomové studii zabývající se symbolikou těla *Les techniques du corps* (1936) považuje lidské tělo primárně za kulturní konstrukt nesoucí sociální a kulturní významy (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 11).

5.3 Diktát módy

Přestože se v této práci módě, módním trendům a módnosti spíše vyhýbáme, v této kapitole uděláme výjimku. Móda, jakožto velvyslanec sociální kontroly, umí být veliký diktátor. Určuje podobu přijatelného, vhodného, očekávaného, doporučovaného, konformního účesu a její opaky. Determinovanost nemusí být vnímána pouze negativně. Móda jako forma napodobení určitého vzoru uspokojuje potřebu sociální opory. Tím, že se jedinec přimkne ke skupině, nestojí osamocen a stává se reprezentantem určité pospolitosti. Přitom nemusí ztrácet mnoho ze své osobitosti.

Móda tak umožňuje sociální poslušnost, která je přitom zároveň individuální diferenciací. (...) Móda znamená připojení ke stejné postavením (Simmel, 1977 str. 113).

Velmi zajímavý pohled na možné pozadí rozhodnutí činěné jedincem při záměrné volbě konformního účesu nastiňuje G. Simmel v eseji věnované módě publikované v knize *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje* (česky 1977). Jedinec se podle Simmela mnohdy neztotožňuje s názory společnosti, ke které se svým vzhledem vizuálně hlásí, ale svůj vnitřní svět považuje za natolik individuální a soukromý, že na něj nechce nijak upozorňovat a dávat jej ostatním „všanc“. Módu pak používá jako jakousi masku. *Slepá poslušnost vůči všeobecně platným normám ve všem vnějším je pro tyto lidi vědomým a záměrným prostředkem, jak si uchovat své osobní cítění a svůj vkus, které chtějí mít skutečně jen pro sebe, do té míry, že odmítají připustit jeho vnější projev v nějaké podobě, která by byla přístupná všem* (Simmel, 1977 str. 120).

5.4 Účes jako produkt společenské hierarchie

Móda v prostředí euro-americké civilizace byla po mnoho staletí produktem třídního rozdělení. Od konce dvacátého století toto tvrzení ztratilo pravděpodobně mnoho ze své platnosti, přestože určité rozdíly v módnosti napříč sociálními třídami můžeme vypožorovat i v dnešní, rovnost vyzdvihující, době. Přísné hranice určující postavení jedince vůči společnosti limitující jeho svobodné rozhodování, životní směřování i sebepojetí buď zcela zanikly, nebo se výrazně uvolnily. *Postupné oslabování dříve závazných společných autorit, jaké představovaly instituce světské a církevní moci, oslabení nebo dokonce zánik dříve striktně vymezených či alespoň všeobecně respektovaných hranic mezi společenskými skupinami otevřelo prostor pro zdůraznění individuality* (Skarlantová, 2007 str. 34).

V minulosti se móda vyšších a nižších tříd od sebe odlišovala poměrně striktně a zřetelně. Začátek vnímání určitého prvku jako módního, v našem případě účesu, vždy pocházelo z okruhu skupiny nacházející se na vrcholu společenské hierarchie. V tomto prostředí módní styly vznikaly, přiváděly se k životu a dále rozšiřovaly. Módní znak je v první řadě symbolem příslušnosti k určité vybrané společnosti, je elitářským statusovým symbolem, odlišuje „vyvolené“ od těch, kdo do dané skupiny přístup nemají. Nižší třídy ale samozřejmě prahnu po vertikálním posunu směrem vzhůru v rámci společenského uspořádání, postupně začínají styl vyšší třídy napodobovat a osvojovat si tak její vizuální symboliku. Tím začíná spirála módy: *v momentě, kdy nižší vrstvy módu okopírují,*

vyšší stav ji opouští a vytvoří novou, která je znovu odliší od masové veřejnosti (Simmel, 1977 str. 102). *Podstata módy spočívá v tom, že se jí vždy řídí jen jedna část skupiny, zatímco celek je teprve na cestě k ní* (Simmel, 1977 str. 110). S demokratickým způsobem uspořádání moderní společnosti se však tradiční hierarchie oslabuje ve prospěch diferenciaci společnosti na úrovni horizontální. *Předměty módy jsou jakožto vnějškové prvky života obzvláště dobře dostupné za pouhou sumu peněz, a proto se u nich rovnosti s vyšší třídou dá dosáhnout snadněji než ve všech oblastech, které si vyžadují individuálního penězi nedosažitelného osvědčení* (Pospíšil, a další, 2010 str. 116).

Georg Simmel dále pokračuje tvrzením, že tam, kde nejsou třídy (např. v preliterárních společnostech), není ani móda, ve smyslu napodobování a odlišení. Móda zde funguje jako propojující a jednotící prvek celé skupiny (Simmel, 1977 str. 109). Proto tam také přetrvává mnohdy po staletí a nemá nic společného s rozmarnou, prchlivou a nestálou módou „vyspělých“ kultur.

Nic z toho ale neznamená, že by se mezi přírodními národy nevyskytovaly odlišné účesy pro různé sociální skupiny (založené na věku, genderu, rodinném stavu, příslušnosti k vládnoucímu klanu apod.). Právě naopak. Hlavně v kulturách, kde je vlivem horkého klimatu kladen menší důraz na oblečení, hrají vlasy jednu z ústředních rolí při vizuálním zařazení jedince. Při změně daného statusu dochází často také k proměně účesu.

5.5 Přechodové rituály (rites de passage)

Přechod z jedné společenské pozice do jiné má často ritualizovanou podobu; současně je také reflektován skrze změnu účesu. Podle E. Leache *odpovídá zdravému rozumu, že každá významná změna sociální role v životě jedince si žádá určitou viditelnou formu zobrazení této změny* (Leach, 1958 str. 153). Existuje mnoho druhů *rites de passage*: iniciační rituály při přechodu z puberty (dětství) do dospělosti, postřižiny (dětské, novomanželské, mnišské aj.), rituály provázející změnu rodinného stavu (svatba, ovdovění), rituály související se smrtí a dobou truchlení či vstupem do duchovního společenství atd. Přestože jsou tyto rituály nanejvýš praktikovány v preliterárních společnostech, popřípadě jsou součástí naší historie, v některých formách přetrvávají dodnes i v rámci naší kultury. Vždyť kolik školáků před vstupem do první třídy slavnostně navštíví holiče, kolik žen po rozchodu s partnerem radikálně mění účes a kolik z nás má schované vlasy z našeho prvního stříhání?

5.5.1 Vlasy jako univerzální rituální symbol?

Lidské tělo v symbolických systémech představuje základní metaforický a referenční rámec (Doležalová, a další, 2005 str. 19), jinými slovy je také objektem sociální kontroly. Není proto divu, že vlasy, jakožto jeho součást, se svým výrazným manipulativním potenciálem, jsou tak často v rituálech využívány. K vlasům se pojí několik atributů, které je k rituální úpravě předurčují: vlasy lze oddělit od těla bezbolestně, bez prolití krve, rychle a s okamžitě viditelnými výsledky. Navíc díky své regenerační schopnosti se znovu obnoví. Jejich ztráta je tedy většinou pouze přechodného charakteru, značící liminální fázi, ve které se jedinec nachází v „mezistatusovém“ období.

8. Moderní podoba *rites de passage*. Dramatický životní zlom vizualizován skrze radikální změnu účesu.

Během rituálu přechodu je jednou z nejčastějších forem manipulace s vlasy jejich stříhání (holení), což z podstaty úkonu symbolizuje právě „odstřížení“ jedince od stavu minulého a následné přijetí statusu nového. *Mezi odlučovací rituály obvykle patří všechny obřady, kde se něco odřezává; zejména první stříhání vlasů, holení hlavy* (Van Gennep, 1997 str. 57), píše van Gennep ve své proslulé práci věnované ritům přechodu. Většinou je tento rituál vykonáván společností (v zastoupení „osob pověřených“), často veřejně za účasti ostatních členů society. Ale ne tak vždy. Někdy má podobu rituálu osobního, soukromého, který praktikujeme sami na sobě, z osobních pohnutek, nejčastěji jako výraz snahy o symbolické odtržení se od minulosti. Jako odloučení, oproštění, popřípadě symbolické zapomenutí na určitou událost či etapu v našem životě a přijetí

nového „Já“, obrazně již nezatíženého minulostí, tj. našimi vlasy. Vnitřní přeměnu, osobní rozhodnutí znázorňujeme změnou vizáže.¹

5.5.2 Veřejné přechodové rituály

Veřejnými rituály míníme ceremoniály, které nejsou individuální, ale určené pro „obecenstvo“ a jichž se většinou účastní větší či menší počet členů daného společenství. Symboly užívané v rituálu propojují dva hlavní prostory lidské existence: vnitřní a vnější „svět“ člověka, spojují jeho duchovní rozměr s fyzickou existencí.

Sociální antropologové se nezajímají o izolovaného jedince, ale o člověka jednajícího ve vztahu k ostatním jedincům a společnosti jako takové. Veřejné rituální chování není nic jiného, než forma symbolické komunikace mezi dvěma a více jedinci, přičemž „herec“ i „publikum“ jsou obeznámeny s používanými kódy. Pro fungování společnosti je esenciální, aby určité symbolické jednání bylo vykládáno všemi členy společnosti stejně a všichni mu rozuměli. Veřejné rituály jsou tedy založeny na symbolice veřejné a sdílené, což neznamená, že by neměly dopad i na psychiku člověka. I veřejné a sdílené kulturní znaky mohou mít individuální význam pro jedince, jak ukázal Evans-Pritchard při výzkumu významu čarodějnictví u Azandů (Obeyesekere, 1984 str. 18).

V tomto oddíle se blíže podíváme na tyto *rites de passage* a na roli vlasů, kterou při nich hrají:

- Inicie a postřížiny
- Rituály spojené se smrtí a dobou truchlení
- Vstup do duchovního společenství

¹ Tuto teorii můžeme vztáhnout na ukončení vztahů, smrt či přechod do jiné životní etapy. Etnografickým příkladem budiž podoba konce kariéry zápasníka sumo. Jedná se o formu „sociální smrti“, kdy jedinec opouští „starý život“ a přijímá nový. *Zápasník sumo na konci své kariéry podstupuje obřadné ustřížení charakteristického culíku. Rozhodčí, soupeři a kolegové mu jeden po druhém pozlacenými nůžkami slavnostně ustřihávají prameny vlasů, završujíc tak zápasnickovu kariéru* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 77).

5.5.2.1 Inicie a postřižiny

Postřižiny je obecné označení rituálu, při kterém dochází k obřadnému odejmutí vlasů. Může se jednat o ustřižení pramenů, zkrácení délky či úplné oholení celého skalpu. V této podkapitole si významový okruh zúžíme a zaměříme se pouze na postřižiny, jakožto iniciační rituály při přechodu z jedné věkové skupiny do jiné (z dětství/puberty do dospělosti) a na první stříhání dětských vlasů (přijmutí malého člověka jako plnohodnotného člena společenství).

5.5.2.1.1 Dětské postřižiny

První stříhání dítěte má přesně určený čas (věk dítěte, často i fáze ročního zemědělského cyklu) i podobu provedení; oboje variuje dle konkrétní kultury či náboženského přesvědčení. Rituálu se většinou účastní minimálně několik rodinných příslušníků a často i další členové společenství. Mnohdy se neprovádí samostatně, ale jako doplňkový obřad, například k získání jména či k vykonání obřízky. Postřižiny jsou založeny na uvedení dítěte do profánního světa. Dítě je symbolicky odstřiženo od původního prostředí, tj. od matky a „božstva“ a je přijato jako plnohodnotný člen společenství. *Novorozenec po prvním ostříhání vlasů již nebyl zcela bezbrannou a na životě ohroženou bytostí, ale stával se postupně členem dětského kolektivu* (Tarclová, 2010 str. 49).

Při vzniku tohoto ceremoniálu byla pravděpodobně zohledněna víra v sympatetickou magii ve smyslu *pars pro toto*.¹ Akt vzdání se vlasů značil obětování i části člověka samotného, vlasy tedy sloužily jako náhrada za lidskou oběť. Navíc hlava je v mnoha případech považována za sídlo duše, což tomuto rituálu přidává na důležitosti.

Zákaz stříhání dětských vlasů se většinou vztahoval na věk do jednoho roku po narození, ojediněle i do sedmi a více let. Porušení tohoto pravidla je spojeno s mnoha pověrami a pořekadly. *Dítěti by se údajně mohl zkrátit rozum nebo dokonce délka života* (Tarclová, 2010 str. 49). V tomto

¹ *Pars pro toto* = část zastupuje celek. Blíže k tématu sympatetické magie viz kapitola: *Magická symbolika vlasů*.

přesvědčení je zřejmá paralela stálého růstu, vitality a neustále se regenerujících vlasů a růstu a života dítěte.

Uvádíme zde příklady konkrétních způsobů provedení dětských a iniciačních postřihů v rámci několika kulturních a náboženských okruhů:

V **Číně** se postřihy praktikují u dětí několik měsíců starých. Mimo náboženských důvodů se tento rituál provádí kvůli přetrvávající pověře, že vlasy dítěte se po tomto rituálu stanou silnějšími, hustšími a pevnějšími (Sherrow, 2006 str. 79).

Japonští samurajové, chlapci mezi dvanácti až osmnácti lety, absolvují ceremoniál zvaný *genpuku*. Při něm dochází ke změně jména a účesu. Po tomto obřadu by chlapci/muži měli být připraveni přijmout novou zodpovědnost spojenou s nástupem dospělosti a budoucího manželství (Sherrow, 2006 str. 94).

V Africe se postřihy praktikují mezi mnoha kmeny. Například příslušníkům nigerijského kmene **Yoruba** je oholena hlava třikrát za život, při třech významných přechodových událostech: při narození, přechodu z dětství do dospělosti a při smrti (Sherrow, 2006 str. 94).

Židé provádějí ritus zvaný *upsherin* (*u-šerin*), nebo také *chalaka*, tj. první stříhání mladých Židů okolo tří let, jako součást rituálů spojených se vstupem do školních povinností. *Chlapec začíná nosit jarmulku a je přijat k zasvěcení do studia tóry* (Simmons, 2002).

9. Židovské postřihy "upsherin" prováděné ve třetím roce věku.

Ze **starověkého Egypta** známe dětský účes zvaný *Horova lokna* (vlasy byly na jedné skrání spletené do copu, zatímco ostatní zůstaly krátké nebo byly úplně vyholené). *Tento účes souvisí s iniciačními obřady, při nichž byli chlapci přijímáni mezi dospělé. Tehdy jim byla tato lokna odstřižena. Na známých vyobrazeních se s tímto typem účesu setkáváme u synů faraónů, ale nosili jej i chlapci a dívky mimo královskou rodinu* (Kybalová, 1998 str. 60).

Indie je země, kde je skrze vlasy reflektováno mnoho důležitých životních přechodů a fází¹ a první stříhání vlasů dítěte je jedním z nich. Tento obřad se v sanskrtu nazývá *cuda karma*, jedná se o přípravný iniciační rituál konaný rok před oficiálním náboženským zasvěcením *Upanayana*. *Tradičně je prováděn bráhmny malým hinduistům ve věku jednoho až tří let (kšatrijům v pěti, vaišjům v sedmi)* (Leach, 1958 str. 155). Někdy se oholí celá hlava, někdy se ponechá chomáček vlasů, nazývaný *sikha*. *Ustřižené vlasy se zváží a jejich ekvivalent ve zlatě je darován chudým* (Keene, 2003 str. 28) *a následně jsou smíchány s kravským hnojem a pohřbeny do země* (Lincoln, 1977 str. 353).

U **slovanských** národů byl od časného středověku také dodržován obřad postřižin, připomínající iniciační obřady, které byly zaznamenány již pro starověk. *V sedmi letech byl chlapec uveden rodiči do chrámu, kde mu při zvláštních obřadech byly ustřiženy vlasy* (Kybalová, 1998 str. 61).

5.5.2.2 Kontrola úpravy vlasů v době smutku

Doba truchlení, tj. vypořádání se se smrtí jedince, rodinného příslušníka, či člena společnosti, mívá velmi často ritualizovanou podobu. Pozůstalí i nebožtík přecházejí z jedné etapy do druhé, proto i tyto rituály můžeme zařadit mezi *rites de passage*.

Zvyky spojené s pravidly ohledně nakládání s vlasy během období truchlení byly etnografy a antropology vysledovány a popsány v mnoha preliterárních kulturách a nalezneme je samozřejmě i ve vzorcích chování kultur minulých i současných, řadících se do všech civilizačních okruhů.

¹ *Konkrétně existuje 16 obřadů (sanskár), vyznačujících nejdůležitější etapy života, od početí po smrt* (Keene, 2003 str. 28)

Jeden z prvních antropologů, který se pokusil způsob vlasové úpravy generalizovat, byl G. A. Wilken. V roce 1886 publikoval studii o významu vlasů při smutečním rituálu a popsal tyto dvě tradičně používané formy vlasové úpravy v době truchlení:

1. Naprostá absence úpravy. Vlasy se nechávají volně růst, neupravují se, nestříhají, ani nemyjí.
2. Ostříhání vlasů nebo oholení hlavy (Leach, 1958).

V prvním případě je zakázáno o vlasy jakkoli dbát. Musejí se ponechat volně, nijak se neopečovávat, ani nesvazují či nesplétají. Tato „vlasová lhostejnost“ je mimo jiné výrazem hlubokého žalu. Od truchlícího se očekává, že bude příliš rozrušen, než aby věnoval čas a myšlenky úpravě svého zevnějšku. *Židům je například dle talmudu zakázáno si při úmrtí v rodině stříhat vlasy na znamení smutku po dobu jednoho roku* (Sherrow, 2006 str. 276). P. Hershman ve studii *Hair, Sex and Dirt* (1974) popisuje takovouto smuteční praxi: když zemře osoba v Paňdžábské rodině, všichni příbuzní ženského pohlaví si rozpustí vlasy a nechají je bez úprav (česání, mytí) po celou dobu truchlení (Hershman, 1974 str. 283). Žena je navíc smrtí v rodině symbolicky „znečištěna“ (stejně jako například po porodu). V době truchlení i poporodní se na ni vztahují mnohá tabu, která pominou až skončením tohoto liminálního období, kdy si žena umyje a sváže vlasy a je znovu plně zařazena do společenského života.

Případ druhý, oholení celého skalpu, je natolik výrazná změna vizáže, že jedinci se stávají mezi dalšími členy společnosti nepřehlédnutelnými, sociálně stigmatizovaní a ostatním tak symbolicky vzkazují, v jakém stadiu se nachází a jak k nim má být přistupováno. V této době jsou většinou také pozastaveny veškeré sociální kontakty.

Oholení skalpu se týká nejčastěji žen, ale ne výhradně. V indické společnosti je synovou povinností oholit si hlavu po smrti rodičů. Stejně tak mezi Paňdžáby platí pravidlo, že všichni synové zemřelého by si měli oholit vlasy nebo alespoň vousy (Hershman, 1974 str. 283).

Vlasy jsou symbolem obestřeným mnohými významy. Jedněmi z nich jsou sexuální (erotické) konotace a vnímání vlasů jako posvátných entit obdařených magickou mocí. Obé má s dobou truchlení mnoho společného a je také rituálně akcentováno. Ukažme si to na třech možných teoriích ohledně příčiny stříhání kadeří v době smutku.

První z nich je založena na psychoanalytickém předpokladu, že oholení (ostříhání) vlasů je metaforickým ekvivalentem kastrace. Psychoanalytik doktor Charles Berg interpretoval smutečný rituál u Trobriandů (popsaný Bronislawem Malinowskim), jehož součástí je oholení celé hlavy. *Dle doktora Berga se jedná o pohnutku pramenící v nevědomí, kdy symbolicky znázorňujeme ztrátu („odnětí“) milované osoby („kastrace“)* (Leach, 1958 str. 152). Antropolog C. R. Hallpike doktoru Bergovi oponoval a poukazoval na největší slabinu této interpretace: *hlavu si častěji než muži holí ženy. A co by pak znamenala „ženská kastrace“* (Hallpike, 1969 str. 258)? Přichází s vlastním výkladem: součástí rituálů v mnoha společnostech (konkrétně uvádí číslo 69) je sebepoškozování. A holení hlavy není nic jiného, než určitá forma ublížení svému tělu (i když fyzicky bezbolestná) (Hallpike, 1969 str. 258).

Druhá teorie také souvisí s erotickým potenciálem vlasů, tentokrát ale akcentuje spíše sociální hledisko. Manželé a manželky si při úmrtí svého protějšku holí hlavu, aby dali společnosti najevo, že jsou ve vdovském (vdoveckém) stavu, tudíž po určitý čas nedostupní. Stávají se vizuálně méně atraktivní, což jim poskytuje „ochranu“ před potenciálními nápadníky a i pro okolí si tak snáze udrží svou pověst a mravní bezúhonnost.

A poslední zde uváděná teorie vidí v oholení (ostříhání) vlasů symbol odtržení, odstříhnutí se od minulosti. Ostříháním vlasů vdovy symptomaticky znázorňují přetržení vazeb s nebožtíkem. Ženy podstupují „sociální smrt“ a s růstem vlasů se opět začleňují do společenského života. Vdova tímto způsobem také ukončuje vztahy s rodinou svého zemřelého manžela. *Oholí si hlavu a nevychází mezi lidi, dokud jí vlasy nedorostou. Po této poměrně dlouhé době je považován vztah s rodinou manžela za ukončený a ona se může znovu vdát* (Leach, 1958 str. 152). Dlouhé vdovské vlasy by mohly zesnulého manžela připoutat a nedovolit odejít jeho duši. Proto by vdova měla vždy udržovat svou hlavu bez vlasů (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 20). Podobným způsobem popsal tuto zvyklost Van Gennep: *vdovy si holí hlavy, aby zrušily pouto vytvořené sňatkem, přičemž položení vlasů na hrob tento rituál ještě posiluje. Někdy se vlasy stříhají mrtvému, rovněž se stejnou představou* (Van Gennep, 1997 str. 154).

5.5.2.3 Život i vlasy duchovnu zasvěcený

Typickým příkladem stříhání, jakožto výrazu zasvěcení do náboženské společnosti, odmítnutí sexuality a zvolení života v celibátu, je křesťanská tonsura.¹ Tento zvyk je spojen se vstupem mnichů či kněží do kláštera či řádu. Novicové se tak symbolicky oprostují od světských záležitostí, které vlasy, mimo jiné i symbol sexuality a přitažlivosti, značí. Ostříháním se jedinec zároveň odstříhne od minulého života a přijímá život nový, zasvěcený bohu.

Holá hlava je již od antických dob spojována s otroky a mniši jsou v náboženském smyslu vnímáni jako „otroci“ (služebníci) boží. V rámci východního křesťanství byla tonsura spojena s prvním svěcením a na západě se udělovala samostatně, jako obřad přijetí klerika, na znamení zasvěceného života. Biskup ustříhl kandidátovi duchovního stavu část vlasů, přičemž se rozlišovali tři styly tonsury: římská sv. Petra, při níž se vyholila hlava vyjma věnce vlasů; východní sv. Pavla obnažující kolečko na hlavě; keltská sv. Jana, při níž zůstala jen kštice nad čelem. Do II. vatikánského koncilu byla tonsura součástí kněžského svěcení (Slatinský, 2003). Ve středověku nosili kněží na holém temeni speciální pokrývku hlavy, zvanou *zuchetto*, jež je chránila před zimou. Tato pokrývka je stále nošena papeži, kardinály, biskupi a některými kněžími.

10. Zuchetto (Jan Pavel II.) a příklady provedení křesťanské tonsury.

5.5.2.3.1 Buddhistická tonsura

Buddhisté praktikují tonsuru při rituálu *pabbajja* nebo také *pravrajya*, a to v době, kdy mladí muži a ženy na prahu dospělosti odcházejí na čas (či na vždy) do chrámu a spočívá v oholení celé hlavy.

¹ Latinské *tonsura* označuje „ostříhání“, tedy účes s částečným vyholením, v tomto případě většinou na temeni hlavy.

Tento rituál není jen přijímací, holení hlavy se opakuje vždy, když vlasy dorostou, přibližně každých patnáct dní. Břitva je také jedna z mála osobních věcí, kterou mají mniši dovoleno vlastnit.

11. Hinduistické rituální holení skalpu

5.6 Nucené stříhání jako forma sociální kontroly

Účes je znakem individuality, osobnosti, popřípadě příslušnosti ke skupině. Jeho prostřednictvím vyjadřujeme svůj postoj, názor, vkus a v ideálním případě si ho sami volíme. Je také jeden z hlavních znaků člověka jako lidské bytosti.

V předchozím oddíle jsme popisovali druhy stříhání a úpravy vlasů, které bývají svými účastníky přijímány povětšinou dobrovolně. Opakem je stříhání (či jiný podobný zásah do intimního prostoru) prováděný násilně, proti vůli jedince. Sociální kontrola praktikována skrze nucené stříhání se proto stává účinnou formou potrestání, dehumanizace či pokoření.

5.6.1 Úprava vlasů jako forma potrestání

Ostříháním vlasů „za trest“ je jeden z typických zneuctvujících praktik (prostitutky, koncentrační tábory), způsobů sociálního stigmatizování (otroci, vězni, vydědění, tulačky, často spojeno s „permanentní separací“, tj. doživotním vyhnáním ze společnosti), pokoření (ženy usvědčené z cizoložství, válečné kolaborantky) či prosazení vlastní vůle (represe vůči „vlasatcům“ v komunistickém Československu). Ženy, mající ke svým vlasům většinou silnější vztah muži, nesou tento způsob trestu obzvláště těžce (v některých kulturách může být dokonce nucené ostříhání vnímáno jako ekvivalent ke znásilnění). Ale ani muži vůči nedobrovolnému stříhání nebývají lhostejní. Tento razantní zásah do osobního prostoru jedince, toho nejsoukromějšího charakteru,

jakým je naše vlastní tělo, bude vždy vnímán negativně, pakliže bude prováděn jinou osobou, násilně a proti naší vůli.

12. Oholení hlavy jako potrestání za milenecký vztah s nepřátelským vojákem. Po II. světové válce, Francie (vlevo), Korsika (vpravo).

5.6.1.1 Nacistické pracovní tábory, armáda, vězení

Nucené stříhání a nahota byly typickými represivními prostředky nacistické ideologie. Staly se součástí „iniciačního rituálu“ při příchodu Židů, Romů a ostatních vězňů do pracovního (koncentračního) tábora. Tyto degradující procedury měly hned na počátku demonstrovat mocenskou převahu nacistické politiky a charakter zacházení s vězni, jakožto s lidmi od své lidskosti co nejvíce oproštěnými a poníženými na úroveň zvířat.

Na tento „rituál“ vzpomíná každý jeho nedobrovolný účastník. Namátkou vybíráme z pamětí některých z nich:

Pan Toman Brod, narozen 1929: „A pak nás odvedli do jakési místnosti v blízkosti krematoria (ale to jsem samozřejmě nevěděl), kde jsme byli nuceni odstrojit se donaha a kde nás oholili. Dohola nás ostříhali a vytetovali nám čísla na levou paži.“ Paní Katarína G., nar. 1922: „Nejdříve jsme šly do koupele, která se podobala prádelně s velikými káděmi naplněnými vodou s chlórem nebo jiným desinfekčním prostředkem. Ostříhali nám vlasy dohola. Musely jsme vylézt na stoličku, ruce vztyčit nahoru a všude, kde jsme měly chlupy, nás oholili.“ Paní Anna U., nar. 1912: „Procházely sprchami, v nichž jim mužští esesmani vyholili hlavu a celé tělo, sebrali jim veškeré šatstvo a vše, co měly s sebou. Byly pak oblečeny do trestaneckých uniforem, šedomodré pruhované kabáty,

nedostaly boty, ale dřeváky, ve kterých neuměly chodit. Z těch zdravých, pěkných, mladých děvčat se náhle staly staré ženy s vystrašenýma očima, naprosto dezorientované, které byly přesvědčeny, že se dostaly mezi blázny nebo že se samy zbláznily,“ (www.holocaust.cz).

Tento akt byl často odůvodňován hygienickými normami. Mělo se tak předcházelo šíření vši a blech. Hlavní důvod byl ale jiný, jednalo se především o snížení lidské důstojnosti, dehumanizaci a ponížení. Lidé bez vlasů (ve stejném oblečení) ztrácejí svoji jedinečnost, osobitost, sebevědomí, stávají se unifikovanou masou, „stádem“.

Tohoto momentu vyžívá i armáda a vězeňská zařízení. Obě instituce vždy disponovaly určitými regulami upravující podobu vlasů svých členů (resp. trestanců). Ve většině případů se jednalo o stříhání či holení (všech na stejný způsob) jako součást vstupního rituálu při příchodu do dané instituce. Stejný účes podporuje uniformní vzhled a smysl pro kolektivní jednotu. Navíc vzdání se vlasů manifestuje ztrátu určité míry svobody, části své jedinečnosti. Krátké vlasy se také staly synonymem pro sebekontrolu a disciplínu, což můžeme vidět u účesů policie, vojska a jiných obranných sil.

5.7 Závěrem k nástrojům a způsobům sociální kontroly

Podoba vlasů je tedy vždy do jisté míry kontrolována nebo diktována, a to více či méně přísnými restrikcemi uplatňovanými kulturou (prostřednictvím sociokulturních regulativů), politickým režimem, náboženstvím či módou. Britská antropoložka Mary Douglas byla jedna z prvních, která teoretizovala problematiku lidského těla a jeho modifikace vlivem neustálého tlaku ze strany společnosti: *fyzická podoba našich těl je pod permanentním dohledem společnosti* (Synnott, 2001 str. 123) .

Vlasy, jakožto součást našeho těla a celkové vizáže jsou proto ideálním prostředkem vyjádření sebe sama, svých postojů a smýšlení. O tom, že naše ideály a jejich vizuální znázorňování nemusí vždy korespondovat s danými společenskými normami, pojednává následující kapitola.

6 VLASY NA PROTEST

V předchozích oddílech jsme předestřeli (a přistoupili na skutečnost), že vlasy jsou symbolem a že jejich podoba je z velké části poplatná společenskému vlivu (mj. v podobě náboženství, politického režimu, módy atd.). Tématem šesté kapitoly budiž snaha jednotlivců a skupin (subkultur, kontrakultur atd.) se této sociální kontrole vzepřít, odmítnout očekávanou vizuální podobu svého zevnějšku a vytvořit styl nový, odlišný a v opozici ke vkusu a preferencím majoritní většiny.

Nutno podotknout, že se budeme zabývat především dobou více či méně historickou. Západní společnost jednadvacátého století nonkonformismu a extravaganci již přivykla do té míry, že pravděpodobně žádný účes naši postmoderní dobu vyvést z míry nedokáže. V tomto směru lze tvrdit, že vlasy jako forma protestu ztrácejí na své síle.¹ Striktnost kontroly účesu se pohledem terminologického vymezení sociokulturních regulativů² přesula z kategorií „normy, zákony, tabu“ do nikterak citelně sankcionalizovaných „zvyklostí“. Jinak řečeno, osoba s netypickým účesem si s největší pravděpodobností od více konformních spoluobčanů vyslouží pouze mírné opovržení, „pozvednuté obočí“ nebo verbální či nonverbální nesouhlasný komentář.

13. "Nezapadnout do šedi průměru."

¹ Reminiscenci vzdorování skrze vlasy spatříme především v generačním nacházení sebe sama a s tím souvisejícím vymezení se vůči rodičům.

² Sociokulturní regulativy jsou třída kulturních prvků, zahrnující relativně stálý, uznávaný soubor předpisů, norem, hodnot, pravidel a vzorců chování, který je sdílen členy určitého společenství. Vytvářejí prostor přípustného a společensky žádoucího jednání. Dle stupňující se míry sankcí a institucionalizace je lze klasifikovat na: *zvyky a obyčeje, mravy, zákony, tabu*.

Stále ještě ale existuje mnoho státních zřízení a sociokulturních systémů s méně demokratickým a liberálním vnímáním osobní svobody, kde záměrná a neobvyklá změna vizáže dokáže zapůsobit jako účinná forma protestu, vyjádření politického či názorového přesvědčení.

6.1 Vlasy jako zbraň. Režimní převraty, politický protest, náboženská uvědomělost a návrat ke kořenům

Otevřeme naše dílčí téma Synnottovou vlasovou teorií kulturně specifických opozic, kde jako třetí bod postulujeme, že *opačné ideologie mají opačné vlasy* (Synnott, 2001 str. 104). A dále pokračuje: *vlasy jsou velmi častým symbolem politického protestu hlavních ideologických hnutí v naší kultuře, a to jak pro muže, tak pro ženy* (Synnott, 2001 str. 115). Toto tvrzení o několik odstavců dále podložíme nejedním příkladem, především z prostředí politických a uměleckých kontrakultur.

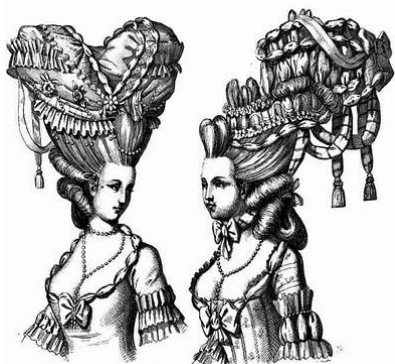
Dříve, než tak učiníme, krátkých historických exkurzem se podíváme na několik revoltujících skupin v našich dějinách, pro něž hrály vlasy nezanedbatelnou úlohu.

6.1.1 Cromwell vs. parlament, aneb občanská válka ve Velké Británii v 17. století

Během občanské války ve Velké Británii (1642-1651) za vlády Karla I. proti sobě stáli rojalisté („cavaliers“, stoupenci krále) a parlamentní armáda („roundheads“, tzv. kulaté hlavy). Členové parlamentní armády byli stoupenci Olivera Cromwella a taktéž puritáni. Toto reformní náboženské hnutí vyznávalo morální čistotu, jednoduchost, návrat ke kořenům křesťanství, pracovitost, sebeovládání a disciplínu, což se odráželo ve vzhledu jejich účesu. Poslušní příkazu apoštola Pavla v novozákonních listech korintským¹ nosili striktně krátce střižené vlasy. Rojalisté proto naopak volili účes honosný, často zdobený, tvořený výhradně dlouhými kadeřemi. Ve svém vzdoru šli tak daleko, že bylo-li to v případě nedostatku vlastních vlasů zapotřebí, opatřili si i paruky, aby svůj názor a politické přesvědčení vyjevili dostatečně zřetelně (Cooper, 1971 str. 108).

¹ Cožpak vás sama příroda neučí, že pro muže jsou dlouhé vlasy hanbou, kdežto pro ženu ctí? (Bible, 1. Korintským 11, 13 – 15).

6.1.2 Velká francouzská revoluce

14. Za doby vlády Ludvíka XVI. nabývaly paruky postupně až bizarních tvarů a rozměrů.

Podobným způsobem, jen v opačném módu, se vizualizoval spor mezi aristokracií a revolucionáři během Velké francouzské revoluce (1798-1799). Móda a vlasová úprava se staly odznaky nastávající společenské a politické změny. Příslušníci aristokracie již od dob vlády Ludvíka XIV. nosili paruky, které časem nabývaly až bizarních podob a rozměrů. Paruka nebyla jen účesem, ale také stavovským odznakem. Revolucionáři svými krátce střiženými vlasy a jednoduchým ošacením tak dávali najevo, že královské časy jsou minulostí a spolu s heslem „svoboda, rovnost, bratrství“ vítali nastupující republiku.¹

Francouzští občané se již nikdy k parukám nevrátili, ale jejich reminiscenci můžeme vysledovat v tradičních soudcovských parukách.

6.1.3 Vlasy a jejich úprava jako etnická znak. Návrat ke kořenům

Vlasy mohou být zbraní nejen v boji politickém a názorovém, ale mohou se stát ohniskem sporu také při střetech kulturních. Vlasová úprava, jakožto signifikantní součást etnické příslušnosti, byla akcentována například v době kolonialismu a ve dvacátém století během revitalizačních hnutí.

Od počátku vypravování zámořských flotil ze západní Evropy v patnáctém století a následném zabírání „nového“ území se dobyvatelé vůči tamním obyvatelům projevovali silně etnocentricky. Nejen, že vůbec nepřipustili, že by oni „divoši“ mohli mít na dané území nárok, považovali je navíc za podřadné bytosti, podobnému spíše zvířatům než lidem, s nízkou inteligencí a bez civilizovaných vzorců chování. Evropané se utvrzovali v nároku na dobytou zemi a její obyvatele mimo jiné také násilným implikováním atributů své (ze svého pohledu) nadřazené kultury. A účes byl častým „jablkem sváru“. Hrdí domorodí obyvatelé ostentativně nosili účesy tradiční, typické pro svůj kmen, národ, či etnikum a odmítali vnucovaný evropský styl. Sympatizanti a zastánci „modernizace“ svůj účes naopak přizpůsobovali evropskému vzoru.

¹ Více k tématu: Sherrow, 2006 stránky 136-137

Tuto skutečnost zmiňuje E. Goffman v knize *Stigma: v Kalifornii 19. století chybějící copánek u Číňana symbolizoval v očích příslušníka západní kultury určitý stupeň kulturní asimilace, v očích jiného Číňana však mohl vyvolat pochybnosti ohledně bezúhonnosti dotyčného - konkrétně v tom smyslu, zdali se náhodou zrovna nevrátil z vězení, kde bylo stříhání copánku povinné. Z tohoto důvodu se proto na copánku po nějakou dobu velice lpělo* (Goffman, 2003 str. 60).

Vliv podobný koloniálnímu lze vysledovat na případu Japonska a Korey. V Koreji byla otázka úpravy vlasů v devatenáctém století pro tamní obyvatele natolik citlivá a důležitá, že byli ochotni za ni bojovat a dokonce i umírat. Styl účesu v konfuciánské Koreji zůstával neměnný po více než dva tisíce let a sestával se z dlouhých, nestříhaných,¹ svázaných vlasů (do culíku, copu či drdolu). V roce 1895 (tlačení Japonskem k modernizaci) si však Korejský král a muži na jeho dvoře ustříhli své drdoly a vyzvali ostatní muže v zemi, aby následovali jejich příkladu (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 111). Byl vydán dokonce královský edikt nařizující tuto změnu vlasového stylu. Následovala vzpoura, umírání a násilí na obou stranách. Policie například násilně ostříhala vesničany, kteří přišli demonstrovat do Soulu a někteří muži dokonce spáchali sebevraždu, raději než by přišli o své drdoly. *Nakonec se situace vyhrotila natolik, že král vydal prohlášení o zrušení ediktu* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 111).

6.1.3.1 Afričtí otroci a jejich kultura v 18. a 19. Století

Shane a Graham Whitovi v odborném článku publikovaném v *The Journal of Southern History* v roce 1995 s názvem *Slave Hair and African American Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* se zabírají přikládáním významu vlasů africkými otroky ve Spojených státech amerických v osmnáctém a devatenáctém století. Vlasy zde sehrály roli zástupného znaku, symbolizujícího situaci násilně zpřetrhaného vztahu s mateřskou kulturou, vzájemného etnického souznění a uvědomění si společných kořenů.

Silné pouto ke svým vlasům ale nebylo v případě afrických otroků podmíněno jen vykořeněností a nedobrovolným ocitnutím se v cizím prostředí. Vlasy hrály významnou úlohu již v jejich domovině. Vzhledem k tomu, že původním typickým „oblečením“ Afričanů je převážná nahota (oděv se sestává často jen z bederní roušky, či penisového pouzdra), věnují Afričané takovou pozornost

¹ *Celé synovo či dceřino tělo náleží jeho rodičům a je neslušné mu jakkoliv ublížit, tzn. i ostříháním vlasů. Nestříhané vlasy byly proto znakem úcty dětí ke svým rodičům* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 106).

zdobení svého těla a úpravě vlasů. Komplikované, složité, pestré a někdy až dech beroucí účesy se tak stávají statusovým symbolem a odrazem příslušnosti ke skupině (založené na pohlaví, věku, povolání atd.).

15. Způsoby vlasové úpravy afrických otroků v 19. století variovaly dle jejich mateřské kultury, resp. kmene.

Vytvoření účesu trvá až několik hodin a jeho výroby se účastní i několik osob. Tradiční africké účesy lze rozdělit do tří kategorií:

1. úprava vlasů v době mezi dětstvím a pubertou,
2. jednotlivé styly účesů používané mezi dospívající mládeží obou pohlaví,
3. úpravy účesů typických pro některé profese a kasty (Jiroušková, 2003 str. 25).

Tradiční africké účesy bývají mnohdy až bizarní, plné fantazie, doplňované o různé ozdoby, někdy i přičesky, zpevňované hlinou, olejované, parfémované, ale nikde **ne individuální**. *Jednotlivé typy účesu byly určeny pro zvláštní obřady nebo rituály, pro oslavu šťastných událostí jako je přechod z jedné věkové skupiny do jiné, sňatek nebo narození dítěte. Dále byly účesy nošeny jako symbol společenského postavení a příslušnosti k určité společenské skupině* (Jiroušková, 2003 str. 108).

Podoba vlasů tedy vždy vyjadřovala určitou formu skupinové sounáležitosti, která se v novém prostředí jen o to silněji projevila. Afričané si vzájemnou úpravou vlasů posilovali vědomí společných kořenů, potvrzovali hrdost na své předky a mateřskou zemi a současně se tímto aktem vymezovali vůči kultuře bělošské. Jejich „pánové“ k tomu samozřejmě nebyli lhostejní,

uvědomovali si sílu významu, kterou otroci svým vlasům přikládají, a proto ostříhání byl častý (a účinný) trest (White, a další, 1995).¹

Černošské revitalizační hnutí *Black Pride Movement* na konci šedesátých let a průběhu let sedmdesátých bylo charakteristické hrdým připomenutím afrického původu a také odmítnutím bělošských ideálů krásy. Afroameričanky zavrhuji umělé rovnání vlasů² a místo toho se vrací k tradičním účesům, jakými jsou například tzv. „cornrow“, dredy a rasta copánky.³

16. Způsoby splétání vlasů do "cornrow" copánků

¹ V devatenáctém století již nebylo zvykem, aby otroci nosili povinně oholené hlavy. Úprava vlasů byla plně v kompetenci samotných afroameričanů. Došlo k „uvolnění“ poměrů i v jiných směrech, otroci například již nemuseli pracovat v neděli.

² Tj. přistoupení na bělošský ideál ženské krásy.

³ Více k tématu: Sherrow, 2006, str. 97

6.2 Nonkonformní účes, nonkonformní názory. Subkultury a kontrakultury. Stříhají, nestříhají, barví a šokují

Protest proti společenské kontrole je mnohdy veden nejen v rovině individuální, ale také skupinové, sdružující více osob se stejnými názory a pohledem na svět. Tím, že se jedinec dobrovolně přidá k určitému sdružení sdílející jeho přesvědčení, uspokojí tak svou touhu po napodobení, začlenění a zároveň si ponechá velkou míru individualismu. Jedinec si při revoltě proti sociální kontrole volí skupinu, která naplňuje a podporuje jeho osobní smýšlení a pohled na problematiku. Zesílí tak účinek svého hlasu, dostane se mu podpory od stejně smýšlejících a navíc neztratí dojem své výjimečnosti. V rámci dané skupiny sice dochází k unifikaci, ale vzhledem k majoritní kultuře bude stále považován za přinejmenším nonkonformního.

Tato společenská rezistence uskutečňovaná v rámci sociálních skupin se děje především na úrovni subkultur. Dříve, než se zaměříme na podoby a formy subkulturního protestu, podívejme se nejprve na základní charakteristické znaky subkultur (resp. kontrakultur).

Subkultury jsou *sociální skupiny, jejichž artefakty, sociokulturní regulativy a ideje se do jisté míry odlišují od majoritní kultury, která tvoří konceptuální rámec daného společenství* (Soukup, 2004 str. 643). Subkultury jsou tudíž s majoritní společností velmi úzce provázány. I když členové subkultur sami sebe mnohdy považují za jedince ze společnosti zcela vydělené, nijak s ní nesouvisející a nesdílející její hodnoty, musejí být s jejím fungováním a hodnotovou orientací velmi dobře obeznámeni. Bez majoritní společnosti by jako subkultura neexistovali. Subkultura (kontrakultura) nemůže být pochopena a interpretována sama o sobě, ale jedině v závislosti na kultuře (společnosti) vůči níž se vymezuje.

Začátky zkoumání subkultur jsou úzce spojeny se *chicagskou školou*. V důsledku urbánní orientace této školy se antropologové a sociologové poprvé setkávají a vědecky zkoumají sociální skupiny, které pro vědeckou obec do té doby jakoby „neexistovaly“: gangy, prostitutky, žebráky, městskou „spodinu“... *Dochází k definování subkultury jako alternativní kultury mládeže negativně vymezující se vůči kultuře hlavního proudu* (Vedral, 2008).

Jednou z nejzásadnějších prací, která se v polovině padesátých let minulého století pokusila o zakotvení a rozpracování pojmu subkultura, patří studie *Deliquent boys. The culture of gang*

Alberta K. Cohena. Podle Cohena je ze strany společnosti na člověka vyvíjen tlak ke konformitě a on má přirozenou psychickou touhu po začlenění. Může ale dojít k situaci, kdy společností adorované hodnoty se pro něj stanou nedosažitelnými skrze obecně schvalované prostředky. *V této chvíli má jedinec dvě možnosti: jednat na vlastní zpět, stát se deviantem, nebo vyhledat skupinu stejně smýšlejících jedinců, sdílející stejný referenční rámec, tzn. subkulturu. Nové způsoby řešení či systém hodnot, se kterými subkultura přichází, ovšem vyvolávají nepřátelství okolní společnosti. Tento tlak zvnějšku pak posiluje spolupráci uvnitř skupiny a vzájemnou odkázanost jejích členů na sebe navzájem. Snaha o vymezení se vůči okolnímu světu může jít tak daleko, že si členové subkultury záměrně vybírají takové vnější znaky a projevy, které mohou vyvolat nepříznivou reakci okolí* (Pospíšil, a další, 2010 str. 198). V této souvislosti se hovoří o „ochranné provokaci“. Drážděním většinové společnosti vyvolají nepřátelství, rozhořčení až opovržení, které je utvrzuje v jejich pozici nepřijímaných a nenáviděných vyvrhelů. *Takto vzniklé nebo posílené nepřátelství „vnější skupiny“ může sloužit k tomu, aby ochránilo „vnitřní skupinu“ před pochybnostmi ohledně jejího způsobu života* (Pospíšil, a další, 2010 str. 199).

6.2.1 Protest subkulturní vs. generační

Členy námi rozebíraných subkultur bývali většinou mladí lidé. V této skutečnosti se odráží zajímavý fakt: protest proti societě se často mísí se sporem generačním.

Protest proti strnulosti starší generace je stále se opakující, přirozený fenomén a negování společenského hodnotového rámce je často jen jeho zástěrou. Někteří členové subkultur se tak spíše než proti majoritní společnosti, establishmentu a politické ideologii, v prvním plánu vymezují vůči generaci svých rodičů. Společnost pak pouze zosobňuje hodnoty vyznávané „zpátečnickými a nemoderními“ rodiči. Pausálně zaměnit společenský protest s protestem generačním by bylo ale zavádějící. Mnoho umělecko-politických subkultur, především v době společenského neklidu, sociálních a ekonomických změn, opravdu usilovalo o nápravu systému, změnu politického vedení apod. Jednalo se tedy čistě o protest proti societě, založený na nesouhlasu s ideologií, kterou uplatňovala.

6.2.2 Vlasy jako prostředek sebeurčení i subkulturní atribut

K veřejnému vymezování se vůči majoritní kultuře je samozřejmě zapotřebí určitých atributů. Formy protestu jsou ve valné většině antagonistické („dělám, myslím si, oblékám se a češu se přesně opačně, než se ode mě očekává a než je v majoritní společnosti zvykem“). Většinou se jedná o podobu vizáže (oblečení, účes), ale i způsob chůze, mluvy, hudební preference... Pocit sounáležitosti jednotlivců ve společenství je vázán na určité společně prožívané symboly; my se zaměříme na ty subkultury, kde plnily vlasy více než marginální úlohu a kde je účes jedním z hlavních stavebních prvků celkového vizuálního stylu a také skutečným prostředkem protestu, manifestující ideologické, politické, sociální a jiné postoje.

Vlasy jsou typickým nástrojem protestu a sebeurčení velkého počtu subkultur. *Mariňáci, teddy boys, hippies, mods, skinheads, punkeři, mniši a mnišky, hollywoodští „určovači“ módních trendů, rastafariáni, feministky a filmové hvězdy, konformní lidé i rebelové či devianti... ti všichni vyjadřují svou osobnost a své názory, ideologie skrze své vlasy* (Synnott, 2001 str. 122). Vlasy se tak stávají „osobním symbolem“, jež dle definice F. Bowie je založen mj. na tom, že si jej jedinec sám volí a požadavek jej přijmout vychází z jeho psychologických potřeb, nikoli z povinného sociálního přizpůsobení (Bowie, 2008 str. 67). Zároveň díky stejnému účesu v rámci určité skupiny, vyjadřujeme identifikaci s ostatními členy, sdílejícími stejné přesvědčení. Vlasy jsou tak odlišujícím atributem, zároveň ale posilují skupinovou identitu.

6.2.3 Začátek dvacátého století jako doba vzniku „módy mladých“

Doba po konci první světové války byla v mnoha ohledech výjimečná. Dochází k první vlně ženské emancipace.¹ Vznikají nové módní styly, oblečení a účesy se začínají diferencovat. A to nejen dle sociálního postavení v horizontálním směru, jako tomu bylo v minulosti, ale také na úrovni vertikální. Mění se společenská skladba a struktura obyvatelstva.

Oproti dřívějšímu unifikovanému účesu pro dívky nesezdané a vdané, typické podoby vlasové úpravy šlechticů a rolníků, vládců a poddaných, mají lidé ve dvacátých letech dvacátého století poprvé možnost zvolit si svůj styl zcela libovolně. A to jen v závislosti na svých finančních možnostech, vkusu a ochotě čelit případným odsuzujícím kritikám při zvolení stylu méně

¹ Ve vlasové strategii znázorněno účesem nazývaným „bob“. O tomto stylu podrobněji níže.

konformního. Zájem o módu přestal být výsadou jen vyšších společenských tříd. Navíc i v rámci vertikální diferencovanosti obyvatel se začíná objevovat mnoho proti sobě stojících stylů a způsobů oblékání. Důraz je kladen na novost, individualitu, jedinečnost.

Vzniká také móda mladých, do té doby neznámý jev. Právě mezi dospívající mládeží přicházejí na svět mnohé nové styly a podle míry rezistence, radikálnosti politického smýšlení a touhy vyčlenit se z majoritní společnosti se utvářejí více či méně uzavřené, revoltující a vizáží se odlišující subkultury.

6.2.3.1 „Zooties“

Pionýrskou subkulturou byli již z doby před Druhou světovou válkou francouzští „zazou“, následované americkými „zooties“ a českými „potápkami“. Mezi těmito skupinami nebylo přímé propojení, vznikaly nezávisle na sobě, z různých společenských i politických pohnutek, ve specifických podmínkách té které země. Francouzské zazou a československé potápky spojoval odmítavý postoj ke konvenčnímu způsob života, swing a spatřování vzoru v americké kultuře. *Zazou byli v Němci okupované Paříži pronásledováni kolaborujícími spoluobčany, kteří je nezřídka brutálně inzultovali a stříhali jim jejich nabrlantinované vlasy. Po válce se již tento styl neobnovil, ale zůstalo po nich jméno. Zazou byli všichni ti, kteří se svým oblečením vymykali konvencím* (Máchalová, 1999).

Zooties, skupina původně černošských mladíků z Harlemu vycházející ve dvacátých a třicátých letech z prostředí amerických jazzových klubů byla odleskem potápků v zámoří. Pravděpodobně bychom je spíše než kontrakulturou nazvali skupinou jednoho módního stylu. V době prohibice se z jazzových barů stala místa setkávání lidí napříč společenským spektrem a také platformou, ze které zooties vzešli. Charakterizoval je gangsterský styl: *v ramenou vycpané obleky, široké kalhoty s vysokým pasem, plstěný klobouk zdobený ptačím pérem a nagelované vlasy* (Máchalová, 2003). Jedním z cílů této subkultury byla snaha dokázat sobě i většinové společnosti, že i afroameričané mají v této zemi své místo, právo na respektování a uznání za plnohodnotné členy society.

Nástup Druhé světové války znamenal všeobecný útlum společenského života. Zato poválečné období se neslo ve znamení velkých změn a inovací. Zrodil se nový fenomén, tzv. **móda ulice**, móda mladé generace, odmítající vkus majoritní kultury. Při budování své identity ve velké míře využívali takových prostředků jako je oblečení či účes. *Dějiny módy ulice jsou dějinami subkultur,*

které vznikaly jako reakce na oficiální kulturu. Rebelující mladí lidé se otáčeli zády ke společenským konvencím a svůj nesouhlas s danou morálkou a řádem zdůrazňovali i nekonvenčním oblečením (Máchalová, 2003 str. 164). Lze říci, že nejvýraznější subkulturní zlom nastal v padesátých letech, a to současně ve Spojených státech amerických i na kontinentě

6.2.4 Padesátá až šedesátá léta na „kontinentě“

6.2.4.1 Teds a mods

17. Teddy boy

Poválečný klid ve Velké Británii nabouralo alternativní hnutí „teddy boys“ (teddies, teds). Převážně mladí muži s dělnickými kořeny vysedávající v mléčných barech a z jukeboxů poslouchající americký rock’n’roll. Na sobě měli obleky inspirované edvardiánskou Anglií 19. století (semišové boty, tmavá saka šitá na míru a na vlasech silná vrstva gelu tvarující výraznou patku) (Máchalová, 2003 str. 189). V době poválečné ekonomické deprese byli ochotni za oblečení utratit mnoho peněz, což pobuřovalo většinové obyvatelstvo. Okázalé dandyovství, to byla forma protestu, kterou si teds zvolili. *Teddy boys se vymezovali konzumentarismem a zájmem o moderní oblečení a importovanou hudbu* (Vedral, 2008).

Na počátku šedesátých let byli teddy boys vystřídáni tzv. „mods“ („modernisty“). Mods si oblíbili drahé italské obleky, skútry

Vespa a černošský soul. Jejich luxus vzbuzující vzezření bylo korunováno dokonale střiženým a „ulízaným“ účesem. *Mods*

jakožto subkultura skončili na počátku 60. let, kdy se Beatles (považovaní za „mainstreamovou“ kapelu) inspirovali jejich stylem. Tím byli revoltující mods vstřebáni hlavním proudem (Vedral, 2008). Mnoho z nich se přidalo k hnutí hippies, zbylí se na konci 60. let přetvořili v tzv. hard mods.

18. Podoba účesu a styl oblékání subkultury mods

6.2.5 Padesátá až šedesátá léta v USA

V padesátých letech byla v USA situace podobná té kontinentální. Vliv anglických mods i teds byl patrný například na stylu rebelujících rozervaných elegantů typu Jamese Deana či Marlona Brandona. Dále dochází k nové zcela inovativní formě protestu.

6.2.5.1 Beat generation

Na scéně se objevuje beat generation. Toto umělecké hnutí se stavělo do opozice vůči tradičnímu způsobu života a lze říci, že v jistém smyslu znamenalo „předvoj“ pozdějších hippies. Protestovali proti mccarthismu (vypjatému antikomunismu za doby senátora Josepha McCarthyho (1947 – 1957) k jehož „zásluhám“ patřilo mimo jiné zřízení Komise pro vyšetřování neamerické činnosti). Dominantní kulturu považovali za zkorumpovanou a mající nepřiměřenou moc nad životy všech. Nazývali ji establishmentem, popřípadě Velkým bratrem.

Příslušníci beat generation se obraceli k východní filozofii (především zen-buddhismu), nesouhlasili s konzumním způsobem života, nechtěli žít tak, jak si přáli jejich rodiče a celá majoritní společnost.¹ Neměli zájem o nadbytek, nepotřebovali mnoho peněz, kladli důraz na přítomnost, na tzv. „moderní primitivismus“, návrat k přírodě. To vše spojené s literární a uměleckou činností, drogami a nonkonformním vzhledem (oblečením i účesem) (<http://www.beyondthebeatgeneration.com/>). Na protest proti vizáži „perspektivního mladého muže“ s krátkými upravenými vlasy a hladce oholenými tvářemi, si příslušníci beat

¹ Což v jejich očích znamenalo vystudovat, najít si dobrou práci, reprezentativní manželku, vybudovat kariéru, vydělat peníze, koupit dům, počít děti a zbytek života strávit před televizí.

generation přisvojili vzhled protipólní, tedy dlouhé vlasy i vousy. Nutno podotknout, že délka vlasů se mnohdy nedala srovnat s nástupivšími hippies. Z dnešního pohledu bychom leckteré z nich dlouhovlasými ani nenazvali. V době padesátých let byly ale mužské vlasy sahající i jen do půli krku považovány za dlouhé.

6.2.5.2 Dlouhovlasí, revoltující, naturalističtí i emancipační hippies

Hippies, společenské hnutí vystupující pod heslem „Peace and Love“, vznikli na západním pobřeží USA v šedesátých letech.¹ *Toto období je považováno za nejrevolučnější v historii módy tohoto století* (Máchalová, 2003 str. 103). Revolučnost se samozřejmě netýkala jen módy, ta byla jen vizualizací revolty střední třídy proti protestantské etice, sexuálnímu puritánství, militarismu a studentským protestem za občanská práva. *Většinová společnost byla považována za vykořisťující, fašistickou, rasistickou, byrokratickou, militaristickou, nehumánní a „nepřirozenou“* (Synnott, 2001 str. 115). Atributy protestu tuto naprostou opozici názorně ilustrovaly: korálky, džíny a sandály namísto naleštěných bot a obleku, znamení míru na krku místo kravaty, „flower power“ proti zelené moci (= moci peněz). Konopí místo alkoholu (Synnott, 2001 str. 115). Hippies tím docílili vzhledu přesně opačného, než jaký byl trend majoritní společnosti.

Návrat k přírodě byl nastíněn nejen zálibou v etnické módě, přírodních materiálech, orientálních a květinových vzorech, ale také přírodně („divošsky“) neupraveným účesem. V tomto ohledu je možné vysledovat i vliv východní filozofie. Hippies se po vzoru zen-buddhismu oprošťují od pozemských (materiálních) záležitostí, soustředí se na duchovní stránku své osobnosti a stříhání vlasů (ale i oholení vousy a ostatního tělního ochlupení) považují za nedůležité.

Vlasy se staly jednoznačně nejvýraznějším symbolem této subkultury: dlouhé, volné, přirozené, nebarvené, nenatočené vlasy, bez používání laku a dalších přípravků vlasové kosmetiky. A stejné pro muže i ženy. Tato skutečnost je na první pohled v nesouladu se Synnottovou tezí o protichůdném mužském a ženském účesu. V té praví, že: *opposite sexes have opposite hair* (Synnott, 2001 str. 104). V tomto případě ale musíme pod význam slova hair zahrnout i ochlupení tělní, resp. obličejové. Dlouhé, neholené vousy pak přebírají funkci vlasů a stávající se hlavním odlišujícím sekundárním pohlavním znakem.

¹ Konkrétně od roku 1965 ve čtvrti Haight-Ashbury v San Franciscu.

Symbolikou dlouhých mužských vlasů se v rámci této práce zabýváme podrobněji v poslední kapitole, a to včetně krátkého historického exkurzu a nastínění několika teorií ohledně sémantiky a významu mužských dlouhých vlasů. Na tomto místě zmíníme jen ty nejvýraznější a nejcitovanější z nich:

Dle antropologa E. R. Leache a psychoanalytika Charlese Berga značí dlouhé vlasy příklon k neomezené sexualitě, zatímco krátký účes (popřípadě, vlasy sepnuté a upravené) představují jedince s kontrolovaným sexuálním chováním. Tomuto názoru pak oponuje antropolog C. R. Hallpike, který spíše než v sexuálním pozadí vidí vliv společnosti; úprava vlasů podle něj není vedena podvědomými sexuálními pudy, ale dohledem společnosti, jejími restrikcemi a sociokulturními regulativy. V případě hnutí hippies si můžeme dovolit potvrdit platnost obou zmíněných teorií. Hippies byli známí svým otevřeným a liberálním postojem k sexualitě i odporem k sociální kontrole.¹

Christopher Robert Hallpike se při analyzování problematiky dlouhých vlasů zaměřuje na právě bující hnutí hippies.² Dle Hallpika jsou dlouhé vlasy v západní kultuře tradičně připisovány intelektuálům, mladistvým rebelům proti společnosti a ženám. Jedná se tedy o subjekty, které jsou, nebo si myslí, že jsou, pod menší sociální kontrolou než zbytek společnosti. Dlouhé vlasy jsou proto symbolem bytí v určitém smyslu mimo společnost, nebo toho, že s ní má subjekt méně společného, nebo je méně poddajný vůči sociální kontrole než běžný občan. Způsoby, jakými je možno dosáhnout této podmínky, jsou samozřejmě rozmanité.

Poustevníci, čarodějnice, intelektuálové, hippies a ženy měli všichni dlouhé vlasy, ale zároveň neexistuje jediná kvalita, kterou by spolu všichni sdíleli. Kromě té negativní, že jsou částečně – nebo úplně – mimo společnost. *Je tu ale jeden rys, který je často spojován s těmi, kteří jsou, ať již z jakéhokoli důvodu mimo společnost, a tím je **animalita*** (Pospíšil, a další, 2010 str. 101).

¹ Dlouhé vlasy sloužily také jako viditelný znak odmítnutí krátkého sestřihu mladých mužů narukujících do Vietnamu. Pacifistický postoj hippies se tak zhmotňoval skrze dlouhé (pro armádu nepřijatelné) vlasy.

² Hallpikova studie *Social Hair* vyšla roku 1969.

6.2.5.3 „Dělničtí rváci“ skinheads

Skinheads byli další subkulturou s anglickými kořeny, která volně navázala na zaniknuvší mods a pomalu vystřídala hippies. *Počátek této subkultury se datuje do doby kolem roku 1968, kdy v tisících přicházeli na fotbalová hřiště. Svým oblečením agresivně zdůrazňovali identitu dělnické třídy* (Máchalová, 2003 str. 193). Skinheadi se stejně jako hippies stavěli do opozice proti establishmentu, na druhou stranu je u nich patrný také sklon k patriotismu.

Jejich protest měl podobu „opozic na druhou“: vymezovali se vůči sociální kontrole i konkurenční subkultuře (hippies). Hodnoty, které byly mladou střední třídou, reprezentovanou hippies, vnímány pozitivně, byly naopak nepřijatelné pro mladou dělnickou třídu, tj. skins.¹ Skinheadi se zvláště s mužskými příslušníky hippies nemohli snést. Jejich vzhled i světonázor považovali za zženštilý. Hippies byli skinheady vnímáni jako rozmazlené děti z lepších poměrů, líné a slabé (Synnott, 2001 str. 116).

Při volení stylu účesu, jakožto identifikačního subkulturního atributu, měli skinheads zúženou možnost výběru. Vzhledem k tomu, že dlouhé vlasy i „normální“ sestřih byly již „zabrány“, si skinheads za symbol své opozice vybrali účes spočívající ve velmi nakrátko ostříhaných vlasech, někdy až zcela oholené hlavě (Synnott, 2001 str. 116). Odtud také pramenní název této subkultury: skin (pokožka, kůže), head (hlava).

Tento sestřih měl kromě zmíněné symboliky také praktické opodstatnění. Vzhledem ke svým dělnickým profesím bylo pro skiny pohodlnější nosit snadno upravitelný, na péči nenáročný účes. Zároveň se krátké vlasy stávaly výhodnými při pouličních střetech a bojích na fotbalových stadionech, kdy nehrozilo zachycení od protivníků.

6.2.5.4 Punkeři. Aneb proti všem

V polovině sedmdesátých let, opět na britských ostrovech, nastupuje nové hudebně společenské subkulturní hnutí: Punk Rockers (punks, punkeři). *Hnutí punk bylo pochopitelnou odpovědí na „popové“ hippies, kteří se v té době již přiblížili Kristovu věku. Dozrál opět čas pro novou revoluci,*

¹ Přístup k práci, duchovnímu životu, vzdělání... Odlišovali se také rozdílným hudebním vkusem, oblečením, postoji k násilí, zábavě atd.

kteřa byla ostře zaměřena proti všeobjímající lásce, touze souznít s přírodou a heslům o míru (Máchalová, 2003 str. 173). Punkery nesjednocoval žádný jednotný ideový směr. Mnoho z nich se názorově blížilo anarchismu a myšlence odporu vůči téměř všem ostatním ideologiím, subkulturám a hnutím (nacismu, komunismu, politice jako takové, militarismu, globalizaci, konvencím, establishmentu, puritánské morálce...). Převrátili zavedené hodnoty. Vše, co bylo většinovou společností zatracováno, to bylo punkery glorifikováno. Jejich mottem se stala provokace ve všech podobách.

Za duchovní rodiče jsou pokládáni britská módní návrhářka Vivienne Westwood a hudební manažer kapely *Sex Pistols* Malcom McLaren.¹ Ti v Londýně založili butik s názvem: *Too fast to live, to young to die*, jenž se stal jedním z ohnisek vzniku módního stylu punkerů, a který určoval podobu jejich vizáže. Ta se sestávala z kombinace rozličných prvků napříč módou současnou i minulou: *fetišistické obleky z plastů, školní blejzry s volně pohupujícími se kravatami, opotřebovaná armádní výstroj, polyesterové obleky pomalované a popsané vulgárními nápisy atd.* (Máchalová, 2003 str. 173).² Dovoleno bylo vše, platilo jediné nepsané pravidlo: nevypadat jako hippie.

19. Hippies (vlevo), Punks (uprostřed), Skinheads (vpravo)

¹ Právě i díky hudbě kapely *Sex Pistols* se této subkultuře brzy dostalo podpory a následování i na území Spojených států amerických.

² Dále spínací špendlíky místo náušnic, řetěz, psí obojek, svastika, kříže, roztrhané oblečení, obscénní lyrika...

Jak již bylo zmíněno výše, jedním z hlavních sebevyjadřujících znaků hnutí hippies byly jejich dlouhé vlasy. Skinheady zase charakterizovaly holé skalpy. Punkeři se považovali za inovátorské rebely s touhou šokovat, přišli tedy se zcela novým účesem, zosobňujícím zmíněný hodnotový žebříček. Stal se jím účes, který si „vypůjčili“ od severoamerických indiánů Mohavků (Mohykánů). Po tomto kmeni tento účes dostal i název „mohawk“ (popřípadě mohican style, česky číro, kohout). Vyholením vlasů po stranách a ponecháním pouze delšího pramenu uprostřed se jim opravdu podařilo nabourat módní trendy majoritní společnosti i ostatních subkultur té doby.¹ Tento účes byl tak výrazný, příznačný a nový, že je dodnes s touto subkulturou spojován. Stal se jejím nezaměnitelným charakteristickým symbolem.

6.2.6 Genderová opozice podob subkulturních účesů

Skinheadi, punkeři i hippies spojuje kromě revolty proti společnosti skrze účesovou strategii další zajímavý jev: neplatí pro ně ona typická genderová opozice mužských a ženských účesů.² Příslušníci obou pohlaví všech zmíněných subkultur upřednostňují velmi podobné účesy. Dovolíme-li si spekulovat, možné vysvětlení můžeme nalézt ve skutečnosti, že v případě těchto kontrakultur byla politická a společenská rezistence nadřazená opozici genderové. Staly se semknutým společenstvím jednotlivců se společnými zájmy, vymezujícím se vůči ostatnímu jinak smýšlejícímu obyvatelstvu. Proto pravděpodobně došlo k unifikaci vzhledu uvnitř skupiny, a to bez ohledu na pohlavní příslušnost.

6.3 Ženský protest politický i emancipační. Často s nůžkami v ruce

Ve dvacátém století byly ženy samozřejmě součástí všech zde zmíněných subkultur. Vzhledem k historickým souvislostem a tradičnímu nerovnému postavení žen, byl jejich protest obohacen

¹ *Delší vlasy často vzpřimovali (pomocí vosku, gelu, ale také piva, cukrové vody či vajíčka) a barvili. A to barvami co nejméně podobnými biologicky přirozeným barvám lidských vlasů (růžovou, zářivě zelenou, fialovou, modrou a oranžovou, temně černou a jejich vzájemnými kombinacemi) (Synnott, 2001 str. 117).*

² *Což je dle A. Synnota jedním z typičtějších znaků pro lidstvo jako takové. Snad v každé společnosti (pre-literární, industriální i moderní) existuje takovéto rozlišení. Ženy nenosí stejnou délku (styl) vlasů jako muži a naopak (Synnott, 2001 str. 119).*

ještě o další dimenzi. Jejich rezistence byla často zaměřená emancipačně, protest byl mnohdy orientován feministicky. Ženy se vymezovaly vůči tradičně připisovaným sociálním rolím a uplatněním moci nad svými vlasy nepřímo ukazovaly i vliv na své vlastní životy. Do rukou braly nůžky a spolu s nimi i své osudy. Vše začalo účesem zvaným „bob“.

6.3.1 Bob

Vlasy se pravděpodobně poprvé staly vědomým a mocným nástrojem protestu žen v dvacátých letech dvacátého století v Anglii a v USA.¹ V důsledku společenských, hospodářských a politických změn (skončení první světové války) se ženy začínají emancipovat. Odhazují korzety, místo nich oblékají krátké sukně, chodí se bavit, poslouchají jazz, sportují, kouří cigarety, pijí alkohol, řídí auta a užívají si sexuální nevázanosti. A ostříhají si vlasy. Takováto úprava vlasů zprvu působila až šokujícím dojmem. Nikdy v minulosti si (svobodné) ženy vlasy dobrovolně nestříhaly. Naopak. Ostříhání či oholení hlavy bylo považováno za formu trestu, proto se na ženu s krátkými vlasy hledívalo jako na potrestanou hříšnici.

Účes z krátkých vlasů, evokující chlapecký vzhled, byl znám jako „bob“ (popř. varianty jako bubikopf, pážecí účes, mikádo, flapper aj.). Vlasy sahaly přibližně pod uši, do půli krku, někdy byly mírně natočené. Právě bob se stal symbolem proměny společenské role žen a také hnutí za volební práva pro ženy (Sherrow, 2006 str. 309). Symbolizoval tzv. hnutí „new woman“ operující ve Spojených státech amerických. „Nové ženy“ začínají usilovat o tradičně mužské hodnoty, jakým je například úspěch v zaměstnání, požadují stejná práva a možnosti uplatnění.

Tento styl byl výjimečný také svou masovostí. *Zprvu extravagantní účes brzy „adoptovala“ velká část ženské populace bez ohledu na společenské a věkové hranice* (Kybalová, 2009 str. 22). Zdaleka ne všichni ho ale přijímali s nadšením. Tato přímo revoluční změna ženského vzhledu se neobešla bez protestů a diskuzí. Konzervativní část společnosti, tisk, církev, úřady, ti všichni obviňovali ženy s krátkými vlasy z přílišné avantgardnosti. Takovýto účes byl dle jejich názoru vhodný jen pro děti a velmi mladé dívky. List *Neue Prager Presse* uspořádal mezi významnými uměleckými osobnostmi

¹ Již předtím předznamenáno vznikem módy „à la garconne“ (nepřeložitelný ženský tvar francouzského slova *le garconne*, chlapec), která představovala vyvrcholení vývoje ženské otázky, prosazující se od přelomu století (Kybalová, 2009 str. 22).

anketu o stříhání ženských vlasů. Adolf Loos, zakladatel moderní architektury a propagátor nového životního stylu, odpověděl v duchu emancipační vlny:

Proč vlastně mají býti dlouhé vlasy ženskými a mužské krátkými? Předpisovat ženám, že musí nosit dlouhé vlasy jen k tomu, aby zaopatřovaly toto erotické vzrušení - ne, to je drzost! Pracující ženy nosí buď kalhoty, nebo krátké sukně. A ženy, jež nemají docela nic na práci, nechť s pánembohem tahají za sebou svoje dlouhé šaty. Muž, který chce ženám toto předpisovat, doznává tím, že pohlíží na ženu jako na sexuální nevolnici (Skarlantová, 2007 str. 183).

20. Bob, účes, jenž vznikl ve dvacátých letech dvacátého století, nikdy zcela nevymizel. Svou nezanedbatelnou popularitu si udržel až do dnešních dní.

Bob (a jeho varianty) nosilo mnoho slavných žen. Jednou z prvních a nejvýraznějších propagátorek byla módní návrhářka Coco Chanel, dále pak například: Josephine Baker, herečky Greta Garbo, Louise Brooks, Clara Bow a mnoho dalších (Sherrow, 2006 stránky 63-66). Krach na newyorské burze v roce 1929, následná ekonomická deprese, společenské změny a II. světová válka masovou popularitu tohoto stylu výrazně utlumily. Přesto tento účes nikdy zcela nezmizel, dokazuje to mimo jiné pohled na stránky mnohých současných módních a lifestyleových magazínů.

6.4 Protispolečenská a subkulturní rezistence v jednadvacátém století

Punkery éra kontrakultur samozřejmě neskončila. Subkultur (převážně hudebních) vzniklo od sedmdesátých let mnoho. Přesto lze říci, že jejich revoltující potenciál je o poznání menší. Postrádají novost (vzhledem k programovému mottu jednadvacátého století: „Vše už tu bylo, vše

je jen opakováním minulosti“), mnohdy i nespoutanost, ale především chybí ona opravdovost protestu a razantní prosazování svého světónázoru i za cenu vyloučení ze společnosti. Oproti minulosti však už nejde v první řadě o rovinu ideologickou, kdy účes byl „zhmotněním“ názorů svého nositele, ale především o módní trend.

Současná generace nepohlíží na minulost s hněvem, jako tomu bylo u generací předchozích. Neodvrhuje zcela minulost reprezentovanou svými rodiči. Naopak je jí někdy přímo pohlcována. Nostalgie související s koncem století měla na svědomí obnovování stylů. Neo-mods, neo-teds, neo-hippies či neo-punk bývají přímo posedlí historickou přesností (Vedral, 2008). To, že se jedná o módní diktát určený shora marketingovou strategií, dokládá „chameleónství“ stylů, názorů i vzhledu. Mladá generace je dle vizáže jeden den punk, druhý den emo a další hippie. Bez hlubšího politického rozměru. Účes je spíše než výrazem protispolečenské rezistence, odrazem módního vkusu svého nositele. Díky úpravě vlasů můžeme dnes většinou jen odhadnout míru non/konformity s danou společností a povědomí o současných módních trendech. *Atributy dříve revolučních subkultur byly vstřebány majoritní společností. Antimóda se proměnila v módu, antikultura v oficiální kulturu (Vedral, 2008).*

6.5 Máničky a vlasatci v Československu

Aneb: „Osoby s enormně dlouhými vlasy, neupraveným zevnějškem, jejichž chování je nevhodné a vulgární. Přitom nemusí splňovat všechny uvedené znaky současně.“

Fenomén dlouhých vlasů v době komunistické totality byl až donedávna pro antropology a historiky spíše opomíjeným, marginálním tématem. V roce 2010 ale vychází kniha autorů Petra Blažka a Filipa Pospíšila *Vraťte nám vlasy! První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu* a také nakladatelstvím Revolver Revue zpracovaná obrazovo-textová koláž *Háro. Vzpomínky a dokumenty*, která obsahuje výběr kreslených vtipů z dobového tisku a výpovědi pamětníků, „vlasatců“. Z obou knih budeme samozřejmě vycházet a citovat.

V předchozích oddílech této kapitoly jsme rozebírali vlasy jako subkulturní atribut a symbol revolty v padesátých až sedmdesátých letech na západě. Přestože (spore) informace o těchto

hnutí pronikaly i do tehdejšího Československa, revolta měla v zemích bývalého sovětského bloku poněkud jinou podobu.

6.5.1 Kulturní vzory a vlivy. Účes jako diverze

Přibližně od poloviny šedesátých let se v Československu objevuje komunita odlišujících se (vizuálně i názorově) mladých lidí toužících žít jiný život, než jaký jim tehdejší společnost nabízela. Tato subkultura samozřejmě reagovala na aktuální společenské klima, měla ale také několik externích inspiračních zdrojů. Nejen Čechoslováky, ale i ostatní mladé Východo- a Středoevropany v šedesátých letech ovlivnily nové proudy v západní kultuře: rocková hudba,¹ beatnická literatura, francouzská nová vlna... Od roku 1966 také začínají pronikat informace o hnutí hippies.

Podmínky pro naplňování hodnot, ideálů i vizuálu zahraničních subkulturních hnutí byly v bývalém Československu samozřejmě zcela odlišné.² A stejně tak odlišná byla i reakce „establishmentu“. Problémy s bujným porostem hlavy měli mladíci na Západě i Východě, přesto kampaň proti vlasatcům (probíhající nejintenzivněji od srpna 1966 do 1968) nemá se západním postojem relevantního srovnání. V socialistickém táboře se máničky střetly nejen se starší generací a establishmentem (podobně jako hippies), zde ale navíc také s totalitou. Ta si nárokuje bezvýhradní kontrolu nad občany, vyžaduje poslušnost, a proto potlačuje jakékoliv známky jinakosti. Neváhá přitom zasahovat i do tak privátních sfér života, jakými jsou styl oblékání, hudební vkus či délka účesu. Na pomoc si kromě „spořádaných občanů“, škol, zdravotnických, kulturních, gastronomických zařízení a společenských organizací bere také legislativní a exekutivní moc (Veřejnou bezpečnost, soudy a národní výbory). Nezřídka bylo přistoupeno k násilí; například při potlačování demonstrací, při uplatňování vůle po změně vzhledu (nedobrovolné ostříhání) a při nucených venerologických prohlídkách.

¹ Především hudba skupiny *The Beatles*. Roku 1964 se v kinech promítal film s názvem *Perný den*, ve kterém členové skupiny vystupovali.

² „Být hippie znamenalo na Západě především nepracovat a být on the road. No, a to se tady při nejlepší vůli provozovat nedalo. Znemožňoval to náš zákon o příživnictví. A cestovat z Prahy do Ostravy taky není totéž jako vyjet z New Yorku do San Francisca.“ Petr Novák in (Pospíšil, a další, 2010 str. 220)

Další snahou stranického aparátu o uplatnění vlivu nad částí „alternativní mládeže“ byl také pokus o jejich vyloučení z veřejného prostoru. Byly vydány opatření znemožňující přístup ke kulturním statkům (návštěvy kulturních zařízení všeho druhu – divadel, kin, volnočasových středisek), zamezení vstupu do restauračních zařízení, rekreačních oblastí (například lázeňská města), někde dokonce i do dopravních prostředků. Máničky tedy nebyly vytlačovány na okraj společnosti jen z hlediska minimalizace interpersonálních kontaktů, ale také fyzického odsunutí mimo výskyt obyvatel majoritní společnosti.

Na druhou stranu, represivní opatření paradoxně namísto „rozsudku smrti“ této subkultuře život spíše prodloužila. Jedinci žijící pod tlakem a hrozbou ze strany většinové společnosti mají obecně zvýšenou tendenci k semknutí se a soudržnosti v rámci skupiny stejně smýšlejících. Případné odlišnosti jsou marginalizovány a potlačeny na úkor vzrůstající solidarity a jednoty všech podobně postihovaných. To je také jeden z důvodů, proč projev alternativního životního postoje skrze dlouhé vlasy u nás přetrval daleko déle než na Západě. Američtí hippies již na počátku sedmdesátých let odcházejí na odpočinek, zatímco v Československu se „dlouhovlasá revolta“ drží při životě až do konce komunistické éry. Dlouhé vlasy překročily hranici napodobování západních trendů a staly se svébytnou formou československého protirežimního protestu.

Na tomto místě můžeme také připomenout koncept německého sociologa G. Simmela, podle něhož je móda odrazem duální povahy života společnosti i života obecně. Na jedné straně se potýkáme s touhou po napodobení a hledání sociální opory, na straně druhé máme potřebu rozdílnosti, tendenci k diferenciaci, ke změně, k sebeodlišení. Skrze toto prizma lze nahlížet i na proměny módy části mládeže v polovině šedesátých let: část mladíků hledala a nahlázela určité společné módní prvky (například délku vlasů, džíny, později korále) se svými vrstevníky nejen v samotném Československu, ale i na Západě. Zároveň se jimi odlišovala od další části stejně starých občanů, ale především od příslušníků starších generací – mužů, kteří v té době běžně nosili krátký sestřih vlasů, obleky či uniformu (Pospíšil, a další, 2010 str. 110).

6.5.2 Vlasatec, mánička, bigbíták, nebo chuligán, alternativní mládež a vlasatá individua?

Pojmenování skupiny „mladých lidí neuznávající kulturní a společenské normy vyžadované establishmentem“ nebylo nikdy jednotné. Filip Pospíšil a Petr Blažek v knize *Vraťte nám vlasy!*

většinou operují s termínem vlasatci. Tento výraz se začal v oficiálních stranických materiálech objevovat až od srpna 1966 (do té doby se hovořilo spíše o tzv. máničkách¹). Jednalo se o zvenčí připsané jméno, nálepku; z výpovědí pamětníků vyplývá, že sami sebe nazývali rozličně. Někteří používají výrazy jako „vlasáči“, „bigbíťáci“, „schodaři“ (podle místa setkávání - schodů Národního muzea), „čáraři“ (podle dnes již neexistujícího průchodu Čára na Václavském náměstí), „čárymani“ a někteří z revolty přijímají za své i ono stranické pojmenování „mánička“ a „vlasatec“ (Pospíšil & Blažek, 2010 str. 85).

21. Vlasatci z filmu ...a bude hůř (r. Petr Nikolajev, 2007)

Jak napovídají téměř všechna zde vyjmenovaná a užívaná terminologická pojmenování, nejvýraznějším jednotícím znakem byly dlouhé vlasy. Co to ale jsou *dlouhé vlasy*? Jaká délka je již považována za *dlouhou*? Je paradoxní, že tento základní hodnotící prvek, na němž byla založena celá „pronimáničkovská“ kampaň, a který byl jedním ze základních kritérií definující „nežádoucí společenský jev mezi mládeží“, nebyl nikde uspokojivě vymezen. Byl také kritériem značně proměnlivým, varioval v průběhu let: v šedesátých letech, kdy byl většinový mužský účes podobný vojensky krátkému sestřihu, byly vlasy i jen mírně přesahující uši (podle vzoru *The Beatles*) považovány za dlouhé. Postupně byl tento typ účesu přijat dokonce i stranickými funkcionáři a začal být považován za běžný, neodchylující se od normálu.

¹ Text z dobového dokumentu: *Již delší dobu se objevují mezi mládeží tzv. máničky, vyznačující se nošením nepřiměřeně dlouhých vlasů u chlapců a u převážné většiny z nich i nevhodným oblékáním, v mnohých případech se nerozezná ani pohlaví. Společným rysem této části mládeže je provokativní a odpuzující chování vůči spoluobčanům na veřejnosti i v uzavřených veřejných místech* (Pospíšil, a další, 2010 str. 77).

6.5.3 Definice mániček

Přesto byla komunistická strana (prostřednictvím různých výkonných orgánů) nucena „nepřítele“ nějak veřejně označit. Nařízením ÚV KSČ byli definováni jako *mladí občané, jejichž společným rysem je provokativní a odpuzující chování a zjevná neúcta vůči spoluobčanům na veřejnosti a v uzavřených místnostech, pasivní, až nihilistický postoj ke společnosti. Charakteristickým rysem je pro ně ztráta společenských hodnot, bezvýchodnost v pohledu na vlastní místo ve společnosti, okázalý nezájem o jakékoliv společenské dění demonstrováný rozedraným a odpuzujícím zevnějškem. Neupravené vlasy, špína těla i zchátralost oděvů a sklony k nadměrnému požívání alkoholických nápojů* (Pospíšil, a další, 2010 str. 77). Postupně docházelo k drobným úpravám v definici, které v některých případech nepostrádaly určitou bizarnost: *Za máničky, vlasatce, jsou považovány osoby s enormně dlouhými vlasy, neupraveným zevnějškem a jejichž chování je nevhodné a vulgární. Přitom nemusí splňovat všechny uvedené znaky současně* (Pospíšil, a další, 2010 str. 78).

Na rozdíl od západních subkultur, kde byla specifická úprava vlasů spíše dobrovolně zvoleným sebeurčujícím znakem, jenž sloužil především k vizuálnímu odlišení od ostatních spoluobčanů a jako symbolický „erbovní znak“, vlasy mladíků v Československu se samy o sobě staly terčem nenávisti. Důvodů, proč režimu tolik vadily, bylo samozřejmě víc. Máničky, vidící vzor v západní kultuře, nezapadaly do ideálu poslušného uvědomělého zástupce komunistické mládeže. Obecnější příčiny mohou tkvět také v nevědomé symbolické rovině. Jedna možná sémantická spojitost, poplatná koncepcím Leache, Hallpika a Berga,¹ spatřuje v dlouhých volně rostoucích vlasech příznak nespoutané sexuality, divokosti či alespoň narušení společenských stereotypů. S tímto psychologizujícím freudistickým a antropologickým konceptem nemusíme souhlasit, přesto musíme uznat, že nonkonformní vzhled vždy vyvolává určitou společenskou odezvu. V rozhodnutí zvolit minoritní podobu vizáže, ve způsobu jednání, chování i nestádního vidění světa vlasatců se zrcadlila „neposlušnost“ a prolomení společenských norem, což obzvláště v totalitních režimech vždy volá po zastavení, destrukci a opětné normalizaci.

¹ Více k těmto teoriím viz podkapitola věnující se subkultuře hippies a velká část poslední kapitoly v této práci.

Z dostupných dokumentů plyne, že móda delších vlasů mladíků pobuřovala média, úřady i širší veřejnost mimo jiné tím, že narušovala stereotypní představu mužského vzhledu.¹ „V mnohých případech se nerozezná ani pohlaví,“ rozčilovali se nad mladými přívrženci nové módy příslušníci VB i straničtí představitelé (Pospíšil, a další, 2010 str. 98). Za projev nemužné slabosti byla také považována snaha mnohých vlasatců vyhnout se povinné vojenské službě, jež se v lidovém podání tradovala jako nezbytná rituální část života, které teprve z chlapce „udělá chlapa“ (Pospíšil, a další, 2010 str. 98). Kromě zženštilosti byli vlasatci napadáni pro údajnou homosexualitu, popřípadě nevázanou a perverzní sexualitu.

6.5.4 Začátek represí a reakce na ně

Jak již bylo řečeno výše, nepřátelská atmosféra vůči vlasatcům panovala v Československu již od první poloviny šedesátých let. První skupiny mániček, vlasatců či chuligánů, jak je označoval oficiální tisk, se začaly objevovat na ulicích českých a slovenských měst v polovině 60. let. Byla to doba postupného politického a kulturního uvolňování, které vyvrcholilo Pražským jarem 1968. Nekonformní mládež se začala sdružovat v party a komunity, jež záhy vzbudily pozornost veřejnosti i úřadů.

Jedním ze spouštěcích mechanismů „války s vlasatci“ se stala návštěva jedné z vůdčích osobností beatnického hnutí Allena Ginsberga v Praze v květnu 1965. Komunistická strana po několika letech povolila uspořádání tradiční studentské slavnosti majáles, jehož králem byl A. Ginsberg zvolen. Tomuto americkému básníkovi známému svým negativním vztahem k americkému establishmentu byl nejprve vstup do země oficiálně povolen. *Poté, co se mu dostalo mohutného ohlasu² a ze strany „alternativní“ mládeže a z majálesu se stala nepřímá manifestací, odmítající způsob vlády KSČ, začal být pronásledován státní policií, kritizován médii a následně vyhoštěn ze země pro nepřístojné chování a propagaci závadného životního stylu mezi mládeží³* (Pospíšil, a další, 2010 str. 48).

¹ Nutno připustit, že především některé atributy stylu hippies, jakými jsou například korálky, sametové kalhoty, květinové vzory atd., bývají nejen silně konzervativními jedinci považovány za spíše ženské.

² Ginsberg neovlivnil jenom ty, kteří se s ním setkali osobně, ale také mnoho mladých lidí po celé republice prostřednictvím médií, které o jeho návštěvě referovaly, a to včetně fotografické dokumentace.

³ Což s sebou také neslo zákaz vydávání jeho díla po dalších několik desetiletí.

Během roku 1966 pak docházelo k pokusům sjednotit dosud nekoordinované a nespecifikované postihování vlasatců v akci celorepublikového charakteru a dosahu. Na konci srpna 1966 tak ÚV KSČ vyhlašuje celostátní kampaň proti „pronikání nevkusu do úpravy účesů u chlapců a mladých mužů“.

Kampaň fakticky zahájila stížnost základní organizace KSČ v Národním muzeu, jejíž představitelé si 19.8.1966 postěžovali na postávající a posedávající mladé lidi s dlouhými vlasy v okolí muzejní budovy¹ orgánům VB a požádali je, aby bylo s „nedůstojnou situací“ co nejdříve skoncováno. *Z dochovaných dokumentů se dá usuzovat, že místní organizace KSČ v Národním muzeu zřejmě jednala na pokyn předsednictva Městského výboru KSČ v Praze* (Pospíšil, a další, 2010 str. 49). Tím byla zahájena represivní akce, zkráceně nazývána „Vlasatci“.

22. "Německé turistky na rampě Národního muzea ve společnosti vlasatců" (vlevo). Máničky v Českých Budějovicích (vpravo)

Záhy následovala policejní razie, kdy bylo během jediného dne zadrženo 140 osob² a odvetná reakce ze strany mániček zhmotněná v protestní demonstraci (20.9.1966) v Praze. *Přes sto*

¹ Schody před Národním muzeem nad Václavským náměstím v Praze se staly střediskem, jakýmsi „Hyde parkem“, beatníků té doby. Denně se jich zde scházelo několik desítek.

² Celkem za dobu vedení kampaně bylo zadrženo a evidováno 4 000 osob.

účastníků (zčásti již násilně ostříhaných) při ní protestovalo proti policejní zvůli. Prošli ze Staroměstského náměstí na Václavské a zpět a následně k bývalému pomníku J. V. Stalina na Letné. Při pochodu skandovali heslo jako: „Vraťte nám vlasy!“, „Pryč s holiči!“, „Komunisté jsou volové!“ (Pospíšil, a další, 2010 str. 59). Následoval zákrok VB, soud s protestanty a nepodmíněné tresty pro několik organizátorů a účastníků demonstrace.

23. Mapa výskytu vlasatců. Ministerstvo vnitra si v roce 1966 sestavilo podobnou mapu Československa podle výskytu vlasatců (červená barva), výtržníků (modrá) a příživníků (zelená).

6.5.5 Milan Knížák, hnutí Aktual a „Provolání k dlouhovlasým“

Významnou komunitou té doby tvořili lidé z okruhu výtvarníka a hudebníka Milana Knížáka.¹ Měli značný vliv na formování životních postojů a uměleckých projevů „vlasaté“ subkultury v Praze i mimo ni. Knížák byl někdy dokonce nazýván „Králem mániček“. Jako reakci na represe z podzimu 1966 napsal „Provolání k dlouhovlasým“, kde se mimo jiné praví:

¹ Tato komunita založila v roce 1964 skupinu Aktuální umění, v roce 1966 klub Aktual a nakonec hnutí Aktual. Pořádali pouliční akce, výstavy a happeningy. Jako jedna z prvních iniciativ v Československu vydávala i vlastní samizdatové periodikum *Aktual*. Knížák rovněž udržoval kontakty s obdobnými iniciativami v zahraničí, například s hnutím Provos z Holandska a s mezinárodní uměleckou skupinou Fluxus.

Lidé s dlouhými vlasy jsou označováni za zvrhlé, výjimečné, pitomé, mají kvůli tomu potíže v zaměstnání, na školách, kdekoliv.

Proto se obracím ke všem s vlasy na ramena!

Ať nezůstává jen při dlouhých vlasech. Jsme-li vyčleňováni ze společnosti kvůli tak prosté věci jako jsou delší vlasy, je to patrně známkou, že společnost je chorobná, že její reakce jsou naprosto nenormální, její projevy nesmyslné. (...) Proto ještě víc bouřejme přehradu nesmyslnosti. Zintenzivněme všechny projevy jiného myšlení, ať dlouhé vlasy nejsou jediným projevem. Ušijme si jiné oděvy, reagujme jinak, jednejme nekompromisně. (...)

Změňme život, aby byl k žití a ne k vegetování. (...) Jednejme! (...) Měňme, co měnit můžeme a nečekejme na pomoc z nebes. Jde přece o náš život. Právě teď. A proto o něj bojujme, očišťujme ho, měňme!

Milan Knížák, 1966

(Pospíšil, a další, 2010 str. 56)

6.5.6 Podpora veřejnosti

Komunistický systém se samozřejmě snažil posvětit „boj“ proti vlasatcům souhlasem veřejného mínění. K tomu sloužily zejména kampaně vedené proti máničkám v tisku a televizi; významnou roli měly sehrát i karikatury v humoristických časopisech a rubrikách. A nutno dodat, že úsilí vytvořit vhodné společenské klima pro podporu mocenských zásahů vůči odlišujícím se mladým lidem dopadlo mnohdy na úrodnou půdu. Vládnoucí garnitura si vybrala máničky, jakožto nonkonformně vyhlížející zástupce mladých lidí záměrně. Jejich „nenormální“ životní postoj pomohl najít styčnou plochu mezi stranickou ideologií a maloměšťácky orientovanou generací, která ideám socialismu jinak příliš „nefandila“.

6.5.6.1 Generační spor a trestající společnost

Podobně jako v případě hippies a beatníků ve Spojených státech amerických, i v Československu za sporem (na první pohled politicko-ideologickým) stály v pozadí důvody zástupné. Na jedné straně se skutečně jednalo o spor politický (ideologický), neméně významnou roli hrály ale také neshody generačního charakteru. Rodiče a prarodiče (bez ohledu na svou pozici ve stranické či státní hierarchii a vztahu k oficiálně deklarované ideologii!) mnohdy protimáničkovské akce podporovali. Vlasatce vnímali jako nepracující chuligány, kteří užívají drogy, mají sklon k agresivitě, popřípadě kriminalitě a postrádají úctu ke svým rodičům a spoluobčanům. Podle závěrečného vyhodnocení vypracovaným prvním náměstkem ministra vnitra plk. Jindřichem Thonem, byla provedená opatření veřejností vítána: *„Většina rodičů dlouhovýchlasých mladíků opatření buď vzala na vědomí, nebo je souhlasně kvitovala. Téměř ze všech krajů je hlášeno po několika případech, kdy rodiče přišli poděkovat na součást VB za úspěšný zásah. Jen zcela ojedinělé jsou případy solidárnosti rodičů se vzhledem/účesem syna nebo případy, kdy rodiče proti opatření protestovali nebo si na ně stěžovali (Pospíšil, a další, 2010 str. 58).“*

6.5.7 Prodloužená ruka režimu. Po „zásluze“ trestající

Veřejnost byla zapojena nejen přímým vlivem rodičů na své potomky, ale také prostřednictvím občanů pracujících ve službách (obsluhující personál restaurací, kaváren, barů, divadel, kin), zdravotnických a vzdělávacích složek a samozřejmě skrze média. Kam nedosáhli strážci zákona, tam byli nasazeni strážci zdraví, morálky či vkusu.

Od drobných šikan a ústrků se tak trestající společnost nenápadně propracovala až k doslovné segregaci a rozličné perzekuci. Opatření byla často velmi radikální, mnohdy připomínala nacistické antisemitské vyhlášky ze třicátých let. Zákazy vstupu, cedule typu „Vlasatce neobsluhujeme“, či nemožnost participace na vzdělávacím systému lze jednoznačně označit za diskriminační. Platil také zákaz vycestování. Příslušné orgány byly informovány, že nemají povolovat vycestování mladých lidí s dlouhými vlasy a nedbalého zevnějšku. *Tato opatření platila pro cestovní kanceláře, organizátory studentských a rekreačních zájezdů, výměnných praxí, mezinárodních studentských*

táborů atd. Víza neměla být vydávána ani pro vstup do země cizincům s dlouhými vlasy (Pospíšil, a další, 2010 str. 57).

Jednu z největších „výkonných“ pravomocí měl pravděpodobně sektor zdravotnictví a školství. Byla vydána vyhláška ÚV KSČ, podle níž „zdravotnická osvěta bude publikovat příležitostně články proti módě dlouhých vlasů u mužů“ (Pospíšil, a další, 2010 str. 176). Vlasatci tak byli často stříhání z rozhodnutí hygieniků, kdy byl zákrok vysvětlován nutností zabránit šíření nemocí a hmyzu. Na druhou stranu bylo možné se díky pomoci některých „vstřícných“ doktorů nucenému stříhání vyhnout. Potvrzení z psychiatrie, že dotyčný jedinec je natolik citově vázán na své dlouhé vlasy, že by jejich ztráta mohla přivodit těžkou psychickou újmu ústící až v možnou sebevraždu, pomohlo nejednomu vlasatci.¹ Ne vždy se ale jednalo o pouhou zástěrku. Před těžkými psychickými stavy způsobenými neustálou perzekucí, které mladé muže s dlouhými vlasy mohou přivést až do psychiatrických léčeben, varovala v časopise Mladý svět již rok před začátkem koordinované kampaně psychiatricka Hana Markupová (Pospíšil, a další, 2010 str. 179). Tato osvícená doktorka působila v Bohnické léčebně a vzpomíná na ni nejeden vlasatec; zde konkrétně Jaroslav Klepal: „Bejt v Bohnicích patřilo tehdy k dobrému společenskému tónu. Nad máničkama tam držela ruku jedna doktorka, jmenovala se Hana Markupová (Pospíšil, a další, 2010 str. 184).“

Vzdělávací systém taktéž měl nad vlasatci velkou moc. Nezřídka se jim dostávalo ultimátní výhrůžky v podobě: „Ostříhat vlasy nebo opustit školu.“ Ředitelé a třídní učitelky s metrem přeměřovali délku chlapeckých vlasů a případně nutili k nápravě.

S nedokončeným vzděláním měli vlasatci samozřejmě těžší pozici při kariérním uplatnění, což se v době tzv. paragrafu příživnictví stávalo „začarovaným kruhem“. Máničky málokdo zaměstnal a nezaměstnanost byla nezákonná. Tento systém tak dával stranickému aparátu do rukou další zbraň při argumentaci o lenosti, povalečství a chuligánství vlasatců.

6.5.8 Máničky jako hrozba pro režim?

Jedna z otázek, které nás v souvislosti s alternativním „vlasatým“ hnutím možná napadne je, proč zrovna z této skupiny měl režim takovou obavu. Vlasatci nebyli nijak organizovaní a především je

¹ Dalším používaným způsobem vyhýbání se ostříhání bylo například potvrzení o hraní ve filmu (např. komparz ve snímku „o narušené mládeži“), tudíž nesmí dojít ke změně vzhledu.

nespojovala žádná jednotná „sepsaná“ ideologie. Kromě několika demonstrací a petic proti režimu nijak společně nevystupovali. Spíše než o organizovaný celorepublikový protest šlo o protest na úrovni jednotlivců a malých skupin.

Jednalo se tedy o projev paranoie režimu? Ne tak docela. Za jinakostí se skrývala touha po svobodě a ta pro totalitní ideologii vždy znamená potenciální hrozbu. To, co režim znepokojovalo, byla touha těchto mladých lidí žít mimo její vliv, dosah a kontrolu. Státní moc se je proto všemožně snažila ponížit, zostudit (vtipy, pořady v televizi) a kriminalizovat; a to pomocí stávajících zákonů (především paragrafy výtržnictví, příživnictví) i účelových vyhlášek a nařízení, které vydávaly národní výbory.

Jeden z projevů šikany byla například byrokratická anabáze ohledně občanských průkazů. Při kontrole bylo povinností všech občanů prokázat se občanským průkazem s fotografií odpovídající skutečnému vzhledu svého majitele. Pakliže měly máničky občanské průkazy zhotovené v „předvlasaté éře“, podobenka dle strážců zákona neodpovídala současné vizáži a tudíž pozbývala své platnosti. Dle vyhlášky pak: *Při zjištění, že občanský průkaz ztratil průkazní moc (občan změnil svoji podobu), je příslušník VB oprávněn provést opatření k postihu pro přestupek. Příslušník VB může za uvedený přestupek vyslovit napomenutí nebo uložit pokutu v blokovém řízení až do částky 100Kčs (Pospíšil, a další, 2010 str. 152).* Kruh se uzavírá v situaci, kdy si vlasatec chce starou fotografii vyměnit za novou (s dlouhými vlasy). *Tato skutečnost mu byla nejprve povolena (za správný poplatek 100Kčs), posléze ale došlo k přehodnocení situace a pokynem Hlavní správy VB Praha byla zastavena výměna občanských průkazů těmito osobám (Pospíšil, a další, 2010 str. 153).*

6.5.9 Dohled médií

Vedení komunistické strany zásadně ovlivňovalo také sdělovací prostředky, a to především svou kádrovou politikou (schvalování obsazení řídicích, ale i nižších funkcí). Šéfredaktorské a další vedoucí funkce byly obsazovány zásadně členy strany. Při vyhlášení celostátní kampaně proti vlasatcům dostaly sdělovací prostředky i cenzurní a kontrolní orgány od vedení ÚV KSČ jasné zadání: *„Na úseku tisku, rozhlasu a televize směřují (opatření) především k zamezení publicity vlasatců. Redakce těchto nástrojů nebudou propůjčovat své stránky článkům a fotografiím, jejichž obsah či forma by mohly přispět k propagaci vlasatců, apologetice jejich názorů, společenské resistance a zdůvodňování ‚vědeckými‘ argumenty, proč vlasatci jsou taková, jací jsou (Pospíšil, a další, 2010 str. 189).“*

Známé jsou také agitační filmové šoty Československé televize ze sedmdesátých let¹ promítané v Našich tipech. Měly vždy podobnou koncepci: zesměšňování vlasatců, ukázání jejich ideologické nestálosti a prodejnosti (figurant se za 150Kčs nechá dobrovolně ostříhat), zženštilosti a slabosti. Krátký film vždy končil sloganem: „Máš-li dlouhý vlas, nechod' mezi nás!“

Československá média plnila ovšem dvousečnou úlohu. Při zobrazování odstrašující mládeže ze zahraničí i u nás, nezáměrně informovala vlasatce o současných trendech a pomáhala novou módu a kulturní vzory šířit.

6.5.10 Konec éry mániček?

Přestože se dlouhé vlasy jako příznak revolty udržely až do listopadové revoluce 1989, s koncem sedmdesátých let jejich moc výrazně slábne. Nastupuje nová generace, nová subkultura a nová forma protestu – punkeři. Dějiny se opakují a tentokrát mladí punkové začínají revoltovat proti generaci svých rodičů, vlasatců. Považují ji za překonanou a vyčerpanou. A státní moc tak získává nový terč.

6.5.11 Dlouhé vlasy ve výpovědích

Po převážně faktografickém výčtu sociologických dat, dobových reálií a možných důvodech vlasové rezistence v komunistické éře v Československu, ponechme zde prostor také těm, kdož dobu represí vůči dlouhým vlasům sami zažili a jejíž důsledky mnohdy citelně pocítili. Všechny výpovědi pocházejí z knihy *Háro* (Pokorná, a další, 2010):

JIŘÍ FEDOR (1965), vydavatel a dokumentarista

...(mít dlouhé vlasy)... jednak se mi to líbilo a jednak člověk začal zjišťovat, že se liší, že je jinej. A bylo půvabný pozorovat reakce okolí. Byla jich celá škála - od toho, že je člověk špinavej a

¹ Okolo přelomového roku 1968 došlo na čas k útlumu represím (vládnoucí garnitura měla „jiné starosti“). Následně ale nabírá „druhý dech“ a doba let sedmdesátých se dá nazvat „druhou vlnou“ kampaně. Toto tažení již nebylo doprovázeno nuceným stříháním, ani jinými hrubými atakami.

zavšivenej, až po absurdní reakci, že jsem kriminálník, i když bylo jasné, že se v kriminále stříhalo dohola nebo přinejmenším na ježka. Ale tu obranu stejně nikdo nebral.

DANA NĚMCOVÁ (1934), psycholožka

Moji synové měli dlouhý vlasy už jako malí, velice záhy, a pamatuji se, že jednou jim někdo v trolejbuse dal po pětikoruně, ať je maminka odvede k holiči. Dlouhé vlasy se mi líbily, kluci dlouhovlasí se mi líbili, a krom toho každá doba demonstrovala svůj vzdor vůči tomu nároku, abychom byli všichni stejní, zejména i poukazem na to, jak člověk vypadá. (...) Když kluci chodili do školy, narazila jsem znovu: začali na mě tlačit, ať se ostříhají, to už kluci měli vlasy pěkně na ramena. Šla jsem do školy, představila jsem se jako psycholožka, zaštitila se svou odborností a řekla jsem, že v určitém věku se mladý člověk potřebuje nějak ozvláštnit, individualizovat, a že když mají vlasy čisté a upravené, ostříhat je nenechám. A byl pokoj, chodili vlasatý celou dobu.

STANISLAV PENC (1970), společenský aktivista

Dlouhé vlasy jsou symbol, sounáležitost, a nosím je pro pocit svobody. Za komunistů ovšem kvůli viditelné revoltě a taky jako lakmusový papírek tolerance spoluobčanů. Jinak vlasy jako takové pro mě mnoho neznamenaají, stejně jako oblečení. Ostříhat bych se nenechal, ale o vlasy se mimo mytí a česání nijak nestarám. (...) V roce 1985 jsem nastupoval u Pražské stavební obnovy do učení na zedníka. (...) Při první hodině jsem byl společně s dalšími asi třemi spoluuční z ročníku vyzván třídní učitelkou, abychom opustili učiliště a vrátili se, až budeme mít ostříhané vlasy. Odešel jsem proto do ředitelny a řediteli učiliště jsem sdělil, že mě třídní učitelka nutí porušovat zákony. A to tím, že mám změnit vizáž a vypadat jinak než v občanském průkazu. Zdůraznil jsem, že mi policie a úředníci při předávání občanského průkazu kladli na srdce, že nesmím změnit účes. Na tato slova se mnou ředitel došel do mé třídy a přede všemi sdělil třídní učitelce, že mohu nosit dlouhé vlasy. Od té doby se mě na učilišti již ostříhat nepokusili.

VIKTOR ŠLAJCHART (1952), spisovatel a novinář

S obdivem jsme na ulicích pokukovali po prvních pražských máničkách, rodiče nám však nanejvýš povolili, abychom se nechali u holiče stříhat nikoli do ztracena, ale na havla. Ve škole zas soudruh

ředitel Vojíř vyhlásil, že na skráních smějí vlasy přesahovat horní okraj ušních boltců jen o půldruhého centimetru. Mnozí učitelé to velice rádi přeměřovali. Mluvím o „zlatých šedesátých“. Pravda, točily se tehdy zajímavé filmy, ale na vlasaté teenagery pořádali pupkatí policajti kruté hony. Delší vlasy jsem si mohl dovolit až po osmašedesátém na gymnáziu, kde okupací demoralizovaný profesorský sbor délku účesů dva až tři roky moc nekontroloval. K přijímacím zkouškám na filosofickou fakultu jsem se nechal ostříhat. Když mne nevzali, mávl jsem rukou: alespoň spustím mařenu. To se tehdy říkalo, když před člověkem zabouchli dveře k budoucnosti. (...) Nepatřil jsem k ortodoxním máničkám. Spíš jsem stál rozkročen mezi dvěma světy. Dost jsem dychtil po vzdělání a nějakém smysluplném povolání. (...) Mařenu jsem spouštěl jen čas od času, vždy když mne režim popostrčil ke dnu. (...) Pak se ovšem zase vyskytla šance pracovat zajímavěji a já se nechal ostříhat. Cítil jsem navíc, že máničkovství už není to pravé. Vzpomínám, jak zapškle hudovali vlasatí veteráni hippies nad zelenými či oranžovými kohouty punkerů, signalizujícími další generační předěl. Mě ta pestrá revolta docela okouzila, ale zároveň mi dala pocítit, že už jsem mimo hru.

VÁCLAV HAVEL (1936), politik a dramatik

Vlasy, paruky, účesy jsou jedním ze základních nástrojů sebeidentifikace člověka v nejširším slova smyslu. Mohou být tedy stejně dobře vyjádřením svobodomyšlnosti jako potřeby klamat svět svým zjevem. Dlouhé vlasy u pánů jsem poprvé ve větší míře zaregistroval v roce 1968, když jsem pobýval ve Spojených státech amerických. Tehdy to byl znak - a to zásadní znak - nikoli pouze hippies, ale veškeré nonkonformní mládeže, té mládeže, která se bouřila proti establishmentům, která vyrůstala už po druhé světové válce a v doznívání studené války, a která už nebyla těmito konflikty poznamenána, která ale cítila potřebu zásadní změny v chodu světa. Analogickou roli, i když se zpožděním, hrály dlouhé vlasy v našem prostředí. Byla však zesílena tím, že dlouhé vlasy byly impulsem k policejnímu šikanování, neboť totalitní moc cítila bytostnou potřebu pronásledovat každého, kdo se jakkoli nezávisle, nonkonformně a svobodně projevoval. A jak takového člověka snadněji najít než pohledem na délku jeho vlasů. Dnes ovšem žijeme v postmoderní multikulturní době, kdy všechno existuje vedle sebe: dlouhovlasý ředitel důležitého policejního útvaru i vlasatý pravicový radikál, holohlavý neonacista i holohlavý nonkonformista. Všechno je možné.

(Pokorná, a další, 2010)

VYHLÁŠKA RADY MĚSTSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU V PODĚBRADECH
10.10.1966¹

 RADA MĚSTSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU V PODĚBRADECH
STŘEDOČESKÝ KRAJ OKRES NÝMBURK TELEFON 641, 642, 643

ZN: 2380/K1/AB/66 V PODĚBRADECH DNE 10. října 1966.

Rada MěstNV v Poděbradech vedena snahou o zajištění veřejného pořádku a zdraví ve městě vydává toto

r o z h o d n u t í:

Zakazuje vstup vlasatcům (máničkám)

- 1) do všech restaurací, vináren a kaváren II. třídy, to znamená do podniků PRAHA, Bílá růže, SAVOY, HUBERT, KOLONÁDA, LIBENSKÝ,
- 2) do všech ubytoven a hotelů ve městě,
- 3) do všech objektů čs. státních lázní v Poděbradech,
- 4) do prostor náměstí Míru a parku Julia Fučíka,
- 5) do divadla, kina, knihovny a ostatních kulturních zařízení ve městě,
- 6) pořadatelé kulturních a osvětových pořadů nebudou používat účinkující, jejichž vzhled připomíná osoby výše uvedeného popisu.

Pokud nebudou někteří jedinci respektovat rozhodnutí, odmítne je personál obsluhovat a odpovědný vedoucí je požádá, aby opustili místnost. Neuposlechnou-li ani potom, požádá o zákrok veřejnou bezpečnost.

Odůvodnění:

V poslední době některé skupiny mládeže i v našem městě s oblibou a provokativně nosí dlouhé neupravené vlasy, chodí v umšle opotřebované oděvu, bosí a špinaví. Jejich chování je bezohledné a hrubé a odporuje normám socialistického soužití. Občané, lázeňští hosté a cizinci poukazují s odporem na tento úchylný zjev, který nese sebou nebezpečí šíření některých nemocí a rušení veřejného pořádku. Za "máničky" - vlasatce - jsou považovány osoby s enormně dlouhými vlasy, neupraveným zevnějškem a jejichž chování je nevhodné a vulgární. Přitom nemusí splňovat všechny uvedené znaky současně.

Za dodržování tohoto rozhodnutí odpovídají příslušní vedoucí objektů a pořadatelé kulturně osvětových akcí.

Rozhodnutí nabývá platnosti dnem 15.10.1966.

Karel Vyletěl v.r.
tajemník MěstNV

Jaroslav Kloubec v.r.
předseda MěstNV

Za správnost: *OK*

¹ Dostupné na: http://files.punk-cercany.webnode.cz/200000762-9e1699f118/manicky_v_podebradech.jpg (získáno 11.11.2010) nebo v knize *Vraťte nám vlasy!* (Pospíšil, a další, 2010)

7 SEXUÁLNÍ SYMBOLIKA VLASŮ A JEJICH ROZDÍLNÉ VNÍMÁNÍ Z HLEDISKA GENDERU

Ač mají muži i ženy stejné výchozí pozice, akcentace a využití potenciálu jejich vlasů jsou velmi rozdílné. Z biologického hlediska je mužský i ženský vlas totožný, proto je významová opředenost a odlišná percepce mužských a ženských vlasů podmíněna kulturou. *Úprava vlasů u obou pohlaví se pronikavě liší a stala se druhotným pohlavním znakem* (Morris, 1971 str. 122). Vlasy se stávají genderovým¹ symbolem odrážejícím rozdílné společenské role mužů a žen. *Žádná společnost dodnes neunikla imperativu symbolicky zachytit odlišnost pohlaví, vybudovat soustavu uspořádaných protikladů mezi muži a ženami a přenést rozdíl mezi mužem a ženou do společnosti* (Lipovetsky, 2000 str. 184).

Na požadavek ze strany společnosti na odlišný účes mužů a žen můžeme opět uplatnit teorii protikladů A. Synnotta, který praví, že *opačná pohlaví mají opačné vlasy* (Synnott, 2001 str. 104). Podle Synnotta se toto tvrzení nevztahuje jen na naši západní civilizaci a stejně tak i Victoria Sherrow ve své *Encyklopedii vlasů* píše: *napříč historií i regiony, vždy existovaly rozdílné účesy pro ženy a pro muže* (Sherrow, 2006 str. XXII). Kde ale leží kořeny této genderově separační účesové tendence? Pravěcí muži i ženy sdíleli velmi pravděpodobně totožnou účesovou strategii a vizuální rozdíly mezi pohlavími byly dány především zarostlými tvářemi, tj. vousy u mužů a jejich absencí u žen. Na otázku původu a hlavně důvodu vzniku duality mužských vs. ženských forem účesů jsme nikde v literatuře nenalezli uspokojivou odpověď. Můžeme jen vycházet ze sociobiologické teorie Desmonda Morrisa a předpokládat, že vlasy mohou sloužit jako ideální prostředek a vizuální atribut identifikace se skupinou, jejíž jsme členy a k odlišení od skupiny nečlenské, v tomto případě založené na pohlavním principu.

Téměř v každé kultuře najdeme odlišné zvyklosti ve způsobu úpravy a zacházení s mužskými a ženskými vlasy. Obecně lze říci, že tam, kde jsou výrazné rozdíly ve společenském postavení mužů

¹ Gender (z řečtiny = rod) zahrnuje v sobě nejen biologickou odlišnost muže a ženy, ale i sociální a společensky podmíněné kulturní rozdíly (očekávání, předsudky a specifika) v postavení mužů a žen. Jde tedy o sociální konstrukci, která vymezuje, co je a není „ženské“ a „mužské“. „Obsah“ genderu je tedy závislý (vedle biologických rozdílů) na rolích, které jsou přisouzeny ženě a muži v určité společnosti (Skarlantová, 2007 str. 48).

a žen, projevuje se přirozená polarizace obou pohlaví výrazněji také v úpravě účesu. Opozice se může týkat délky, česání, svazování, zakrývání, zdobení atd. Existují kultury, kde se nám naskytne obraz přesně opačný účesovému rozlišení, než je vlastní naší euro-americké civilizaci.¹ Židovsko-křesťanské kořeny nebyly zcela zpřetrhány a my stále podvědomě ctíme novozákonní doporučení apoštola Pavla, který dlouhé vlasy u mužů zapovídá a naopak vítá u žen:

Cožpak vás sama příroda neučí, že pro muže jsou dlouhé vlasy hanbou, kdežto pro ženu ctí? Vlasy jsou jí totiž dány jako závoj (Bible, 1. Korintským 11, 13 – 15).

24. Převrácení stereotypních představ o "ženských vlasech dlouhých a mužských krátkých"

Dodnes se proto setkáváme s apriorním očekáváním kratčeji zastřižených vlasů mužských a delších ženských. Dlouhé vlasy jsou také asociovány s volností, nespoutaností, živelností a někdy až s živočišností. Tedy s vlastnostmi stereotypně připisovanými spíše ženám (popřípadě divochům

¹ Příkladem budiž například holé hlavy masajských žen a složité účesy z dlouhých vlasů jejich mužských protějšků, či stejného vzorce se držící obyvatelé Tikopijských ostrovů či keňské Sambary (Jiroušková, 2003 str. 108). Taktéž Maorové (podobně jako ostatní Polynésané) si nechávají růst dlouhé vlasy, zatímco zdejší ženy si kučery zkracují.

a členům „nekulturních“ společností), v každém případě nevhodnými pro průměrného spořádaného středostavovského občana v západní společnosti.

Zajímavý názor na tuto problematiku předkládá antropolog R. C. Hallpike ve své studii *Social Hair*.¹ Zmiňuje tři skupiny lidí, kterým jsou v západní společnosti přisuzovány dlouhé vlasy: intelektuálové, mladiství rebelové proti společnosti a ženy; všem skupinám přikládá minimálně jeden společný rys, a to částečnou (nebo úplnou) marginalizaci. Na první pohled je zřejmé, že první dvě skupiny si tradičně volí životní styl s menším vlivem sociální kontroly, než průměrný muž žijící v téže společnosti. Ale co případ žen?

Začněme několika stereotypními představami ohledně ženského pokolení: zaprvé, tradiční role žen je spojována se záležitostmi ohledně domácnosti, rodiny, výchovy dětí a ne s chodem společnosti jako takové. Zadruhé se obecně předpokládá, že ženy jsou více ovládány emocemi, více náladové a méně předvídatelné než muži, proto nezpůsobilé zodpovědně rozhodovat. Hallpike proto usuzuje, že dlouhé vlasy jsou svým způsobem znakem vydělení ze společnosti spojené s menšími pravomocemi zasahovat do jejího chodu. Tento názor podněcuje k zamyšlení, zvláště vzhledem k pohledu na minulé i současné složení vládnoucích skupin v (nejen) západní společnosti.

Krátkým historickým exkurzem se pokusíme nastínit, že muži s dlouhými vlasy byli u určitých společenských kruzích spíše pravidlem, nežli výjimkou. Dlouhé vlasy mohou být statusovým symbolem, jenž v rámci určitých společenských vrstev signalizuje materiální zabezpečení svého nositele a jeho osvobození od nutnosti manuální práce (např. aristokracie). Popřípadě může účes z dlouhých (neupravených, zanedbaných či dredatých) vlasů u mužů značit opovrhování světskými záležitostmi, jako v případě intelektuálů, filozofů, indických sádhuů aj.

¹ Hallpikovu teorii podrobněji rozebíráme dále v této kapitole. Hlavní myšlenkou je přesvědčení, že úprava vlasů je zviditelněním sociální kontroly a jejího vlivu na jedince.

7.1 Muži s dlouhými vlasy v minulosti a dnes. Výběrový historický exkurz

7.1.1 Starověké Řecko a Řím

V starořecké mytologii nalezneme zmínky o mnoha dlouhovlasých bozích a hrdinech (Zeus, Achilles, Hektor, Poseidon) a i mezi smrtelníky nebyla dlouhovlasost nijak výjimečná. Znám byl například účes, nazývaný Théseův střih. *Théseus, pozdější athénský král obětoval v dospělosti své vlasy v Delfách, ale ustříhl si je jen vpředu*¹ (Kybalová, 1998 str. 102). *Okolo šestého století př. n. l. se mužský účes začíná zkracovat, přesto si určité skupiny obyvatel svoje dlouhé kučery ponechaly: dlouhé vlasy byly typické například pro filozofy, kteří tak zdůrazňovali, že se jich světská marnivost netýká* (Vondruška, 2007 str. 231).

7.1.2 Egypt

Lze říci, že nejcharakterističtější součástí vlasové strategie starověkých Egyptanů byly paruky. Nejprve byly doménou pouze vyšší třídy, později se rozšířily i mezi většinové obyvatelstvo. *Důvod nošení paruk je pravděpodobně kombinace náboženských zvyklostí a praktických důvodů. Touha po objemných a honosných účesech z vlastních vlasů byla v nesouladu s horkým klimatem a výskytem parazitů a vší* (Owen, 2005 str. 27). Proto si muži i ženy začali vlasy holit a nahradili své přirozené vlasy rozličnými druhy často velmi komplikovaně spletených a dekorovaných paruk. Mužské i ženské paruky vypadaly velmi podobně, tudíž i o této době a kultuře lze s mírnou nadsázkou říci, že muži nosili vlasy spíše delší.

7.1.3 Středověk až po sedmnácté století

Vzhled mužských vlasů ve středověku byl velmi determinován socioekonomickým postavením svého nositele. Šlechta, vládnoucí třída a vyšší společnost obecně téměř po celý středověk nosily

¹ Stejný účes mívali již Abantové (nejstarší obyvatelé ostrova Euboie), kteří se tak v boji chránili před tím, aby je nepřítel mohl uchopit za vlasy. Vzadu, kde byly více z dosahu, je nechávali dlouhé.

vlasý dlouhé či alespoň delší a často si jejich složité kadeření, zvlňování a opečovávání nezadalo s úpravou účesů ženských. Přestože docházelo k několika módním vlnám, souhrnně lze konstatovat, že vlasý zemana byly vždy o něco kratší než vlasý vladařské.¹

7.1.4 Dlouhé vlasý jako znak společenské nadřazenosti

Dlouhé vlasý jsou bezesporu nepraktické. Existují jednoznačné, zdraví ohrožující důvody, které hovoří v neprospěch nošení dlouhých vlasů. Jsou jimi například vši a blechy, které byly přítomny po celý starověk, středověk i novověk a to i v neztížených hygienických podmínkách. Dlouhé vlasý jsou nepohodlné, znesnadňují některé práce (především manuálního charakteru, jako je mj. práce v zemědělství), překážejí v boji a při fyzické námaze a v horku dochází díky nim k většímu pocení. Jsou také mnohem náročnější na údržbu.

To vše osvětluje, proč v několika etapách evropské historie (od středověku až po novověk) byly dlouhé mužské vlasý považovány za typický atribut aristokratické honorace. Krátký sestřih je naopak příznačný pro otroky (nejen ve středověku), poddané a vesnický lid. Zvláště ve 13. století se dvorská kultura rytířů a trubadúrů začala vyznačovat jemností až zženštilostí. *Muži si začali vlasý nejen kadeřit, ale dlouhé vlasý stáčeli do loken, barvili je a zdobili stužkami a věnci podobně jako mladé dívky* (Vondruška, 2007 str. 233). Tuto formu úpravy vlasů analyzoval také sociolog a ekonom norského původu Thorstein Bunde Veblen. *Dlouhé vlasý jsou podle Veblena statusovým symbolem: jsou drahé a svazují svého nositele v každém pohybu a činí ho neschopným věnovat se jakýmkoli pracovním činností. Jsou tedy důkazem bohatství a velkého množství volného času* (Synnott, 2001 str. 106). Šlechta a vyšší stavy svým náročným, čas a peníze vyžadujícím účesem dávaly najevo, že si jej ve svém luxusním životním stylu mohou „dovolit“.

7.1.5 Liberalismus moderní doby

Dnes naše stále sekularizovanější společnost považuje délku vlasů (a jejich celkovou úpravu) za osobní volbu jednotlivce a také díky „unisex“ trendu² jednadvacátého století pozbylo novozákonní

¹ *Frančtí králové si nikdy nesměli přistřihnout vlasý; od dětství si je museli nechat růst. Ustřihnout si dlouhé kučery padající na ramena by bylo znamením, že se král zřiká svého práva na trůn* (Frazer, 2007 str. 223).

² Unisex = stírání vzhledového odlišení mužů a žen. Podobný až stejný styl mužů i žen, který se týká oblečení, účesu, make-upu, vystupování, sexuální orientace a celkového vystupování. Někdy může vyústit až

pravidlo krátkých mužských a dlouhých ženských vlasů mnoho ze své platnosti. Tento názor podporuje i fakt, že dnes již téměř neexistují rozdělené kadeřnické salóny pro ženy a holičství pro muže.

7.2 Psychoanalytický pohled na vlasovou symboliku

Sexuální význam ženských vlasů pravděpodobně málokdo zpochybní. Ženské vlasy jsou vábivé, přitahují pozornost, lákají k doteku a vzbuzují erotické fantazie. Přesto i v případě vlasů mužských nalezneme určité sexuální asociace.

Sex, pudovost a libidózní energie jsou vlajkovými motivy psychoanalýzy, proto se psychoanalytici (a psychoanalýzou ovlivnění antropologové) k vlasové symbolice ve svých dílech vyjadřovali a analyzovali ji.

Jeden z psychoanalyzujících pohledů nastiňuje Wendy Cooper ve své knize *Hair: Sex, Symbolism, Society* (1971): *plodnost je podmíněna pohlavní dospělostí, která je u mužů vizuálně spojována s růstem pohlavního ochlupení (k obému dochází u chlapců kolem 12 – 14 roku)* (Cooper, 1971 str. 37). Tato spojitost není náhodná. Za podobu ochlupení jsou zodpovědné pohlavní hormony, které u chlapců v pubertě spouštějí růst pubického ochlupení a vousů, tedy sekundárních pohlavních znaků. Z biologického hlediska nemá míra ochlupení žádný vliv na mužskou potenci, tudíž je to právě kultura, která z vlasů (a chlupů a vousů) učinila symbol asociovaný se sexualitou a schopností reprodukce. *Kultura taktéž „uvalila“ tabu na veřejné zviditelňování pubického ochlupení, proto došlo k přenesení významu na entitu podobnou, viditelnou (a společensky akceptovatelnou), tj. na vlasy* (Cooper, 1971 str. 37).

Jedno z možných pozadí spojování vlasů se sexualitou a plodností, může být skutečnost, že vlasy jsou taktéž indikátorem „dobré kondice“ svého nositele (dostatku či nedostatku vitamínů ve stravě, mládí atd.). Mohou také signalizovat případné choroby, tudíž z evolučního hlediska handicapovat při výběru partnera a snaze o předání genetického materiálu.

do vizuální a behaviorální androgynie či bezpohlavnosti (Boy George, David Bowie, Marilyn Manson, Michael Jackson, Prince, Cocorosie...).

Vlasy jsou tedy kulturním znakem sexuální potence, bez biologického opodstatnění, a to jak pro muže, tak pro ženy. Dle psychoanalytiků u mužů bývají navíc považovány za symbol penisu (popřípadě semene), který byl vytlačen do nevědomí pod tíhou civilizace a společenských konvencí. V nakládání s mužskými vlasy vidí psychoanalytik návaznost na přístup k sexuálnímu životu, vlasy tedy slouží jako symbolické znázornění sexuální kontroly nad sebou samým. Sigmund Freud spojoval sny o vlasech se sexuální potencí a ostříhání ve snu vykládal jako impotenci („kastraci“).¹ *Tímto aktem si vybíjíme agresi proti svým vlasům - symbolům plodivého libida. (...) Dlouhé kadeře naproti tomu značí osvobození id od utlačování superegem, proto nošení dlouhých vlasů signalizuje menší sexuální sebekontrolu než nošení vlasů krátkých* (Rychlík, 1.9.2007).

7.3 První antropologické studie vlasové symboliky

První texty, ve kterých můžeme nalézt zmínku o vlasové symbolice z hlediska antropologického, jsou studie zabývající se primárně symbolikou těla, rituálního chování a také klasické etnografické popisy cizích, z hlediska Evropanů exotických, kultur.

Etnograf G. A. Wilken v roce 1886 napsal studii o sestřihu při smutečních rituálech a daru vlasů jako náhražky lidské oběti ve smyslu *pars pro toto*.² Popisuje dva možné způsoby rituálního chování v případě úpravy vlasů: ostříhání (nebo) oholení hlavy a naprostá absence úpravy vlasů (nestříhání, nemytí, nečesání) (Leach, 1958 str. 149). *Následně Arnold van Gennep vydává knihu o přechodových ritech (1909) a etnolog Marcel Mauss roku 1936 publikuje článek Les techniques du corps, v němž jako první rozpracoval koncept sociologie těla* (Rychlík, 1.9.2007). M. Mauss nahlíží na lidské tělo jako na primárně kulturní konstrukt nesoucí sociální a kulturní významy a vzkazy.

Jedny z pionýrských antropologických textů zabývajících se výhradně symbolikou vlasů, jsou články slavného britského antropologa Edmunda R. Leache *Magical Hair* (1958) a reakce C. R. Hallpika *Social Hair* z roku 1969.³ Názory obou se kromě několika shod zásadně liší v přístupu ke „kontrolé“

¹ Rozevřené nůžky bývají metaforou pro ozubenou vaginu (vagina debata).

² Část zastupuje celek.

³ Dalšími antropology, kteří studovali symbolismus vlasů, byli Houlberg (Nigérie 1979), Cole (Keňa 1979), G. Obeyesekere (Srí Lanka 1981), V. Turner (Brazílie 1969), Griaule (Mali 1970), Herschman (Paňdžábská

vzhledu vlasů: E. R. Leach pod vlivem psychoanalýzy a knihy doktora Charlese Berga *The Unconscious Significance of Hair* (1951) považují stříhání (holení) vlasů za výraz sexuální kontroly, naproti tomu C. R. Hallpike vidí v ostříhání vliv kontroly sociální.

Celá kapitola v této práci pojednávající o společenské kontrole vlasů již z podstaty svého názvu dává za pravdu spíše Hallpikově teorii. Proto věnujme alespoň tady prostor i teorii Leachově, resp. Bergově.

7.3.1 Charles Berg: *The Unconscious Significance of Hair* (1951)

Psychoanalytik doktor Charles Berg ve své publikaci napodobil Freudův příklad knihy *Totem a tabu*, přičemž tezi podepřel o etnografický materiál (čerpal především z Frazera) a vlastní klinické studie.¹ Doktor Berg považuje vlasy za falický symbol, tj. společensky přijatelné znázornění penisu, které ale nepostrádá nic z původního sexuálního významu.² Vlasy tím, že je opečováváme, češeme, myjeme a staráme se o ně, podrobujeme si je tak své vůli. Nacházejí se tedy plně pod kontrolou, stejně tak jako naše sexualita. Holení a stříhání podle Bergovy koncepce není nic jiného, než zkrocení našeho primárního sexuálního pudu a výsledný účes slouží jako „výloha“ výsledku boje mezi *id* (genitálními pudy) a kastační snahou represivních sil zosobněných *superegem*.

Ale nejen holení či stříhání značí oproštění od sexuální touhy. Sannysinové (indičtí asketičtí mniši) jsou k úpravě svých vlasů naprosto lhostejní. Vlasy se jim časem samy spletou do „hadích“ pramínků (dredů). Ve stejném smyslu, v jakém tito asketové ignorují existenci svým vlasům, ignorují i existenci svých pohlavních orgánů, jinak řečeno jsou lhostejní i k vlastní sexualitě. *Vlasy jsou navíc nemyté a zavšivené, proto způsobují neustálé nepohodlí a trápení svého nositele, stejně jako jejich opomíjený a „nepoužívaný“ penis* (Leach, 1958 str. 156). Bergův výklad skutečnosti je ale silně etnocentrický. Dredy jsou totiž v indické společnosti obecně vnímány jako symbol

společnost 1974), Williamson (mezi Indiány rané Virginie 1979) a Derrett (mezi ranými křesťany 1973) (Synnott, 2001).

¹ Jeho pacienti velmi často popisovali sny, ve kterých docházelo k holení či stříhání vlasů.

² Berg popisuje například zvyk praktikovaný v Ugandě: *otec dvojčat si na rozdíl od ostatních vlasy nestříhá, popřípadě velmi specifickým způsobem. To vše na znamení své abnormální plodnosti* (Cooper, 1971 str. 46).

absence jakékoliv sexuálního chtíce, nejedná se proto o nevědomé chování vycházející z podvědomí, ale o zcela vědomé přijmutí a užívání po staletí známé veřejně symboliky (Obeyesekere, 1984 str. 19).

Spojitost vlasů a plodnosti vidí Charles Berg také ve strachu z vypadání vlasů. Kromě společenských důsledků plešatosti (vizuální posun do jiné věkové skupiny, symbolický zánik mladosti) se muži dle doktora Berga podvědomě obávají ztráty své potence („kastace“). Tento názor může být podložen objektivními lékařskými důkazy. Například při onemocnění syfilidou je ztráta vlasů i potence jedněmi z příznaků (Cooper, 1971 str. 47).

7.3.2 Edmund R. Leach: *Magical Hair* (1958)

Britský antropolog E. R. Leach také přiznává vlasům sexuální významy (tedy v určitých ohledech dává Bergovi za pravdu), ale zaměřuje se především na symboliku veřejnou (sdílenou) a soukromou. Veřejné rituální chování odráží sociální status jedince, soukromé rituální chování pak psychický stav jedince.

Veřejná symbolika je plně pod kontrolou kultury: rituální chování je jako představení, přičemž herec i publikum sdílají stejný symbolický „jazyk“ (společný soubor konvencí), jinak by vzájemná komunikace selhala. *Pakliže lidé patří k té samé kultuře, každý člen dané kultury bude přisuzovat stejný význam konkrétní části kulturovou definovanému rituálu* (Leach, 1958 str. 148). *Soukromé symboly jsou osobní, individuální a plné emocí. Nejsou vzbuzovány racionalitou, spouštěčem bývá impuls pocházející z lidského nevědomí* (Leach, 1958 str. 148). Leach velmi radikálně rozlišuje mezi těmito dvěma druhy symbolického chování. Dle jeho názoru veřejné symboly jsou naprosto oproštěny od jakékoliv individuálního vlivu. Individuální motivace je relevantní pouze pro interpretaci soukromých symbolů, ne veřejných (Obeyesekere, 1984 str. 13). Zcela tedy odděluje emoční, psychické pohnutky, mající vliv pouze na vznik symbolů soukromých a kulturu, ovlivňující symboliku veřejnou, srozumitelnou všem členům dané society.

Leach ve své studii dále predestinuje teorii o provázanosti účesů a sexuálního chování. *Dlouhé vlasy značí neomezovanou sexualitu; kratší účes, sepnuté kadeře nebo částečně vyholená hlava představují dohled nad sexualitou (určité sexuální omezení) a zcela holá lebka je zosobněním celibátu* (Leach, 1958 str. 154).

Náhled do Leachova textu můžeme uzavřít takto: antropologové se zabývají pouze symbolikou veřejnou, tj. zkoumají viditelné chování. Naproti tomu psychoanalytici zkoumají symboly soukromé, jenž jsou projekcí sexuálních pudů, které byly vlivem kultury a „zcivilizování“ jedince potlačeny a zkoncentrovány v *id*.

7.3.3 Christopher Robert Hallpike: *Social Hair* (1969)

Pojetí C. R. Hallpika o deset let později staví na Leachově argumentaci a zároveň se vůči němu vymezuje. Svoji studii nazývá příznačně *Social Hair*. Úprava vlasů dle Hallpika není vedena podvědomými sexuálními pudy, ale dohledem společnosti a jejími restrikcemi a sociokulturními regulativy. Krátká kštice značí osobu pod společenskou kontrolou, zatímco dlouhý vlas patří k jedinci nekontrolovanému.

Při interpretaci rituálního chování jako jeden z prvních přichází s výkladem vlasů jakožto kulturní univerzálie. Určité symboly se častěji než jiné objevují jako součást rituálů a to i přesto, že mohou mít mnoho významů, lišících se od společnosti ke společnosti. Jaký je důvod používání identických symbolů pro různé mezní situace života jedince a společnosti (narození, svatba, pohřební rituály, přechod mezi sociálními stavy, truchlení atd.)? Tato skutečnost může mít dle Hallpika dvojí vysvětlení:

1. Význam připisován symbolům je spojený s prací nevědomí a s mechanismem potlačení a sublimace sexuálních pudů. Jinak řečeno psychoanalytický výklad symbolů, jakožto entit pocházejících z *id*.
2. Jsou určité přirozené symboly pro vyjádření situací všem kulturám společné, a proto tyto symboly mají tak často v mnoha kulturách podobný význam. *Symbols are o the world and the man in it* (Hallpike, 1969 str. 256).

Hallpike se přiklání k druhé možnosti a předestírá důvody, proč doktor Berg nemá ohledně paralely holení vlasů/kastrace pravdu: 1. *Ženy si v rituálních situacích holí hlavy také (například vdovy při smutečních rituálech)*. 2. *Proč se rituální holení nevztahuje také na vousy? Vousy, jakožto symbol maskulinity par excellence by pro znázornění symbolické kastrace byly rozhodně*

příhodnější než vlasy (Hallpike, 1969 str. 260). Navíc vousy i po vizuální stránce připomínají genitální ochlupení mnohem více než vlasy.

Autor dále uvádí, že oholená hlava je typická i pro skupiny (vojáci, vězni, trestanci, otroci), u kterých spíše než celibát značí absence vlasů způsob života, a to života pod sociální kontrolou, institucionalizovanou formou disciplíny a pořádku. Místo psychoanalytického vysvětlení tedy nabízí sociologické. *Dlouhé vlasy jsou asociovány s postavením mimo společnost a stříhání vlasů symbolizuje znovuzařazení do společnosti, nebo žití pod určitým disciplinárním řádem v rámci dané společnosti* (Hallpike, 1969 str. 260).

Svůj článek uzavírá konstatováním, že otázka po psychologickém pozadí rozhodnutí oholit si hlavu či ostříhat si vlasy je bezpředmětná. *Původ tohoto aktu pravděpodobně nevyhází z nevědomí, ale jedinci pouze naplňují určitá společenská očekávání, svou sociální roli* (Hallpike, 1969 str. 264).

25. Vlasy pod vlivem sociální kontroly (institucionalizovaná forma disciplíny a pořádky: armáda, vězeňství, policie, otroctví)

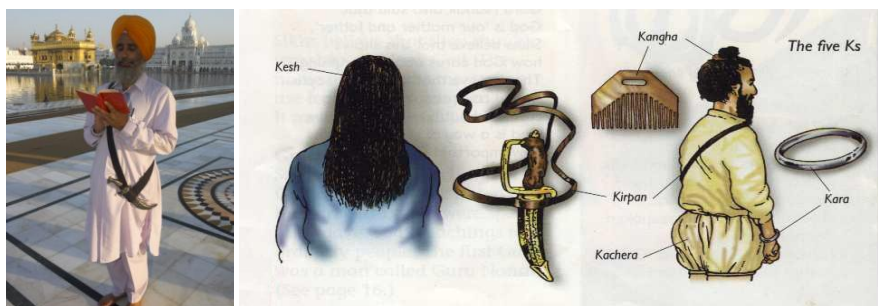
7.4 Indická společnost a její přístup k úpravě vlasů (se zaměřením na sexuální symboliku)

Jelikož Berg, Leach i Hallpike ve svých studiích zmiňovali indický subkontinent a svá tvrzení často dokládali příklady z této společnosti, pojďme se na chvíli u tohoto kulturního okruhu zastavit. Vlasy plní v indické společnosti velmi významnou úlohu. Jsou součástí většiny rituálů a vztahuje se na ně nejedno tabu. Kromě své vábivosti, lákavosti a erotické přitažlivosti jsou jim připisovány i přívlastky jako nečisté, kontaminující a nebezpečné (především pokud byly odděleny od svého nositele). V této podkapitole se pokusíme zohlednit pouze význam „indických“ vlasů se sexuálním přesahem.

V indické společnosti můžeme vysledovat tři dominantní způsoby nakládání s vlasy. Jsou jimi: česání, oholení skalpu a ponechání vlasů naprosto bez zásahu.

a) UČESANÉ VLASY (upravené, vyžadující pravidelné obnovování sestřihu)

V souvislosti s vlasovou strategií „učesaných a upravených vlasů“ je příhodné zmínit praktiky **sikhského** náboženství.¹ Stoupenci sikhismu si své vlasy nikdy nestříhají, ale udržují je vždy upravené, rozčesané a smotané do turbanu. Dlouhé vlasy se mohou snadno zcuchat a zašpinit, proto jsou velmi pečlivě ošetřovány (kokosovým mlékem, podmáslím atd.). Procedury jsou to tak složité, že je při nich nutná asistence druhého člověka. V Sikhské tradici se o synovi vlasy stará jeho matka a to až do doby, kdy se ožení. Pak tato povinnost přechází na jeho manželku. *Mytí i česání se děje výhradně v soukromí, nikdy na veřejnosti. Považuje se za velmi intimní proceduru, podobnou pohlavnímu styku. Je také vyloučené, aby si navzájem česali vlasy muž muži (kromě holičů) a sourozenci (různého pohlaví). V očích indické společnosti by to naznačovalo nelegitimní sexuální vztah* (Hershman, 1974 str. 275).

26. Tradičně oblečený sikhský muž a symboly pěti „K“

¹ Sikhismus je náboženství pocházející z Indie, z oblasti Paňdžábu, založené Guruem Nánakem na přelomu 15. a 16. století. Příslušníky sikhismu můžeme poznat podle těchto pěti symbolů, jejichž názvy v paňdžábštině začínají písmenem „K“ a proto se označují jako „**pět K**“, jsou to:

KÉŠ - nikdy nestříhané vlasy a u mužů také neholené vousy - symbol přirozenosti

KANGHÁ - hřeben - symbol čistoty

KARÁ - ocelový náramek na zápěstí - symbol jednoty boha (kruh nemá začátek ani konec)

KAČČCHÁ - krátké kalhoty - symbol cudnosti

KIRPÁN - meč - symbol povinnosti chránit bezbranné (v moderní době nosí většina Sikhů Kirpán menších rozměrů připomínající dýku) (Brar, 1998)

Zakladatel Sikhismu Guru Nának pobízel své následovníky, aby se stali božími vyslanci, ale zároveň zůstali přítomni na tomto světě. Tato dualita je názorně metaforizována ve vzhledu sikhských vlasů: dlouhé vlasy symbolizují částečné vyčlenění ze společnosti vlivem nonkonformního vzhledu; vlasy jsou ale zároveň čisté, a svázané, tj. dle společenských norem. Právě jejich upravenost je to, co odlišuje Sikhy od Sádhuů (svatých mužů s typickými „hadími“/dredatými vlasy).

b) HOLENÍ HLAVY

Oholení hlavy, stejně jako ponechání rozpuštěných vlasů na veřejnosti, je také známkou určité společenské separace. Na rozdíl od prvního případu se jedná o krok, který má mnohem závažnější a déle trvající důsledky. Oholení skalpu provází téměř každý důležitý indický přechodový rituál. *Oholení hlavy symbolicky vrací člověka do stádia embrya, popřípadě malého dítěte, do asexuálního a sociálně nediferencovaného stavu* (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 20).

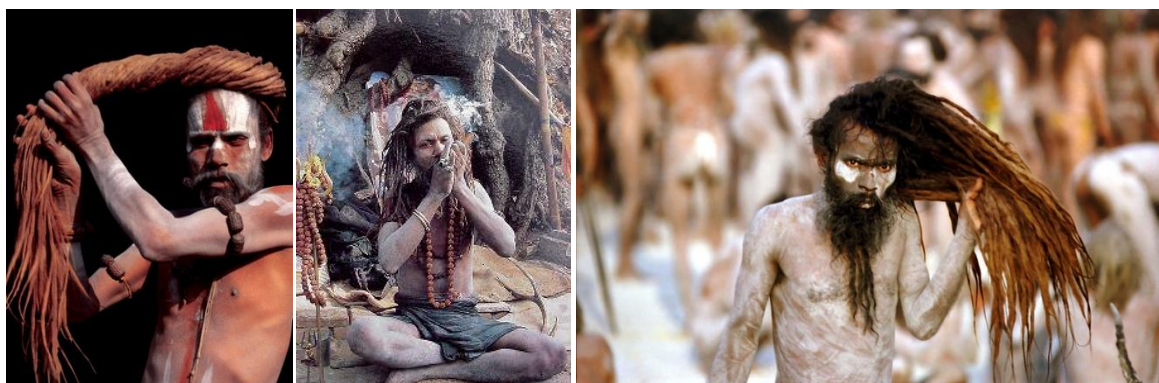
Osobám stojícím mimo tento kulturní okruh bude pravděpodobně nejdůvěrněji znám rituál holení hlavy mnichů a mnišek (hinduistických i buddhistických) praktikovaný při vstupu do ašrámu (chrámu). Tato forma asketické separace je oholenou hlavou symbolicky podpořena. Kromě vizuálního vydělení ze společnosti hraje v případě mnichů velkou roli i sexuální symbolika vlasů. V hinduistickém nábožensko-společenském systému se od každého (nejen asketů a mnichů), kdož má oholené vlasy očekává sexuální zdrženlivost. V případě vdov, synů zemřelých rodičů a dalších osob v liminálním stádiu se jedná pouze o dočasný stav, oproti doživotnímu stavu mnichů a mnišek.

c) VLASY PONECHÁNY BEZ ÚPRAV („HADÍ“ VLASY/ DREDY)

Zvláštní případ manipulace s vlasy je odmítnutí jakkoliv je upravovat, tzn. ponechat je v jejich přirozenosti.¹ Již tento samotný „přírodní“ způsob naznačuje vydělení ze společnosti, civilizace, jež ze „zvířete“ v nás udělala kulturního člověka.

¹ Vlasy, které určitý čas rostou volně, nečesány a neopečovávané, se po čase samy zformují do lankovitě vypadajících zčuchaných pramínků, tzv. dredů či „hadích“ vlasů.

Funkce česání (a jeho absence) má i svůj interpersonální přesah: vytváří vztah mezi tím, kdo češe a kdo je česán.¹ *Pakliže člověk nechá své vlasy zdredatět, symbolicky oznamuje ostatním, že je prost jakýchkoli lidských vztahů a kontaktů* (Hershman, 1974 str. 276). Separace je v naprosté většině nejen mezilidská ale i místní. Lidé mající „hadí vlasy“ žijí většinou v lesích, popřípadě mimo města a vesnice. Zpravidla se jedná o politické vyhnance (viz Ráma z Rámajány) a lesní muže (poustevníky, sádhuy).

27. "Hadí vlasy" indických sádhů

Indičtí **Sádhuvé** jsou svatí muži, žebraví poutníci, jejichž životní filozofií prostupuje oproštění se od světského života, materiálních statků i běžných starostí. Vizáží pak demonstrují svoji náboženskou a spirituální oddanost, sexuální zdrženlivost a nezájem o věci pozemské, zahrnující i svůj fyzický vzhled. Svatý Rám Kripáku, asketa žijící v horách Himaláje, v knize Viliama Poltikoviče *Svatí muži Indie* (2003) odpovídá na dotaz ohledně svých vlasů takto: *Bůh Ráma žil ve vyhnanství čtrnáct let a po celou tu dobu si nestříhal vlasy. Takže ti, co uctívají boha Rámu, si podle tradice nestříhají vlasy čtrnáct let. Potom si vlasy mohou nechat, nebo je ostříhat. (...) Těmto dlouhým vlasům se říká džata. Jsou součástí duchovní cesty a souvisejí i s minimalizací osobních potřeb* (Poltikovič, 2003 str. 14).

Kromě Rámy (vtělení boha Višnua) je dalším indickým bohem s hadími vlasy Šiva. Ten dle mytologie ve svých vlasech uvěznil rozbouřenou Gangu a vypustil ji ven v pramenech, potocích, které symbolizují právě jeho dredy. Další výklad hovoří o symbolu dredů, jakožto falů, božských lingamů, předmětů uctívaných šivovými stoupenci. Jsou zdrojem životní síly a vitality.

¹ Možno vysledovat paralelu s ostatními primáty. Blíže k tématu viz kniha D. Morris *Nahá opice*.

7.5 Sexuální význam a symbolika ženských kadeří

Jestliže v případě mužů sexuální vlasová symbolika nemusí být všemi automaticky vnímána a přijímána, u ženských kadeří o ní pravděpodobně nikdo nepochybuje. Vlasy jsou používány jako mocný nástroj při upoutání a svádění druhého pohlaví, je v nich vetkána smyslnost, plodnost. Mají i podpůrně psychický význam, utvrzují ženu v její ženské identitě, potvrzují její ženskost.¹ A na rozdíl od jiných atributů ženství je společensky přijatelné vystavovat je svému okolí na odiv.²

Dámské vlasy byly vždy objektem nesmírného zájmu.³ *Byly vším od koruny ženské krásy až po přísné náboženské tabu. Žádná jiná část nebyla předmětem takového množství kulturních proměn* (Morris, 2006 str. 19). Vlasy se staly předmětem erotické a estetické fascinace, romantické touhy, zdrojem inspirace umělců i „prostých“ milovníků, které jejich vábivost převedli do básní, písní či maleb.⁴

Erotický potenciál vlasů je ještě zesílen, jedná-li se o vlasy dlouhé a navíc nijak „nezkrocené“, nesvázané a ponechané ve své volnosti. Tuto tematiku můžeme ilustrovat příkladem z Korey osmnáctého až devatenáctého století. Ženy s nesvázanými vlasy byly považovány za osoby s příliš volnou morálkou, popřípadě stojící mimo řádný běh věcí. *Pokud na malbách z tohoto období vidíme ženu s rozpuštěnými vlasy, jedná se o konkubínu; tedy osobu částečně vyloučenou*

¹ Ve své studii A. Synnott případy popisuje žen, které vlivem nemoci ztratily vlasy a s nimi i pocit ženskosti. Přišly si neúplné, nedostatečně ženské, nenaplňující svou genderovou roli. (blíže viz (Synnott, 2001 str. 105)

² Ačkoli toto neplatí transkulturně (např. viz islámské země).

³ Nutno podotknout, že erotická symboličnost vlasů je oslabována ve společnostech a dobách, kde dochází k obnažování dosud zakrývaných částí ženského těla (nohy, paže, hrdlo, hrud'). *Čím více ženský oděv obnažuje tělo, tím méně působí vlasy jako erotický symbol* (Sklarantová, 2007 str. 184).

⁴ Především v období viktoriánském (19. století), době puritánské a erotiku veřejně potlačující se ženské vlasy staly objektem, skrze něž umělec promlouval a opěvoval ženskou sexualitu. Proto také vznikaly například artefakty (především šperky) vyrobené z lidských vlasů. Vlasy v té době také „odrážely charakter“. V literatuře jsou vlastnosti postavy často popsány skrze její vlasy.

z „počestné“ společnosti, navíc zdůrazňující svou sexuální sílu skrze volné dlouhé vlasy (Hiltebeitel, a další, 1998 str. 111).

7.5.1 Inspirační zdroje ideálu krásy ženských vlasů

Ženské kadeře prostupují také mýty, pohádkami, legendami. Zatímco princeznám a kladným hrdinkám náleží krásné upravené dlouhé a neřídká světlé vlasy, zlé královny a další temné postavy mívají vlasy havraní, popřípadě rozcuchané, špinavé a rozhodně nelákající k dotyku. Vlasy jsou také obvyklým atributem mytických spoře oděných svůdkyň, vábící své oběti zpěvem, tancem a často také erotickým česáním svých dlouhých vlasů. Příkladem budiž sirény, nymfy, vodní žínky, víly, lesní panny, divoženky. Zajímavou mytickou postavou je antická Medusa, taktéž představující zhoubný aspekt ženské moci. Kráska s mnoha ctiteli, která učarovala samotnému bohu moří

28. Peter Paul Rubens: Hlava Medusy (1617)

Neptunovi, za což se ji dostalo „odměny“ od žárlivé Minervy. Proměnila její vlasy v hady a každý, kdo se na ně podíval, na místě se proměnil v kámen a ona tak již nikdy žádného muže či boha svými krásnými vlasy nedokázala okouzlit (Cooper, 1971 stránky 205 - 6).

Ideál ženské krásy během staletí varioval. Přesto dřívější historická období mnohdy disponovala určitým dominantním druhem účesové módy, kterou lze danou epochu charakterizovat, nebo je pro ni typická. Díky globalizaci, liberalizaci módy i politiky v jednadvacátém již žádná převládající módní účesová strategie neexistuje. V dnešní západní společnosti je účes skutečně jen osobní volbou samotné ženy. Je na jejím uvážení, zda podlehne populárním trendům, rozhodne se šokovat či zvolí konformní, nekonfliktní a nenápadný styl účesu. Heslem naší doby je jednoznačně individualita a svoboda vyjádření.

7.5.2 Univerzální ženské vlasové strategie

Desmond Morris se ve své knize *Nahá žena* pokusil popsat určité vlasové strategie, které nebyly spojeny s vrtochy módy, ale se základními možnostmi, co lze s ženskými vlasy udělat (Morris, 2006 str. 20). Jsou jimi:

- **Přirozený vzhled** - volné rozpuštěné splývavé vlasy. Nejsou pohodlné při fyzické práci, proto mnoho žen upřednostňuje:
- **Praktický vzhled** - zaplétání do copů, svázání vlasů. Jedná se o úpravu, která není nijak finančně náročná, tudíž ani sociálně podmíněná. Vlasy ženám nepřekáží při práci, nepadají do očí... V minulosti byl tento účes typický například po rolnické obyvatelstvo.
- **Upravený vzhled** - úprava vlasů pomocí zastříhování, tvarování, barvení, zdobení, tj. vědomé identifikování se s erotickým potenciálem vlasů. V zemích a kulturách s přísnými náboženskými pravidly ohledně vystavování krásy ženských vlasů je tato úprava nepřijatelná (popřípadě plně nevyužitá, skrytá pod pokrývkou hlavy).
- **Umělé vlasy a paruky** - jedná se o strategii známou minimálně pět tisíc let (již ze starověkého Egypta). Největší výhodou paruk je, že mohou být upravovány a udržovány v perfektním stavu i bez přítomnosti nositelky. Podoba účesu také nikterak nezávisí na přirozené podstatě vlasů.
- **Velmi pevné spoutání vlasů** - tento typ účesu evokuje přísný vzhled, je tudíž vhodný v decentních situacích vyžadující ukázněnost. Dodává ženě na vážnosti, supluje funkci štítu. Žena tak opačnému pohlaví dává najevo, že chce být vnímána jako rovnoprávná osobnost a ne skrze svou sexualitu. Pevně svázaný účes také navozuje pocit strohosti, neuvolněnosti, vlasy je nemožné proplést prsty, vískat je; svědčí o nepřístupnosti a nedotknutelnosti své nositelky.
- **Krátký („mužský“) sestřih, oholená hlava** – typickým příkladem „chlapeckého“ účesu je tzv. „bob“ a jeho varianty (flapper aj.), jehož vznik, společenské, politické a emancipační konotace jsou podrobněji popsány v jedné z předchozích kapitol této práce. Krátké ženské vlasy jsou v naší společnosti vnímány jako netradiční, a to jak v negativním tak pozitivním smyslu. Vystupuje-li žena s tímto účesem sebejistě, vědoma si své výjimečnosti a „netuctovosti“, může to na muže působit nedostižitelným, ale o to žádoucnějším dojmem. Krátké vlasy tedy v určitém případě mohou být vnímány velmi eroticky. Naproti tomu hlava zcela bez vlasů je považována za sexuálně přitažlivou pouze ve výjimečných případech.

Oholená hlava je úprava velmi radikální. Slovy Desmonda Morrisa: *Pro muže je tento vyholený vzhled téměř vždy nevábny a má velmi malý nebo žádný sexappeal, protože naprosto popírá vše, co je na dlouhých ženských vlasech smyslné* (Morris, 2006 str. 25). Může být motivována nábožensky (mnišky), sociálním statutem (vdovy), (přechodovým) rituálem, popřípadě vědomou touhou šokovat okolí nonkonformním vzhledem. V těchto případech se většinou jedná o dobrovolné obětování svých vlasů, naproti tomu oholení násilné je často voleno jako účinný způsob trestu.

Oholení skalpu jako jeden z typických zneuctvujících a pokořujících trestů byl praktikován již ve středověku, kdy se ostříháním dohola trestaly nevěstky a tulačky. Stejný trest je známý i po třicetileté válce (Vondruška, 2007 str. 233). K tomuto potrestání se veřejnost obecně často uchýlovala při usvědčení ženy z cizoložství. Po druhé světové válce byly hlavy holeny ženám, které „kolaborovaly“ s nacistickými vojáky. Účinek ponížení a zostuzení byl ještě zesílen prováděním rituálu holení na veřejnosti, všem na očích.

7.5.3 Zakrývání

Kvůli erotickému potenciálu (dlouhých) ženských vlasů a jejich schopnosti muže vzrušovat a upoutávat jejich pozornost, je vystavování vlasů na odív v některých případech zakázáno.

V křesťanské společnosti se toto pravidlo odráží v požadavku, aby žena měla na hlavě šátek nebo klobouk vždy, když vstupuje do kostela. Tato regule pramení v nazírání na ženské vlasy v období prvotní církve. V jedenácté kapitole epištoly Korintských nalezneme tento text: *Každou hlavou muže je Kristus, hlavou ženy muž a hlavou Krista je Bůh. (...) a každá žena, která se modlí nebo prorocky mluví s nezahalenou hlavou, zneuctívá toho, kdo je jí hlavou; je to jedno a totéž, jako kdyby byla ostříhaná. Jestliže si žena nezahaluje hlavu, ať se už také ostříhá. Je-li však pro ženu potupné dát se ostříhat nebo oholit, ať se zahaluje. Muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy Boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy* (Bible, 1. Korintským 11: 4-7).

7.5.3.1 Islámský hidžáb

Jako důvod zakrývání vlasů muslimských žen bývá nejčastěji uváděna ochrana před muži, kteří jsou konfrontováni se zahalenou ženou, snáze potlačí svůj chtíč. Zároveň pak nepohlíží na ženu

jako na objekt touhy, ale jako na osobnost. Muslimka není proto povinná zakrývat si vlasy před svým manželem a *mahrama*, což jsou ti, za které se žena nemůže nikdy vdát. Více v citaci ze súry 24 (Světlo), verš 31: *...a nechť ukazují své ozdoby jedině svým manželům nebo otcům nebo tchánům nebo synům nebo synům svých manželů nebo bratřím nebo synům svých bratrů či sester anebo jejich ženám anebo těm, jimž vládne jejich pravice, nebo služebníkům, kteří nemají chťice, anebo chlapcům, kteří nemají pojem o nahotě žen* (Korán, 24: 30-31). Vlasy tak byly „pozvednuty“ na úroveň nahoty, a to se stejnými společenskými i osobními konsekvencemi.

Zakrývá celé tělo i s obličejem. Je nošena na veřejnosti na běžném denním oblečení. Svléká se až, když se žena vrátí domů nebo vstoupí do svatyně.

Dlouhý, splývavý oděv z černé nebo tmavě vzorované látky, který odhaluje ženinu tvář, ale zakrývá zbytek jejího těla (včetně vlasů) a to až po kotníky.

Jedná se o šátek, kterým jsou ženě zahaleny vlasy (někdy také krk a poprsí). Konkrétní způsob nošení a uvázání není jednotný.

Závoj zakrývající celý obličej a hlavu mimo oči. Nidžáb bývá často zaměňován s burkou - pojmenování závisí hlavně na zeměpisné oblasti.

7.5.4 Zahalování vdaných žen, žen duchovně oddaných a čepení nevěsty

Zvyklost vyžadující, aby si ženy úplně zahalovaly vlasy na veřejnosti, není praktikován jen v muslimských společnostech. Obecné pravidlo říká, že čím je společnost více svázaná náboženskými regulacemi, tím je vyvíjen větší tlak na halení ženských vlasů. I v rámci naší kultury od středověku platilo, že vdaná žena se na veřejnosti nesměla objevit bez zahalených vlasů. Pokrývka

hlavy ostatním signalizovala manželský stav své nositelky, tudíž nedostupnost pro potencionální nápadníky. Vlasy, jakožto erotický symbol, byly vyhrazeny pouze manželovým očím, a to v soukromí, v prostorách domova. *Na veřejnosti bylo jejich odhalování zakázáno. Oproti tomu svobodné dívky museli chodit prostovlasé a čepce si směly obléknout až po svatbě* (Vondruška, 2007 str. 227).

Během svatebního aktu docházelo k rituálu zvanému „čepení nevěsty“. Princip byl většinou obdobný: nevěště byl nejprve z hlavy sejmuto věneček (symbol panenství) a jedna ze starších žen (nevěstina kmotra nebo paní starostová) pak zakryla vlasy čepcem či šátkem, čímž byl zpečetěn přechod nevěsty do společenství vdaných žen. Někdy tomuto aktu předcházelo rozplétání nevěstinych copů a stříhání vlasů (Tarcalová, 2010 str. 50). *Řada lidových svatebních písní zdůrazňuje okamžik, kdy se nevěsta loučí se svým dívčím účesem, protože si od této chvíle musí krásné vlasy „zavíjet po všechny časy“* (Skarlantová, 1999 str. 69). Tato úprava vlasů byla pro vdanou a „počestnou“ ženu závazná. Středověké iluminované rukopisy pracují s tímto znakem vždy, když chtějí označit vdanou ženu (Skarlantová, 2007 str. 179). Ženám usvědčeným z cizoložství bylo naopak zakázáno si hlavu na znamení hanby zakrývat.

Pozůstatek zvyklosti zakrývání můžeme vysledovat ve způsobu tradičního zahalování jeptišek. Jeptišky, nevěsty Kristovy, zakrýváním potlačují erotický smysl vlasů. Dlouhé vlasy a jejich úprava navíc symbolizují možnou marnivost, parádivost a módnost, tedy profánní záležitosti, od kterých jsou jeptišky ve své oddanosti duchovnu oproštěny. Zahalování může být vnímáno také jako ekvivalent stříhání (holení) vlasů, ke kterému dochází například u buddhistických mnichů a mnišek a mnoha dalších s duchovnem sepiatých osob vstupujících do „služeb božích“.

Poněkud neobvyklý zvyk „zakrývání“ vlasů reflektující status manželský přetrvává dodnes v ortodoxních židovských společenstvích. *Židovské nevěsty si dle tradice měly po svatbě oholit vlasy a obočí a nadále nosit sheitel (šajtl), což je v podstatě paruka* (Cooper, 1971 str. 67). Po dnešních židovských novomanželkách již není nutně vyžadováno oholení skalpu, ale tradice nošení sheitelu je zachována. Právě ženiny vlasy nesmí spatřit nikdo jiný, než manžel. Moderní židovky se ale nechtějí svého přirozeného vzhledu vzdát, proto vynakládají nemalé finanční prostředky na zhotovení paruk, které jsou vizuálně identické s jejich skutečnými vlasy. *Tak žena učiní náboženským pravidlům zadost, aniž obětuje svůj osobitý vzhled* (Morris, 2006 str. 26).

7.5.5 Způsob vlasové úpravy jako příznak rodinného stavu (vdané vs. svobodné ženy)

Zahalování, jakožto majoritní symbol vdaných žen odráží spíše chování našich předků, než současnou praxi. Zmiňme proto zvyk podobný, dodnes praktikovaný v mnoha mimoevropských kulturách (a v minulosti i ve společnosti naší), kterým je odlišný způsob úpravy vlasů žen vdaných a svobodných.

Odlišná účesová strategie svobodných dívek a vdaných žen slouží především k sociální komunikaci. Stejný způsob úpravy vlasů funguje jako jednotící skupinový znak odlišující svobodné dívky od žen vdaných, již zadaných. *V střeoevropských podmínkách platilo, že dlouhé, rozpuštěné vlasy byly doménou dosud neprovdaných dívek: volně splývající vlasy představují svobodu, u dívek schopnost uzavřít sňatek. Svázané vlasy symbolizují manželský stav a podřízenost* (Cooper, 1999 str. 209).

Především v preliterárních společnostech se může specifická podoba účesu stát alternativou k našemu snubnímu prstenu. Odlišuje ženy dostupné od nedostupných, dává mužům signál, o které dívky má smysl se ucházet a jaké jsou již zadané.

Uvádíme zde dva příklady tohoto účesového dualismu z prostředí mimoevropských kultur:

Korejské i japonské svobodné dívky nosí culík, vdané ženy si pak splétají po stranách hlavy copánky (Hiltebeitel, a další, 1998). Dívky z kmene Hopi (jihozápadní Amerika) jsou známé svým „motýlím účesem“ (Cooper, 1971 str. 94). Okolo sedmnáctého roku, kdy jsou již dost staré na vstup do manželství, si začnou svazovat vlasy po stranách hlavy do podoby kotoučů připomínající motýlí křídla. Po svatbě se k tomuto účesu již nikdy nevrátí.

29. Tradiční "motýlí" účes svobodné dívky z kmene Hopi

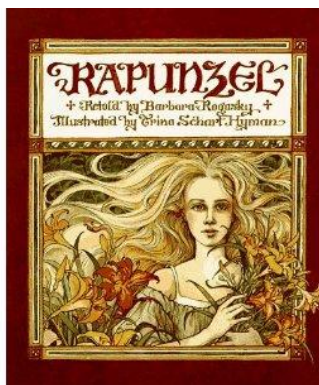
Ve franské říši v době římského císařství dokonce existoval termín označující ženy, které dlouho zůstávaly neprovdané (tzv. „na ocet“): „*remanet in capillo*“, neboli „*zůstat ve svých vlasech*“. Výraz reflektoval tradiční podobu účesu z rozpuštěných vlasů neprovdaných dívek (oproti svázanému, květinami a jinými ozdobami ověncenému účesu žen vdaných) (Cooper, 1971 str. 144).

7.6 Barva vlasů. Stereotypy obestřená a významů plná

7.6.1 Nebesky něžné i přízemně hloupé blondýny

Každá barva vlasů s sebou nese určité představy o své nositelce. Jestliže se některé ženské vlasy v naší kultuře těší stabilní popularitě, tak jsou to bezesporu kadeře blondáté. Nejen sociologové a psychologové někdy bádali, v čem spočívá tak mocné kouzlo přitažlivost světlolásek. Jednoznačnou odpověď v odborné literatuře nenajdeme, ale můžeme se pokusit nastínit alespoň několik pokusů o její zodpovězení.

Psychoanalytický přístup zastupuje doktor Charles Berg, který tvrdí, že blond vlasy svou jemností a barvou nejméně připomínají pubické ochlupení, proto jsou nejvzdálenější sexuální asociací (Cooper, 1971 str. 76). Podle Berga je tedy blondýnkám více než lascivnost, vábivost a uvědomělá sexualita, vlastní spíše nadpozemskost, čistota a nevinnost.

30. Pohádková Zlatovláska

Zoolog Desmond Morris se také domnívá, že část kouzla blond vlasů spočívá v jejich jemnosti.¹ Na rozdíl od doktora Berga jim ale sexuální význam s jistotou připisuje. Muži jsou vlasy přitahováni, rádi je vískaří, hladí a čechrají a čím jsou jemnější, tím jsou na dotek příjemnější. Sociobiologové v zálibě v dotýkání vlasů vidí souvislost s recipročním „česáním“ primátů, kteří si systematicky prohledávají srst, navzájem se zbavují hmyzu a jiných nečistot. *Tato činnost má však více společenskou než hygienickou funkci. Umožňuje dvěma zvířatům, aby byla těsně pohromadě v neútočné, součinné náladě, a tím také pomáhá utužit přátelské vztahy mezi jednotlivci v tlupě* (Morris, 1971 str. 120). Protože lidé jsou „nahé opice“, soustřeďuje se jejich hlavní pozornost nikoli na ochlupení tělní, ale na oblast hlavy, konkrétně na vlasy. Podoba úpravy vlasů mužů a žen, jak jsme popisovali v předchozí části, se většinou liší, stala druhotným pohlavním znakem a vyznačuje se jednoznačnými sexuálními asociacemi. *Pohlazení hlavy nebo hra s vlasy má dnes příliš erotický význam a stala se součástí sexuálního chování, takže není přípustné jako prosté společenské a přátelské gesto* (Morris, 1971 str. 122).

Další sociobiologizující teorie hovoří o probouzení ochranného pudu u mužů. Blondýny oproti tmavovláskám vypadají mladistvěji, někdy až juvenilně, křehčeji a více bezbranně. Tento názor zohledňuje i Anthony Synnott a uplatňuje svou teorii protikladů: v rámci naší kultury krásné ženy mají mít vlasy světlé a pleť bledou. Být křehké a závislé, zatímco ideální muž je tmavovlasý, opálený, svalnatý a sebevědomý ochránce (Synnott, 2001 str. 108). Podle výzkumů A. Synnotta asi 75 procent žen upřednostňuje tmavší muže a přes 35 procent mužů má nejraději blondýnky (Synnott, 2001 str. 108).

Na tomto místě se nabízí otázka, nakolik je chlapcům a dívkám již v dětství aplikován vzorec „světlovlasé krásy“, když princezny a většina dalších kladných pohádkových postav jsou téměř výhradně zlatovlasé. Asociace blond vlasů se zlatem má několik dalších konsekvencí. Zlato, jakožto vzácný a drahý kov, naznačuje i přístup k majitelce plavých vlasů – vážit si ji a hýčkat. Zlato také odkazuje ke slunci, světlu, teplu, tudíž veskrze pozitivním asociacím, vyvolávající příjemné pocity přenášené i na vnímání blondýnek.

Archetypální obraz erotického a estetického ideálu ženy s bílou pletí a světlými vlasy vytvořil středověk. Příkladem dobového vnímání budiž tato ukázka kurtoazní poezie:

¹ Blond vlasy jsou ze všech barev vlasů nejtenčí, bývají ale také nejhustší.

*Tak krásné, čisté tělo měla,
jež jasněji než sníh se bělá,
nos měla pěkný, oko jasné,
hezounká ústa, tváře krásné,
vysoké čelo, dlouhé řasy,
rozkošnou hlavu, plavé vlasy:
ni zlatá nit tak nezáří
jak její kadeř nad tváří...*

Marie de France v (Skarlantová, 2007 str. 180)

Zlatovlasým (světlovlasým) ženám byly tradičně přisuzovány vlastnosti, které považoval středověk za ideální: cudnost, zdrženlivost, počestnost. S obrazem takové ženy se pojí pasivita, poddanost, což dokonale vyhovovala dominantnímu postavení muže ve společnosti (Skarlantová, 2007 str. 180).

7.6.1.1 Pravé vs. „nepravé“ blondýny

Zajímavý je odlišný postoj většinové společnosti k blondýnkám přirozeným a „nepřirozeným“. Pravé blondýny jsou „andělé“, jsou obdivovány a opěvovány, naproti tomu ženy s vlasy na blond pouze obarvenými, jsou vnímány jako falešné a promiskuitní. Desmond Morris vidí vysvětlení v odlišné snaze a urputnosti vynaložené při vábení druhého pohlaví. *Umělé blondýny podstoupily mnohem větší námahu, aby vypadaly přitažlivě, což znamená, že jsou mnohem více sexuálně motivované, radikální (Morris, 2006 str. 29).* Možná proto se kromě „nadpozemské“ světlovlásky setkáváme i se stereotypem hloupé, naivní a neemancipované blondýny. Nepravá blondýna se tak stala archetypem dívky, která se honí za zábavou, účelně a vědomě pracuje se svou sexualitou, je veselá a lehkomyšlná.

Stejně kořeny může mít i známé rčení, že: „Muži mají rádi blondýnky, ale žení se s brunetkami.“ V roce 1969 na toto téma vyšel psychologický článek v Daily Mail. Jeho hlavní výstup byl následující: jen málokterá blondýna je přírodní blondýna, proto je svým způsobem „falešná“ a neupřímná. Brunety bývají považovány za poctivější, přímočařejší a méně povrchní (Cooper, 1971 str. 77). Na stejném principu fungovalo i zobrazování žen na církevních malbách: Eva, jako ta, která svedla

Adama, bývá vyobrazovaná jako blondýna, naproti tomu panna Marie mívá vlasy tmavé (Sherrow, 2006 str. 148).

31. Smyslná, hloupá, něžná, andělská, lascivní a vábivá blondýnka

Zesvětlování vlasů ale není nikterak novodobá záležitost. Již ze starověku známe popisy několika, mnohdy nebezpečných a zdraví ohrožujících odbarvovacích metod. Plavé vlasy byly velmi populární v době renesance. Vznešené dámy si na zahradách nechávaly stavět otevřené lodžie, kde dlouhé hodiny vysedávaly na slunci. Na hlavu si nasazovali široké klobouky bez dýnka, vlasy rozložily na krempu, aby je slunce bělilo, ale aby jim současně krempa chránila před sluncem tvář, která měla zůstat podle dobové módy bledá (Vondruška, 2007 str. 236).

Ve starověkém Římě byly světlé vlasy symbolem „lehkých dam“. *Římské prostitutky byly velmi dobře organizované. Měly živnostenský list, platily daně a zákon jim přikazoval nosit blond vlasy*¹ (Morris, 2006 str. 29). Blond vlasy v tomto případě asociovaly profesionální sex a lascivnost.

¹ Pokud žena nedisponovala vlastními blondatými vlasy, nosila světlou paruku.

Závěrem lze podotknout, jak pozoruhodná je dualita vnímání a stereotypizace blondýnek: na jedné straně anděl, na druhé svůdkyně; žena plná sexuální energie vs. bezbranná a nevinná dívka; čistá a křehká zlatovláska vs. zábavu milující sexbomba. Záleží na osobních preferencích jedince a především na kulturně-historickém kontextu, jakou „nálepkou“ bude světlovláska označena.

7.6.2 Temperamentní, lstivé a vášnivé rusovlásky

Další barvou vlasů se „speciálním“ významem jsou jistě vlasy zrzavé. Podobně jako blondýnkám i rudovláskám je přisuzováno mnoho stereotypních vlastností a charakteristik. Na rozdíl od často zcela opozičních přívlastků světlovlásek (andělské vs. svádivé), ženy s měděnými vlasy bývají posuzovány méně protichůdně, a to například jako: záhadné, rafinované, vášnivé, uhrančivé, emocionálně nestálé. Rudovlasým ženám není radno věřit, jsou temperamentní, vznětlivé, mnohdy disponující čarodějnými schopnostmi.

32. Přesný genový původ zrzavých vlasů byl zjištěn poměrně nedávno. V roce 1995 byl v Edinburghu objeven receptor MC1R na šestnáctém chromozomu, tedy tzv. „zrzavý gen“ (Roach, 2005 str. 2).¹

¹ Tento gen se chová jako recesivní znak, což znamená, že dvěma hnědovlasým rodičům se může narodit zrzavý potomek, jen pokud jsou oba nosiči skrytých genů pro zrzavou barvu.

Lidí s přirozeně rudými vlasy je v populaci nejméně (udává se číslo pod 4%) (Roach, 2005 str. 4) a v souvislosti s recesivní povahou genu se objevují spekulace o brzkém vymření ryšavých lidí (dokonce již do

Při hledání kořenů stereotypů obestírající osoby se zrzavými vlasy je nutné se nejprve zastavit u etymologického významu jejich pojmenování:

Slova jako rusý, zrzavý, ryšavý a ruměný patří do stejné jazykové rodiny jako slova rudá a rudý. Základ těchto slov se nachází v pravoslavném kořenu reudh-, znamenající jasně červený, červený do oranžova. Výraz zrzavý je odvozený od podstatného jména rez vzniklého z praslovanského rda, které znamenalo červenohnědý. Slovo ryšavý ještě za Jungmanna znělo rysavý, což by naznačovalo, že pochází od slova rusý (Novotný, 2010).

33. V Holandsku pořádají každoročně "Redheadday" festival. Do města Breda se sjede až několik stovek lidí se zrzavými vlasy

Angličtina disponuje přímočařejším pojmenováním: „red-haired“. Souvislost s červenou barvou je zde jednoznačná a to i přesto, že skutečná barva zrzavých vlasů se podobá spíše oranžové či hnědé. Stereotypy ohledně rusovlásek často vycházejí právě ze symboliky červené barvy. Červená je barvou krve (životodárnosti, smrti), ohně, agresivity, ďábla, horkokrevnosti¹, vášnivosti²...

Zrzkové to ve společnosti neměli jednoduché nikdy. K zrzavým lidem se váže několik rčení a pořekadel (většinou nepříliš lichotivých), jsou součástí literatury i mytologie.

roku 2060). Globální přesuny obyvatelstva vedou k širšímu výběru možných partnerů, což snižuje šance na setkání jedinců s geny pro zrzavé vlasy.

¹ *Red-in-the-head, hot-in-the-head* (Roach, 2005 str. 3)

² M. Roach uvádí v knize *Roots of Desire* možné vysvětlení, proč na ženy se zrzavými vlasy bývá nahlíženo jako na vášnivé: rusovlásky spolu s blondýnkami mívají většinou fototyp 1, což znamená málo pigmentu a světlou pleť, na které je mnohem viditelnější zčervenání způsobené případným vzrušením.

34. „Tesco se muselo omluvit zrzavým lidem za urážlivé vánoční přání.“ Kuriózní případ se stal v roce 2009, kdy se největší britský maloobchodní řetězec Tesco musel omluvit zrzavým lidem za urážlivé vánoční přání. Přání zobrazuje dítě s ryšavými vlásky sedící na klíně Santa Clausovi, nad nímž je nápis: „Santa miluje všechny děti. I zrzouny. (Horáček, 2009).“

Už v bibli se rezavá barva vlasů připisuje minimálně čtyřem důležitým postavám, přičemž ani jedna z nich není zprvu příliš sympatická: Jidáš Iskariotský, zrádci Ježíše; Salome, dceři krále Heroda, která si jako odměnu za svůj tanec vyžádala hlavu Jana Křtitele;¹ původně padlé ženě Máří Magdaléně a i ďábel bývá tradičně zobrazován s červenýma očima i vlasy.

Ve středověku panovaly o zrzkách nejrůznější pověry, věřilo se například, že v jejich přítomnosti kysne mléko. Zrzaví lidé byli také často považováni za spolčence s ďáblem. V šestnáctém a sedmnáctém století v době „honů na čarodějnice“ rudá barva vlasů platila za čarodějnické poznávací znamení. Často pouze ony zrzavé vlasy stačily k tomu, aby byl ženám a dívkám přiřknut status čarodějnic či ďáblůvých nevěstek a následně byly upáleny na hranici.²

rád zobrazoval, byl Tiziano Vecellio, od jehož jména se odvozuje i dnešní pojmenování ticiánového odstínu vlasů.

¹ Salome je také postava zosobňující „hrůznou krásu“, která je plna temných a negativních a přitom vzrušujících a přitahujících aspektů. Je symbol převahy ženy nad mužem.

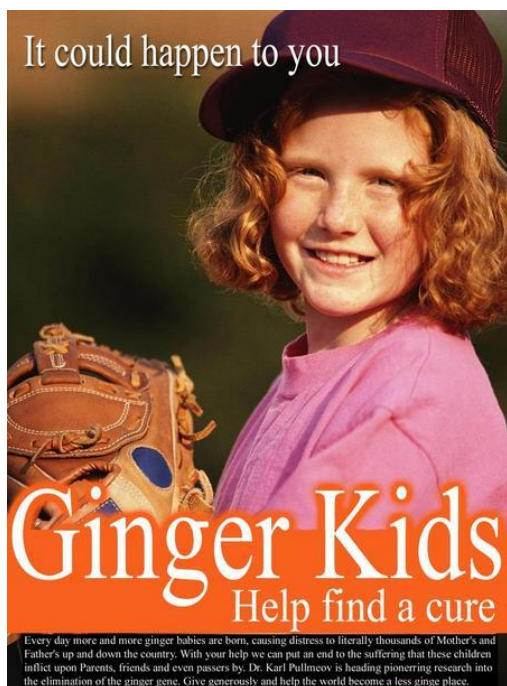
² Za čarodějnice byly považovány samozřejmě nejen ženy se zrzavými vlasy. Frazer v knize *Folklore in the Old Testament* (1918) popisuje praktiky ve Francii, kdy bylo „čarodějnicí“ oholeno celé tělo včetně hlavy. Zčásti proto, aby bylo možno lépe odhalit satanské znamení a za druhé, aby ji zbavily síly pramenící z jejich vlasů (Cooper, 1971 str. 197).

7.6.2.1 „Syndrom“ silných osobností

Zrzavé ženy kromě své vášnivosti a živočišnosti bývají považovány také za silné a dominantní ženy. Možné psychologické pozadí této (pravděpodobně nejen) pověry může pramenit z jejich zkušeností z dětství. Lidé se zrzavými vlasy bývají v mládí nečistě vystaveny ústrkům, výsměchu, někdy až šikaně. Jsou zvláštní, jedinečné, liší se, vyčnívají. V citlivém dětském věku se žádná odlišnost neodpouští a dětství kolektiv umí být nemilosrdný. Stačí se podívat na klasický posměšný pokřik, který si snad každá zrzka u nás alespoň jednou v životě vyslechla: „Zrzi, zrzi, co tě mrzí, ta zrzavá palice, ta tě mrzí nejvíce.“

Zrzavé káčátko čeká trnitá cesta, než se promění v obdivovanou, netuctovou a zajímavou labuť. Výjimečná barva vlasů znamená aspoň jeden stupínek v namáhavém hledání vlastní identity navíc, což je možný důvod, proč při úspěšném zvládnutí tohoto „úkolu“ se rusovlásky stávají silnějšími a sebejistějšími osobnostmi. Však také v literatuře nacházíme často postavy s rýšavými vlasy tam, kde autoři potřebují vytvořit originální a silnou osobnost. Příkladem budiž například Pipi Dlouhá Punčocha, sourozenci Weasleyovi z Harryho Pottera či druhá půlka dvojice Mach a Šebestová.

35. MŮŽE SE TO STÁT I VÁM. Zrzavé děti. Pomozte najít léčbu.

Jako důkaz, že děti s rýšavými vlasy opravdu nejsou vždy přijímány stejně jako jejich „nezrzaví“ vrstevníci, může sloužit tato ironická „reklama“.

Volně přeloženo:

Každým dalším dnem se rodí více a více zrzavých dětí způsobující utrpení doslova tisícům matkám a otcům napříč zemí. S Vaší pomocí můžeme pomoci ukončit utrpení, které tyto děti uvalily na své rodiče, přátele a dokonce i náhodné kolemjdoucí. Dr. Karl Pullmeov vede průkopnický výzkum na zjištění možností eliminace zrzavého genu. Buďte štedří, přispějte a pomozte učinit svět méně zrzavým.

8 ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo potvrdit předpoklad, že vlasy jsou kulturně univerzálním symbolem.¹ Symbolem opředeným mnoha významy se sociálními přesahy; jsou médii sdělujícími informace o svém nositeli a to charakteru osobního (vkus, preference, názory, ne/podřízenost módním trendům aj.), sociálního (pozice ve společenské struktuře, rodinný stav, případné liminální stadium aj.), kulturního (příslušnost k určité societě, kulturní kořeny, etnicita aj.), biologického (vlasy jako ukazatel věku, zdraví a potence) a genderového (naplňování či nenaplňování očekávaných společenských rolí odvozených od pohlaví a reflektovaných skrze účesovou strategii).

Tento předpoklad jsme se pokusili potvrdit doloženými příklady praktikovaných zvyklostí vyjadřující vztah jedince (společnosti) k vlasům, jenž je zviditelňován v regulích, pravidlech a doporučeních vztahujících se k nakládání s vlasy, k jejich modifikaci, úpravě, využívání za účelem získání prospěchu (fetiš, rituály plodnosti) i při rituálním obětování (přechodové rituály či vzdání se světského života, dočasná či trvalá separace ze společenství). Vlasy jsou také využívány jako prostředek sociální, popř. politické kontroly, uplatňování vlastní vůle vůči podřízeným jedincům (ze strany společnosti i jejích jednotlivých obyvatel) či jako forma trestu.

Problematika je nahlížena z kulturologické perspektivy, práce je tedy ze své podstaty interdisciplinární a spojuje závěry výzkumů různých vědeckých oborů, které se tímto tématem zabývají.

Obsahem diplomové práce je interpretace vlasové symboliky, proto jsme pro tento účel rozčlenili symboliku vlasů do čtyř hlavních skupin obsahující mnoho podskupin, často vzájemně se prolínajících:

- 1) Symbolika magická
- 2) Symbolika náboženská a společenská (resp. vytváření řádu a kontrola jeho dodržování)
- 3) Symbolika protestu proti společnosti (resp. proti řádu)
- 4) Symbolika sexuální a genderově rozdílné role reflektovány skrze vlasy

¹ Mající ovšem rozličné **konkrétní** významy (závisující na konkrétním kulturním prostředí a na jejich interpretaci členy daného společenství).

Toto dělení zčásti vychází z „teorie vlasů“ Anthony Synnotta.¹ Ta je založené na vzájemné opozici a vychází z těchto premis: 1) *opačná pohlaví mají opačné vlasy*, 2) *vlasy a tělesné ochlupení jsou opakem*, 3) *opačné ideologie mají opačné vlasy* (Synnott, 2001 str. 104) a taktéž jsme inspirovali pojetím daného tématu autorkou Wendy Cooper v knize ***Hair: Sex, Society, Symbolism***² (1971).

Vlasy tedy prostupují mytologií, magií, morálkou, společností a kulturou v nejširším slova smyslu. Jejich prostřednictvím vyjadřujeme své sepětí se světskými záležitostmi, díky nim se stáváme atraktivnějšími, zároveň jim také přisuzujeme nadpřirozenou moc a sílu (pozitivního i negativního charakteru). Jsou zrcadlením našeho psychického stavu i kulturního vlivu; jsou individuální vnější vizuální prezentací i faktorem, který ovlivňuje vnímání naší osoby ostatními jedinci.

Úprava vlasů je kromě osobních pohnutek determinována kulturou, sociokulturními regulativy a je obtížena veřejnou a sdílenou symbolikou. Proto jsou vlasy součástí mnoha rituálů znázorňujících symbolický přechod z jedné společenské pozice do jiné (iniciace, první dětské stříhání, smrt, truchlení, vstup do duchovního společenství aj.).

V situaci změny statusu tak nezřídka dochází ke změně účesu (většinou stříhání, holení či záměrná „vlasová lhostejnost“).

Zbavení se vlasů jejich ostříháním pak může představovat odosobnění, zničení či oslabení vlastní identity (praktiky vězeňského, otrockého systému, armády a dalších unifikací vyžadujících organizací).³

Vlasy jako kulturní fenomén nejsou častým tématem monografických prací; bývají spíše součástí publikací zabývajících se historiografií, dějinami každodennosti, antropologií těla, symbolickou antropologií, magií, náboženstvím a rituálem či jsou pojednány jako dílčí téma etnografických popisů preliterárních kultur a společenství. V historických vědách jsou způsoby úpravy vlasů nejčastěji zahrnuty do dějin módy, účesů a odívání. V českém prostředí dosud žádná publikace

¹ Synnott, Anthony. 2001. *The Body Social. Symbolism, Self and Society*. London - New York : Routledge, 2001. ISBN 0-415-06296-9.

² Knihu věnovanou vlasové symbolice rozdělila do kapitol „Sex“ (přirozená podstata vlasů, vlasy mužské, vlasy ženské a jejich sexuální potenciál), „Society“ (móda, podoby vizáže napříč kulturami a historií) a „Symbolism“ (magická symbolika vlasů, vlasy jako fetiš, objekt zájmu i strachu).

³ Slovy E. Goffmana v tzv. totálních institucích.

tohoto tématu nevyšla, proto jsme při psaní diplomové práce vycházeli především z anglicky psaných textů.

V antropologických kruzích jsou stále jedněmi z nejhojněji citovaných studie z padesátých let od doktora Charlese Berga *The Unconscious Significance of Hair* (1951) a antropologa Edmunda Ronalda Leache *Magical Hair* (1958) a následná reakce Christophera Roberta Hallpika *Social Hair* (1969). My jsme dále vycházeli ze souboru odborných textů několika autorů editovaných Gananathem Obeyesekerem, Alfem Hildebeitem a Barbarou D. Miller *Hair: Its Power and Meaning in Asian Cultures* (česky 1998), které se zaměřují na symboliku vlasů v asijských společnostech (Indie, Srí Lanka, Korea, Japonsko, Tibet aj.). Z doby nedávno minulé zmiňme studii Anthony Synnotta *Shame and Glory: A Sociology of Hair* (1987), knihu Wendy Cooper *Hair: Sex, Society, Symbolism* (1971) a pak *Encyclopedia of Hair: A Cultural History* (2006) od Victorie Sherrow.

36. Gary W. Molitor: "The Disciples" (1970)

9 Bibliografie

Alan, Josef a Bitrich, Tomáš (ed.). 2001. *Alternativní kultura : příběh české společnosti 1945-1989.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-449-1.

Benedict, Ruth. 1999. *Kulturní vzorce.* Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-212-7.

Berger, Peter Ludwig a Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality : pojednání o sociologii vědění.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1 .

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona : Český ekumenický překlad. Praha : Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-07-7.

Bowie, Fiona. 2008. *Antropologie náboženství.* Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.

Cooper, Jean C. 1999. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů.* Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0761-8.

Cooper, Wendy. 1971. *Hair : Sex, Society, Symbolism.* London : Aldus Books Rimbeaud, 1971. SBN 490 00 212 9.

Doležalová, Iva, Hamar, Eleonóra a Bělka, Luboš. 2005. *Náboženství a tělo.* Brno : Masarykova univerzita. Ústav religionistiky FF MU, 2005. ISBN 80-210-4115-3.

Douglas, Mary. 2002. *Purity and Danger : an analysis of concept of pollution and taboo.* London and New York : Routledge Classics, 2002.

Eco, Umberto. 2005. *Dějiny krásy.* Praha : Argo, 2005. ISBN 80-7203-677-7.

Eriksen, Thomas Hylland. 2007. *Antropologie multikulturních společností : rozumět identitě .* Praha : Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-925-2.

Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat : kniha o zrodu vězení.* Praha : Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

Frazer, James George. 2007. *Zlatá ratolest.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-017-8.

Goffman, Erving. 2003. *Stigma : poznámky k problému zvládnutí narušené identity.* Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.

Hiltebeitel, Alf a Miller, Barbara D. 1998. *Hair. Its Power and Meaning in Asian Cultures.* Albany : State University of New York Press, 1998. ISBN 0-7914-3741-8.

- Hrbek, Ivan (překlad). 1991.** *Korán*. Praha : Odeon, 1991. ISBN 80-207-0444-2.
- Hrdý, L., Soukup, Václav a Vodáková, A. 1993.** *Sociální a kulturní antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 1993. ISBN 80-901424-1-9.
- Jiroušková, Jana. 2003.** *Černá Afrika*. Praha : Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-367-3.
- . **2007.** *Severní Afrika : Maroko, Alžírsko, Tunisko*. Praha : Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-914-0
- Jung, Carl Gustav. 1996.** *Sto dopisů : (Výbor z korespondence)*. Praha : Sagittarius, 1996. ISBN 80-901898-3-0.
- Keene, Michael. 2003.** *Světová náboženství*. Praha : Knižní klub, 2003. ISBN 80-242-0983-7.
- Keller, Jan. 1996.** *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-15-X
- Kybalová, Ludmila. 1996.** *Barok a rokoko*. Praha : Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-144-1.
- . **2006.** *Doba turnýry a secese*. Praha : Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-148-4.
- . **2009.** *Od "zlatých dvacátých" po Diora*. Praha : Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-149-6.
- . **2004.** *Od empiru k druhému rokoku*. Praha : Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-142-5 .
- . **1996.** *Renesance : (15. a 16. století)*. Praha : Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-142-5.
- . **1998.** *Starověk. Dějiny odívání*. Praha : Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-145-X.
- . **2005.** *Středověk*. Praha : Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-146-8.
- Lindaur, Vojtěch a Konrád, Ondřej. 2001.** *Bigbít*. Praha : Torst, 2001. ISBN 80-7215-148-7.
- Lipovetsky, Gilles. 2002.** *Říše pomíjivosti : móda a její úděl v moderních společnostech*. Praha : Prostor, 2002. ISBN 80-7260-063-X.
- . **2000.** *Třetí žena : neměnnost a proměny ženství*. Praha : Prostor, 2000. ISBN 80-7260-030-3.
- Máchalová, Jana. 2003.** *Móda 20. století*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-587-0.
- Malina, Jaroslav a kolektiv. 2009.** *Antropologický slovník*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.

- Morris, Desmond. 1971.** *Nahá opice*. Praha : Mladá fronta, 1971.
- . **2006.** *Nahá žena*. Brno : Alman, 2006. 80-86766-18-7.
- Murphy, Robert Francis. 2004.** *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 978-80-86429-25-0.
- Obeyesekere, Gananath. 1984.** *Medusa's Hair. An Essay on Personal Symbols and Religious Experience*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1984. ISBN 0-226-61601-0.
- Owen, Peter. 2005.** *Fashion in Hair : The First Five Thousand Years*. London : Peter Owen Publishers, 2005. ISBN 0-7206-1093-1.
- Pokorná, Terezie, Laube, Roman a Šustrová, Petruška. 2010.** *Háro. Vzpomínky a dokumenty*. Edice Revolver Revue sv. 39. Praha : Společnost pro Revolver Revue, 2010.
- Poltikovič, Viliam. 2003.** *Touha po absolutnu : svatí muži Indie*. Praha : Mladá fronta, 2003. ISBN 80-204-1063-5.
- Pospíšil, Filip a Blažek, Petr. 2010.** *Vraťte nám vlasy! První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*. Praha : Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1873-1 .
- Rejchrtová, Anna. 2008.** *Vlasy jako text : K sémiotice kultury*. Praha, 2008. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na katedře kulturologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.
- Roach, Marion. 2005.** *The Roots of Desire. The myth, meaning, and sexual power of red hair*. New York : Bloomsbury, 2005. ISBN 10-1-58234-590-2.
- Sherrow, Victoria. 2006.** *Encyclopedia of hair : a cultural history*. Westport, London : Greenwood Press, 2006. ISBN 0-313-33145-6.
- Simmel, Georg. 1977.** *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1977.
- Skarlantová, Jana. 1999.** *Od fíkového listu k džínům*. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-785-0.
- . **2007.** *Oděv jako znak : sémiotické funkce oděvu a jejich axiologické proměny*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7290-330-6 .
- Soukup, Václav. 2004.** *Dějiny antropologie : encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3.

—. 2000. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.

Synnott, Anthony. 2001. *The Body Social. Symbolism, Self and Society*. London - New York : Routledge, 2001. ISBN 0-415-06296-9.

Tarcalová, Ludmila. 2010. *Tělo jako kulturní fenomén : "já nejsem dřevo, jsem duch a tělo"*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 2010. ISBN 978-80-86185-89-7.

Turner, Victor. 2004. *Průbeh rituálu*. Brno : Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6900-3.

Van Gennep, Arnold. 1997. *Přechodové rituály : systematické studium rituálů*. Praha : Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

Vondruška, Vlastimil. 2007. *Intimní historie : od antiky po baroko*. Brno : MOBA, 2007. ISBN 978-80-243-2672-6.

Winkelhöferová, Vlasta. 1999. *Japonsko (dějiny odívání)*. Praha : Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-297-9.

Odborná periodika

Bartman, Elizabeth. 2001. Hair and the Artifice of Roman Female Adornment. *American Journal of Archaeology*. Jan. 2001, Sv. 105, No. 1, stránky 1-25.

Derrett, J. Duncan M. 1973. Religious Hair. *Man, New Series*. Mar. 1973, Sv. 8, No. 1, stránky 100-103.

Gitter, Elisabeth G. 1984. The Power of Women's Hair in the Victorian Imagination. *PMLA*. Oct. 1984, Sv. 99, No. 5, stránky 936-954.

Hallpike, Christopher Robert. 1969. Social Hair. *Man, New Series*. Jun. 1969, Sv. 4, No. 2, stránky 256-264.

Hershman, Paul. 1974. Hair, Sex and Dirt. *Man, New Series*. Jun. 1974, Sv. 9, No. 2, stránky 274-298.

Holm, Christiane. 2004. Sentimental Cuts: Eighteenth-Century Mourning Jewelry with Hair. *Eighteenth-Century Studies*. 2004, Sv. 38, No. 1.

Choi, Na-Young. 2006. Symbolism of Hairstyles in Korea and Japan. *Asian Folklore Studies*. 2006, Sv. 65, No. 1, stránky 69-86

- Leach, Edmund Ronald. 1958.** Magical Hair. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. Jul. - Dec. 1958, Sv. 88, No. 2, stránky 147-164.
- Lincoln, Bruce. 1977.** Treatment of Hair and Fingernails among Indo-Europeans. *History of Religions*. May 1977, Sv. 16, No. 4.
- Mageo, Jeannette Marie. 1994.** Hairdos and Don'ts: Hair Symbolism and Sexual History in Samoa. *Man, New Series*. Jun. 1994, Sv. 29, No. 2, stránky 407-432.
- Meyerowitz, E. L. R. 1952.** Shaving off Hair as a Sign of Mourning. *Man*. 1952, 52, str. 69.
- Miller, Pamela A. 1982.** Hair Jewelry as Fetish. *Fetishism in Popular Culture*. 1982, stránky 89-106.
- Miller, Thomas R. 2001.** Hair in African Art and Culture. *American Anthropologist, New Series*. Mar. 2001, Sv. 103, No. 1, stránky 182-188.
- Mohanados, T. 1997.** Matted hair : Master symbol. *Mankind Quarterly*. 1997, Sv. 37, 4.
- Obeyesekere, Gananath a Southwold, Martin. 1983.** Medusa's Hair. *Man, New Series*. Sep. 1983, Sv. 18, No. 3, stránky 600-602.
- Powell, Margaret K. a Roach, Joseph. 1995.** Big Hair. *Eighteenth-Century Studies*. Sv. 38, No. 1, stránky 79-99.
- White, Graham a White, Shane. 1995.** Slave Hair and African American Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. *The Journal of Southern History*. Feb. 1995, Sv. 61, No.1.

Internetové zdroje, články v tiskovinách

- Brar, Sandeep Singh. 1998.** www.sikhs.org. [Online] 1998. [Citace: 10. 11 2010.]
<http://www.sikhs.org/khalsa.htm>.
- Horáček, Filip. 2009.** Britské Tesco si utahovalo ze zrzavých dětí, muselo se omluvit. [www.idnes.cz](http://ekonomika.idnes.cz/). [Online] 15. 12 2009. [Citace: 6. 10 2010.]
http://ekonomika.idnes.cz/britske-tesco-si-utahovalo-ze-zrzavych-deti-muselo-se-omluvit-pbw-/eko-zahranicni.aspx?c=A091215_134606_eko-zahranicni_fih.

Máchalová, Jana. 1999. Z historie módy: styly ulice. *www.idnes.cz*. [Online] 11. 5 1999. [Citace: 3. 12 2010.]

http://revue.idnes.cz/lidicky.asp?r=lidicky&c=990511_142348_moda_jup.

Novotný, Michal. 2010. *www.rozhlas.cz*. [Online] 2010. [Citace: 6. 12 2010.]

http://www.rozhlas.cz/strednicechy/slova/_zprava/83059.

Rychlík, Martin. 1.9.2007. *Magická síla ve vlasy vpletená*. Lidové noviny : příloha Orientace , 1.9.2007. (dostupné online na: <http://www.lidovky.cz/magicka-sila-ve-vlasy-vpletena-del->

[/ln_noviny.asp?c=A070901_000086_ln_noviny_sko&klic=221184&mes=070901_0](http://ln_noviny.asp?c=A070901_000086_ln_noviny_sko&klic=221184&mes=070901_0)).

Simmons, Shraga. 2002. Upsherin. *www.aish.com*. [Online] 29. 6 2002. [Citace: 2. 11 2010.] <http://www.aish.com/jl/l/48964501.html>.

Slatinský, Martin. 2003. *www.katolik.cz*. [Online] 28. 5 2003. [Citace: 11. 11 2010.]

<http://www.katolik.cz/otazky/ot.asp?ot=1364>.

Vedral, Jan. 2008. Doufám, že zemřu dřív, než zestárnu. *www.idnes.cz*. [Online] 7. 25 2008. [Citace: 16. 7 2009.]

http://zpravy.idnes.cz/kavarna.asp?r=kavarna&c=A080724_175223_kavarna_bos.

—. 2008. Pohltil marketing alternativní kulturu? *www.idnes.cz*. [Online] 31. 5 2008, [Citace: 16. 7 2009.] http://zpravy.idnes.cz/pohltil-marketing-alternativni-kulturu-fff-kavarna.asp?c=A080530_135702_kavarna_bos.

Beat generation. *www.beyondthebeatgeneration.com/* [Online] [Citace: 2. 10 2009.] <http://www.beyondthebeatgeneration.com/>).

O vlasech. Struktura vlasu. *www.vlasy.info*. [Online] [Citace: 7. 11 2010.]

<http://www.vlasy.info/o-vlasech/>>.

Vzpomínky. *www.holocaust.cz*. [Online] [Citace: 1. 9 2008.]

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/recollections/recollections>.

10 SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. **Struktura vlasu**, dostupné na: <http://www.vlasy.info/leky/eucapil-fluridil/> (získáno 10.3.2010)
2. **Dlouhé ženské vlasy**, dostupné na: <http://dlouhevlasy.cz/galerie/index.php> (získáno 2.10.2010)
3. **Skalpování jako pokoření nepřítele a odejmutí jeho síly, ve vlasech koncentrované**, dostupné na:
http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://3.bp.blogspot.com/_wOO3b-OhpGQ/TNrjZLbC1vI/AAAAAAAAArA/tCucQUsee10/s1600/scalp.jpg&imgrefurl=http://tribalemployee.blogspot.com/&usg=__SgbpxTbr699A8e6nQi13qkxWfT8=&h=406&w=600&sz=78&hl=cs&start=0&zoom=1&tbnid=FtiTa12fCjvRtM:&tbnh=151&tbnw=212&ei=D-EwTf3GfLyU4gbRklWfCg&prev=/images%3Fq%3Dscalping%26hl%3Dcs%26sa%3DX%26biw%3D1276%26bih%3D595%26tbs%3Disch:1%26prmd%3Divnsfdbl&itbs=1&iact=hc&vpx=241&vpy=251&dur=1407&hovh=185&hovw=273&tx=199&ty=117&oei=D-EwTf3GfLyU4gbRklWfCg&esq=1&page=1&ndsp=21&ved=1t:429,r:8,s:0
http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://www.white-history.com/hwr50_files/scalp.jpg&imgrefurl=http://www.white-history.com/hwr50.htm&usg=__8_NU7tFT1DpCReaomevGsffqCDI=&h=318&w=249&sz=20&hl=cs&start=0&zoom=1&tbnid=NKP72yYI4D0ITM:&tbnh=151&tbnw=119&ei=D-EwTf3GfLyU4gbRklWfCg&prev=/images%3Fq%3Dscalping%26hl%3Dcs%26sa%3DX%26biw%3D1276%26bih%3D595%26tbs%3Disch:1%26prmd%3Divnsfdbl&itbs=1&iact=rc&dur=329&oei=D-EwTf3GfLyU4gbRklWfCg&esq=1&page=1&ndsp=21&ved=1t:429,r:6,s:0&tx=88&ty=85 (získáno 1.1.2011)
4. **Peter Paul Rubens: Samson and Delilah**, dostupné na: http://www.arteline.com/Peter_Paul_Rubens_Samson_and_Delilah.html (získáno 12.12.2010)
5. **Mourning jewelry**, dostupné na:
<http://george08.blogspot.com/2006/12/mourning-jewelry.html> (získáno 1.1.2011)

6. **Rituální obětování vlasů, Indie**, dostupné na:
<http://haireality.files.wordpress.com/2008/04/11.jpg> (získáno 2.11.2010)
7. **Lidské vlasy jako materiál pro výrobu uměleckých předmětů. Zde ukázka z tvorby americké umělkyně Adrienne Antonson**, dostupné na:
<http://www.adrienneantonson.com/> (získáno 11.11.2010)
8. **Moderní podoba *rites de passage***, dostupné na:
<http://www.flickr.com/photos/59344927@N00/3083316135/> (získáno 15.12.2010)
9. **Provádění rituálu prvního stříhání židovským chlapcům „upsherin“**, dostupné:
<http://www.andrewaitchison.com/pm/pages/imagegroup.public.image.php?igId=106&pos=9> (získáno 15.12.2010)
10. **Křesťanská tonsura**, dostupné na:
<http://www.flickr.com/photos/jorgecortesmex/2699775560/in/photostream/> (získáno 15.12.2010)
11. **Hinduistické rituální holení skalpu**, dostupné na:
<http://www.flickr.com/photos/geoffbugbee/1764731/> (získáno 3.1.2011)
12. **Oholení hlavy jako trest, Francie, po II. světové válce, Francie**, dostupné na:
<http://www.ww2incolor.com/dramatic/german-girl-shaving-hair.jpg.html> (3.1.2011)
13. **"Nezapadnout do šedi průměru"**, dostupné na:
<http://www.flickr.com/photos/ajpscs/379316064/>,
<http://www.life.com/image/dv771067> (získáno 3.1.2011)
14. **Paruky za doby Ludvíka XVI.**, dostupné na:
<http://media.photobucket.com/image/18th%20century%20french%20wigs/MatildasCrown/ornate1700shair.jpg> (získáno 12.12.2010)
15. **Způsoby vlasové úpravy afrických otroků v 19. Století**
16. **Způsoby splétání vlasů do "cornrow" copánků** (archiv autorky)
17. **Teddy boy** (archiv autorky)
18. **Podoba účesu a styl oblékání subkultury mods**, dostupné na:
http://www.stephendaitergallery.com/dynamic/exhibit_display.asp?ExhibitID=8 (získáno 4.1.2011)

19. Hippies, punks, skinheads, dostupné na:

<http://punkisloveforlife.bloggerka.cz/fotogalerie.php?i=343> (získáno 4.1.2011)

20. Bob, dostupné na <http://www.bobpage.de/> (získáno 2.3.2008)

21. Vlasatci z filmu ...a bude hůř (Petr Nikolajev, 2007), dostupné na:

<http://www.csfd.cz/film/223804-a-bude-hur/galerie/> (získáno 23.12.2010)

22. Máničky v Československu, dostupné na: <http://kultura.ihned.cz/c1-47478130-socialismus-a-vlasatci-hon-na-manicky-obnazil-technologie-totalitni-moci> (získáno 4.1.2011)

23. Výskyt mániček v Československu (mapa), dostupné na:

http://zpravy.idnes.cz/kam-se-stahuji-manicky-mlade-rebely-honili-komuniste-s-nuzkami-p71-/domaci.asp?c=A100802_215510_domaci_abr (získáno 23.12.2010)

24. Převrácení stereotypních představ o "ženských vlasech dlouhých a mužských krátkých" (archiv autorky)

25. Vlasy pod vlivem sociální kontroly (institucionalizovaná forma disciplíny a pořádky: armáda, vězeňství, policie, otroctví), dostupné na:

[http://www.neurosoftware.ro/programming-blog/blogposter/web-resources/30-impressive-portraits-by-calvin-hollywood/;](http://www.neurosoftware.ro/programming-blog/blogposter/web-resources/30-impressive-portraits-by-calvin-hollywood/)

http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://farm2.static.flickr.com/1107/4727531999_20443baf39.jpg&imgrefurl=http://radaris.com/p/Justin/Mickelson/&usg=__V9f_miVEARwptaZ49MP9HuZvqAc=&h=500&w=332&sz=124&hl=cs&start=155&zoom=1&tbnid=PRff8e0GIUKboM:&tbnh=138&tbnw=107&ei=5Rk2Te3zB9GKswbWmOGWAQ&prev=/images%3Fq%3Dpoliceman%26hl%3Dcs%26sa%3DX%26biw%3DD1259%26bih%3D595%26tbs%3Disch:1,itp:face0%2C3442&itbs=1&iact=hc&vpx=128&vpy=78&dur=234&hovh=276&hovw=183&tx=82&ty=143&oei=4hk2TYLfNcmztAbojt1y&esq=2&page=8&ndsp=23&ved=1t:429,r:15,s:155&biw=1259&bih=595;
[http://sumpersky.rej.cz/clanky/policista-se-vydaval--pri-studiu-za-sveho-podrizeneho/;](http://sumpersky.rej.cz/clanky/policista-se-vydaval--pri-studiu-za-sveho-podrizeneho/) <http://www.citizensactionteam.com/warrants.html> (získáno 14.12.2010)

26. Sikhové, dostupné na:

http://courseware.acadiau.ca/courses/engl/3663/wiki/index.php/Sikhs_and_Sikhism (získáno 4.1.2011)

27. Sádhuové, dostupné na:

<http://www.flickr.com/photos/fredcan/533756218/in/photostream/> (získáno 4.1.2011)

28. Tradiční "motýlí" účes svobodné dívky z kmene Hopi, dostupné na:

<http://dlouhevlasy.cz/galerie/index.php> (získáno 2.10.2010)

29. Peter Paul Rubens: Hlava Medusy (1617), dostupné na:

<http://www.peterpaulrubens.org/The-Head-of-Medusa-c.-1617.html> (získáno 12.2.2010)

30. Zlatovláska, dostupné na:

http://www.amazon.com/gp/product/images/0823404544/ref=dp_image_0?ie=UTF8&n=283155&s=books (získáno 2.10.2010)

31. Smyslná, hloupá, něžná, andělská, lascivní a vábivá blondýnka, dostupné na:

<http://vi.sualize.us/view/missiemarie/8220e8bf333e1e84413acbd38e44019a/>,

<http://dlouhevlasy.cz/galerie/index.php>,

<http://www.flashpuzzlezone.com/jigsaw/people/angels/blonde-angel/>,

<http://foglu.com/wallpapers/> (získáno 18.12.2010)

32. Zrzavé ženské vlasy, dostupné na:

http://www.flickr.com/photos/_hsf_/4327979254/ (získáno 5.12.2010)

33. V Holandsku pořádají každoročně "Redheadday" festival. Do města Breda se sjede až několik stovek lidí se zrzavými vlasy, dostupné na:

http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/zpravy-z-absurdistanu/zrzavi-vsech-zemi-spojte-se_138297.html (získáno 16.11.2010)

34. „Santal oves all kinds. Even ginger ones.“ Dostupné na:

[http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://i.dailymail.co.uk/i/pix/2009/12/15/ar](http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://i.dailymail.co.uk/i/pix/2009/12/15/article-1235958-0799B7F2000005DC-)

[ticle-1235958-0799B7F2000005DC-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[97_468x314.jpg&imgrefurl=http://www.dailymail.co.uk/news/article-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[1235958/Mother-urges-Tesco-stop-selling-Christmas-card-pokes-fun-ginger-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[children.html&usg=__h_qdYsaDRzHBSc8D5Qv1QvUE0-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[o=&h=314&w=468&sz=53&hl=cs&start=0&zoom=1&tbnid=TY8zZ5gYKcDOMM:&t](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[bnh=135&tbnw=201&prev=/images%3Fq%3Dsanta%2Bloves%2Ball%2Bkids%26hl](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[%3Dcs%26sa%3DX%26biw%3D1049%26bih%3D595%26tbs%3Disch:1%26prmd%3](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

[Divns&itbs=1&iact=rc&dur=125&ei=5vkoTZjONYmi8QPs3Kz-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-)

Bg&oei=5vkoTZjONYmi8QPs3Kz-

Bg&esq=1&page=1&ndsp=15&ved=1t:429,r:6,s:0&tx=102&ty=98 (získáno 2.2.2011)

35. Může se to stát i vám. Antireklama na zrzavé děti, dostupné na:

<http://wheel.blogs.com/binary/HelpTheseGingerKids.html> (získáno 14.12.2010)

36. Gary W. Molitor: "The Disciples" (1970), dostupné na:

<http://www.garymolitor.com/> (získáno 14.12.2010)

Evidenční list

Uživatel potvrzuje svým podpisem, že si zapůjčil tuto diplomovou práci. V případě jejího užití ji uvede v seznamu literatury a bude ji řádně citovat jako každý jiný pramen.

DATUM	JMÉNO A PŘÍJMENÍ	POUŽITO PRO PRÁCI (NÁZEV)	NÁZEV KATEDRY (PRACOVÍŠTĚ)	PODPIS

DATUM	JMÉNO A PŘÍJMENÍ	POUŽITO PRO PRÁCI (NÁZEV)	NÁZEV KATEDRY (PRACOVISTĚ)	PODPIS